

ΚΙΤΣΟΥ Α. ΜΑΚΡΗ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ
ΔΗΜΟΣ ΖΗΠΑΝΙΩΤΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1957
ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΗΝ «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ»

ISBN: 978-960-98043-3-2

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στις μέρες μας σε όλους μας γίνεται λιγότερο ή περισσότερο κατανοητό, η μεγάλη καταστροφή που συντελείται από τον άνθρωπο στο περιβάλλον. Το κόστος που “πληρώνει” το περιβάλλον για το σύγχρονο τρόπο ζωής με τις απεριόριστες ανέσεις, την πολυτέλεια και τον άκρατο καταναλωτισμό, και μάλιστα για ένα μόνο κομμάτι του ανθρώπινου πληθυσμού, είναι μεγάλο. Οι πληγές που έχουν ανοίξει στο κορμί του πλανήτη μας είναι βαθιές και αμφίβολο αν κάποτε θα κλείσουν.

Επιτακτική ανάγκη πλέον για το μέλλον αποτελεί η εφαρμογή μιας αειφόρου ανάπτυξης, μιας ανάπτυξης δηλαδή που θα ικανοποιεί τις ανάγκες του σημερινού ανθρώπου χωρίς να στερεί από τις επόμενες γενιές το δικαίωμα αυτό.

Στην κατεύθυνση αυτή αποσκοπεί και η λειτουργία των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης της χώρας μας. Τα Προγράμματά τους, στην πλειοψηφία τους, στοχεύουν στην ανάπτυξη αισθήματος ευθύνης των αυριανών πολιτών με σκοπό την αλλαγή στάσεων ζωής, ώστε να ανακοπεί η ολισθηρή αυτή πορεία προς την ολοκληρωτική καταστροφή του περιβάλλοντος και τελικά του ίδιου του ανθρώπου.

Το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μακρινίτσας, που λειτουργεί από το 1999, έχει δεχθεί μέχρι την ημερομηνία της έκδοσης αυτής, περίπου 17.000 μαθητές στους οποίους οι εκπαιδευτικοί του Κέντρου προσπάθησαν, άλλες φορές με μεγαλύτερη επιτυχία άλλες όχι, να μεταδώσουν κάποιες από τις αρχές και τις αξίες που πρέπει να έχει ο αυριανός πολίτης ώστε να συνειδητοποιήσει την άσχημη κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει το περιβάλλον και να αναλάβει ενεργό δράση για την προστασία του.

Η παρούσα έκδοση φιλοδοξεί να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο στα χέρια των εκπαιδευτικών εκείνων που ευαισθητοποιημένοι οι ίδιοι πάνω σε θέματα περιβάλλοντος, προσπαθούν μέσα από τη λειτουργία των Περιβαλλοντικών Ομάδων των σχολείων τους, να μεταλαμπαδεύσουν τις ευαισθησίες και τις ανησυχίες τους αυτές στους μαθητές τους. Στους εκπαιδευτικούς εκείνους που ξεπερνώντας τις όποιες δυσκολίες αναλαμβάνουν, εκτός από την τυπική κάλυψη μιας ύλης, την ουσιαστική εκπαίδευση ενός υπεύθυνου αυριανού πολίτη της χώρας.

Κολτσιδόπουλος Ευριπίδης
Βιολόγος, Υπεύθυνος του
Κ.Π.Ε. Μακρινίτσας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Η Κοινότητα Μακρινίτσας και το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Κ.Π.Ε.) Μακρινίτσας στοχεύοντας αφενός στο να δώσουν μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της λαϊκής αρχιτεκτονικής του Πηλίου και αφετέρου στο να καταστήσουν προσβάσιμο ένα μικρό μέρος από το έργο του μεγάλου μας λαογράφου-ερευνητή Κίτσου Α. Μακρή στον εκπαιδευτικό χώρο αλλά και στο ευρύ κοινό, αποφάσισαν μαζί με την 3η έκδοση του βιβλίου του «Ο ΚΑΠΕΤΑΝ ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΜΠΑΣΔΕΚΗΣ ΚΑΙ Ο ΓΛΥΠΤΗΣ ΜΙΛΙΟΣ», Αθήνα 1955, να προβούν και στη 2η έκδοση του βιβλίου ο «ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΔΗΜΟΣ ΖΗΠΑΝΙΩΤΗΣ», Αθήνα 1957.

Φυσικά στην ενέργεια αυτή συνετέλεσε και η προτροπή του ίδιου του Κίτσου Μακρή που στον πρόλογο του έργου αυτού γράφει: «Ο αναγνώστης που ξέρει την προηγούμενη εργασία μας για τον καπετάν Στέργιο Μπασδέκη και το γλύπτη Μίλιο συνάντησε τον μαστρο-Δήμο Ζηπανιώτη σαν αρχιμάστορα της κομπανιάς που χρησιμοποιούσε το γλύπτη Μίλιο για διακοσμητή. Έτσι η σημερινή εργασία συνεχίζει την προηγούμενη γιατί οι δύο λαϊκοί τεχνίτες εργάστηκαν στις ίδιες εκκλησίες...». Μαζί λοιπόν τα δυο αυτά βιβλία του Κίτσου Μακρή αποτελούν μια ενιαία μελέτη τόσο για τη βιογραφία όσο και για το έργο των χορηγών (Μπασδέκης) και των λαϊκών μαστόρων (Ζηπανιώτης) οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για μερικά από τα ωραιότερα δείγματα της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής του Πηλίου.

Η χρήση απλής και κατανοητής γλώσσας που βοηθά στη μεταφορά του ενθουσιασμού με την οποία ο Κίτσος Μακρής προσεγγίζει λαογραφικά τα θέματά του κάνουν τα δυο βιβλία πολύτιμο και κατάλληλο βοήθημα για συγκεκριμένα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που παρέχει το Κ.Π.Ε. Μακρινίτσας σε μαθητές και εκπαιδευτικούς που το επισκέπτονται από όλη την Ελλάδα. Στα προγράμματα αυτά πέρα από την αυτή καθ' αυτή μελέτη του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος της Μακρινίτσας, που από μόνο του είναι ένας υπαίθριος εκθεσιακός χώρος της λαϊκής καλλιτεχνικής δημιουργίας, γίνεται μια προσπάθεια και για τη μεταλαμπάδευση μιας ερευνητικής ματιάς στους συμμετέχοντες, οι οποίοι ευελπιστούμε να μιμηθούν τον Κίτσο Μακρή και να βοηθήσουν, επιστρέφοντας στα μέρη τους, στην καταγραφή και διάσωση των μνημείων της λαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς των τόπων τους. Με αυτό το πνεύμα το Κ.Π.Ε. Μακρινίτσας χορηγεί τα δυο βιβλία σε κατάλληλη διαμορφωμένη θήκη ώστε να αποτελέσουν εφόδιο και εργαλείο στα σχολεία που συμμετέχουν στα προγράμματά του.

Στην επανέκδοση αυτή, διατηρήθηκαν όλα τα στοιχεία της γλώσσας του πρωτοτύπου. Επιπλέον προστέθηκε η βιογραφία και η εργογραφία του Κίτσου Μακρή και ένα άρθρο του, το οποίο έγραψε αρκετά αργότερα, το 1973, με τίτλο «ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ» Θεσσαλική Εστία, Μάρτιος-Απρίλιος

1973, Τόμος Α', Τεύχος 2, Λάρισα, σελ. 78-85, και το οποίο θέτει το χωρικό πλαίσιο για τα θέματα που πραγματεύονται τα δυο βιβλία, παραμένοντας σήμερα, στην εποχή των αντιαισθητικών συγκροτημάτων παραδοσιακών κατοικιών που αλλοιώνουν το χαρακτήρα του πηλιορείτικου χωριού, επίκαιρο όσο ποτέ άλλοτε. Κλείνοντας, πολλές ευχαριστίες οφείλονται στη γυναίκα του Κίτσου Μακρή, Κυβέλη και την κόρη του Θάλεια οι οποίες μας εμπιστεύτηκαν την επανέκδοση του έργου αυτού.

Μακρινίτσα, Δεκέμβριος 2007

Παναγιώτης Βίγλας
Μέλος της Παιδαγωγικής Ομάδας του
Κ.Π.Ε. Μακρινίτσας

ΚΙΤΣΟΣ Α. ΜΑΚΡΗΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Κίτσος Α. Μακρής γεννήθηκε στη Λάρισα το 1917 και από το 1926 έως το θάνατό του, το 1988, κατοικούσε στο Βόλο. Από το 1937 άρχισε τις έρευνες για τη λαϊκή τέχνη, αφορμή για τις οποίες στάθηκε μια παραίνεση του καθηγητή της Ιστορίας ης Τέχνης Δημ. Ευαγγελίδη, να ασχοληθεί με το Θεόφιλο, που είχε ζήσει και δουλέψει στο Βόλο. Το 1939 εκδίδεται το πρώτο του βιβλίο «Ο Ζωγράφος Θεόφιλος», που υπήρξε η πρώτη ελληνική μελέτη για το θέμα αυτό. Με τη βοήθεια της γυναίκας του Κυβέλης, που είναι φωτογράφος, αποτύπωναν τα μνημεία της λαϊκής τέχνης του Πηλίου, βαδίζοντας πολλές φορές από χωριό σε χωριό και από σπίτι σε σπίτι, στην αναζήτηση τόσο των λαϊκών στοιχείων όσο και των λαϊκών καλλιτεχνών. Από τη νεανική του ηλικία ήταν δραστήριο μέλος του σωματίου «Φίλοι των Γραμμάτων» και αρθρογραφούσε στη φιλολογική στήλη της εφημερίδας «Η Θεσσαλία». Την ίδια εποχή δούλεψε και σαν τυπογράφος στην επιχείρηση του πατέρα του.

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής πήρε ενεργό μέρος στην Εθνική Αντίσταση. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος του Ε.Α.Μ. Νέων και υπεύθυνος του καλλιτεχνικού τμήματος της ΕΠΟΝ Θεσσαλίας. Την άνοιξη του 1944 ανέβηκε στα ορεινά της Καρδίτσας, μαζί με άλλους αγωνιστές, και εκεί παντρεύτηκε την Κυβέλη Ζημέρη. Το 1947 εξορίστηκε στην Ικαρία και μετά, για μεγάλο χρονικό διάστημα έζησε στην Αθήνα, επειδή στο Βόλο λόγω των πολιτικών του πεποιθήσεων, δεν μπορούσε να αναπτύξει ελεύθερα τις δραστηριότητές του. Γυρίζοντας στο Βόλο πρωτοστάτησε στην ίδρυση της «Δημοκρατικής Συνεργασίας» και από το 1951 ως το 1964 εξελέγη τρεις φορές Δημοτικός Σύμβουλος. Το 1955, μετά τους σεισμούς στη Μαγνησία, αγωνίστηκε για τη διάσωση των θησαυρών του λαϊκού μας πολιτισμού, με κίνδυνο πολλές φορές, της ζωής του. Από το 1964 ως το 1982 υπήρξε Διευθυντής του παραρτήματος Θεσσαλίας του ΕΟΜΜΕΧ, εκτός από την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974), οπότε απολύθηκε. Τα χρόνια εκείνα έζησε ζωγραφίζοντας κεραμεικά στο κατάστημά του, τη «Γωνιά της Τέχνης». Το 1986 έθεσε υποψηφιότητα για το αξίωμα του Δημάρχου του Βόλου. Ήταν μέλος του Δ.Σ. των «Φιλοτέχνων Βόλου», Πρόεδρος της «Εταιρείας Θεσσαλικών Ερευνών», μέλος της «Διεθνούς Ένωσης Τεχνοκριτικών», της «Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών», της «Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας», μέλος του Δ.Σ. της «Πανελληνίας Πολιτιστικής Κίνησης» και Πρόεδρος του «Συνδέσμου Φιλίας Ελλάδος - Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας». Επίσης ήταν Πρόεδρος του Ελληνικού Τμήματος του ICOMOS.

Ο Κίτσος Μακρής ταξίδεψε σ' ολόκληρη την Ελλάδα, αναζητώντας τις αλληλεπιδράσεις και εξελίξεις στη λαϊκή μας τέχνη. Τα τελευταία χρόνια επεξέτεινε τις έρευνές του στη μελέτη της λαϊκής τέχνης των χωρών της Βαλκανικής και τις αλληλεπιδράσεις της μ' αυτή του Ελλαδικού χώρου. Είχε περισσότερη εξειδίκευση στο λαϊκό εικαστικό έργο, προχωρώντας στη διερεύνηση του οικονομικού και κοινωνικού υποβάθρου, πάνω στο οποίο στηρίχθηκε το λαϊκό, καλλιτεχνικό εποικοδόμημα. Έδωσε περισσότερες από 450 διαλέξεις και μαθήματα σ' ολόκληρη την Ελλάδα, ενώ παράλληλα αρθρογραφούσε σε εφημερίδες και περιοδικά. Έκανε πολλές ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές. Πήρε μέρος σε 30 περίπου Συνέδρια, στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Διοργάνωσε εκθέσεις για τη Λαϊκή Τέχνη του Πηλίου στη Γενεύη, στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη, στο Βόλο και αλλού. Έχει εκδώσει 40 βιβλία και

μελέτες, πολλά από τα οποία μεταφράστηκαν στην Αγγλική, Γαλλική, Γερμανική, Σερβική. Για το έργο του τιμήθηκε με τον Έπαινο της Ακαδημίας Αθηνών το 1956, με το Κρατικό Βραβείο Μελέτης το 1960, με το παράσημο του Χρυσού Σταυρού του Φοίνικος το 1965, με το Βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών το 1976, με το χρυσό μετάλλιο φιλίας των λαών της Ελλάδας και της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας το 1984, με τιμητική διάκριση από το Δήμο Βόλου το 1987. Τέλος, το 1987 ανακηρύχθηκε Επίτιμος Διδάκτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Πέθανε ξαφνικά στην Αθήνα, το Δεκέμβριο του 1988, έχοντας ακόμη πολλά να προσφέρει τόσο στη Λαογραφία, όσο και στην πνευματική και πολιτιστική ζωή του τόπου μας.

Στη Λαογραφική Συλλογή του Κίτσου Μακρή συγκεντρώθηκαν περισσότερα από 500 αντικείμενα λαϊκής τέχνης, ιδίως έργα ζωγραφικής του Θεόφιλου, των Παγώνηδων, του Χριστόπουλου. Στο Αρχείο του υπάρχουν πάνω από 4.000 φωτογραφίες και 2.500 διαφάνειες, ενώ η βιβλιοθήκη του περιλαμβάνει περίπου 3.500 βιβλία, πολλά από τα οποία είναι σπάνια, όπως και παλιά χειρόγραφα. Όλα αυτά, μαζί με το σπίτι του, σύμφωνα με δική του επιθυμία, δωρήθηκαν από την οικογένεια του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ενώ η μικρή Συλλογή του από αρχαία αντικείμενα, δωρήθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Βόλου.

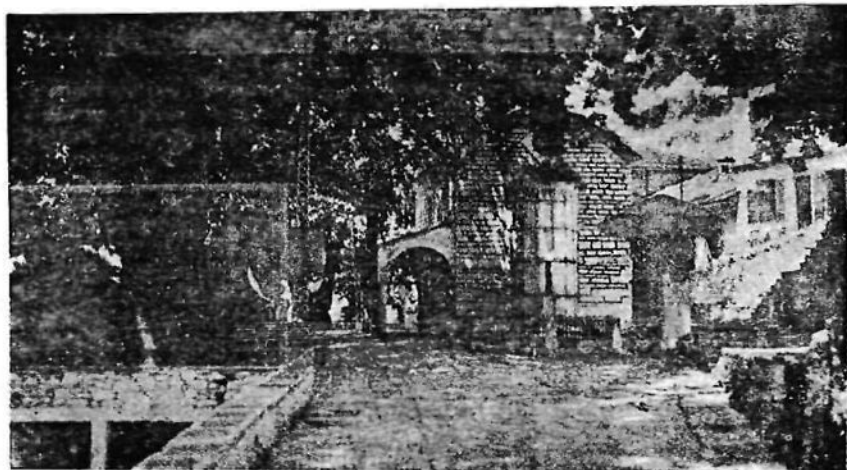
ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΣΤΟ ΠΗΛΙΟ, Βόλος 1939
2. ΠΗΛΙΟ, 1941
3. ΠΗΛΙΟΡΕΙΤΙΚΑ ΨΕΥΤΟΠΑΡΑΘΥΡΑ, Βόλος 1942
4. ΛΑΪΚΕΣ ΖΩΓΡΑΦΙΕΣ ΣΤΟ ΑΡΧΟΝΤΑΡΙΚΙ ΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΔΗ ΛΑΥΡΕΝΤΗ ΣΤΟ ΠΗΛΙΟ, Βόλος 1947
5. ΠΗΛΙΟΡΕΙΤΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ, Βόλος 1949
6. ΔΥΟ ΛΑΪΚΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΓΩΝΗΣ, Βόλος 1952
7. Ο ΚΑΠΕΤΑΝ ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΜΠΑΣΔΕΚΗΣ ΚΑΙ Ο ΓΛΥΠΤΗΣ ΜΙΛΙΟΣ, Αθήνα 1955
8. ΨΕΥΤΟΠΑΡΑΘΥΡΑ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ, Βόλος 1957
9. Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΔΗΜΟΣ ΖΗΠΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1957
10. Η ΕΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ, Βόλος 1958
11. ΜΙΚΡΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, Βόλος 1960
12. ΥΦΑΝΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, Αθήνα 1961
13. THE HANDWOVEN FABRICS OF THESSALY, Αθήνα 1961
14. ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΡΓΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑΛΛΟΤΕΧΝΙΑΣ, Αθήνα 1962
15. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΛΑΪΚΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΕΥΛΟΓΛΥΠΤΑ, Αθήνα 1962
16. ΒΟΛΟΣ - ΠΗΛΙΟ, Αθήνα 1964
17. Η ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ, Λάρισα 1966
18. Η ΤΣΑΡΙΤΣΑΝΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ, Αθήνα 1967
19. Η ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ, Αθήνα 1975
20. ΒΗΜΑΤΑ, Αθήνα 1979
21. ΧΙΟΝΙΑΔΙΤΕΣ ΖΩΓΡΑΦΟΙ, Αθήνα 1981
22. ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΕΣ ΣΙΔΕΡΙΕΣ. Αθήνα 1981
23. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ, Αθήνα 1981

24. ΟΔΗΓΟΣ ΤΟΥ ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΗ, Αθήνα 1981
25. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΑ, Αθήνα 1982
26. ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΑ ΎΦΑΝΤΑ, Αθήνα 1983
27. ΟΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΝ ΣΠΗΤΙΩΝ ΤΗΣ ΕΡΑΤΥΡΑΣ - ΣΕΛΙΤΣΑΣ. Θεσσαλονίκη 1986
28. ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ, Θεσσαλονίκη 1986
29. ΠΗΛΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ - ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ, Αθήνα 1948 (Από το περιοδικό «Ελεύθερα Γράμματα»)
30. ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΕΝΟΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ, Αθήνα 1950 (Από το περιοδικό «Ο Αιώνας μας»)
31. ΕΝΑ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΤΕΜΠΛΟ ΣΤΟ ΠΗΛΙΟ, Αθήνα 1954 (Από τα πεπραγμένα του 9^{ου} Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου Θεσσαλονίκης - Τόμος Α')
32. ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ, Αθήνα 1958 (Από το περιοδικό «Επιθεώρηση Τέχνης», τεύχος 42)
33. ΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΛΑΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ, Αθήνα 1959 (Από τον τόμο «Ελλάς» της Νέας Παγκοσμίου Εγκυκλοπαίδειας)
34. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ. ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΗ, Αθήνα 1969 (Από την έκδοση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας)
35. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ. ΜΕΤΑΛΛΟΤΕΧΝΙΑ, Αθήνα 1969 (Από την έκδοση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας)
36. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ. ΎΦΑΝΤΙΚΗ, Αθήνα 1969 (Από την έκδοση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας)
37. ΘΑΛΑΣΣΙΝΑ ΘΕΜΑΤΑ ΣΤΗ ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ, Αθήνα 1972 (Από έκδοση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας)
38. CHALCOGRAPHIES GREQUES AUX PAYS BALKANIQUES PENDANT LE XX SIECLE, Θεσσαλονίκη 1976 (Από το περιοδικό BALKAN STUDIES 17.1)
39. ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΗ ΜΑΓΝΗΣΙΑ, Αθήνα 1982, (Από το βιβλίο «Μαγνησία»)
40. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ, Θεσσαλονίκη 1984 (Από τα πρακτικά του 1ου Συμποσίου για την Τέχνη», 12-14 Οκτωβρίου 1984, Α.Π.Θ. και Τελλόγλειο Ίδρυμα)
41. Η ΣΥΝΘΕΤΙΚΗ ΑΝΤΙΑΨΗ ΣΤΙΣ ΤΟΠΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΩΝ ΒΟΡΕΙΟΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΣΠΗΤΙΩΝ, Θεσσαλονίκη 1987 (Από τα πρακτικά του Ε' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού Χώρου, Θεσσαλονίκη 20-22 Νοεμβρίου 1987)
42. ΤΑ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΕΝΑ ΣΠΗΤΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΠΕΛΕΚΑΝΟΣ ΒΟΪΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΝΤΟΠΙΟΙ ΤΕΧΝΙΤΕΣ ΤΟΥ, Θεσσαλονίκη 1988 (Από το περιοδικό «Μακεδονική Ζωή»)
43. Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΤΕΜΠΛΩΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΤΟΥ ΔΙΒΑΔΙΟΥ ΟΛΥΜΠΟΥ, Αθήνα 1989 (Έκδοση του Συλλόγου Λιβαδιωτών της Αθήνας «Γεωργάκης Ολύμπιος» - Ανακοίνωση σε Συνέδριο στο Λιβάδι Ολύμπου στις 17-9-1988)
44. ΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ ΤΗΣ ΣΑΜΑΡΙΝΑΣ, 1987, Τελλόγλειο Ίδρυμα

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

1. ΎΦΑΝΤΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ 1961

Μακρινίτσα-πλατεία

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ

Του ΚΙΤΣΟΥ Α. ΜΑΚΡΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὰ χωριά του Πηλίου άσκούν μιάν ιδιαίτερη γοητεία στον έπισκέπτη τους. Αυτό, βέβαια, όφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στην ώραία αρχιτεκτονική των σπιτιών τους, στις θαυμαστές εκκλησίες και στις σκαλιστές βρύσες. Όφείλεται, άκόμα, στη μαγεία της φύσης τους, με την ιδιαίτερη όμορφιά κάθε έποχής. Πέρα, όμως, από τις λεπτομερειακές αυτές όμορφιές, τό πηλιορείτικο χωριό έχει μιá ξεχωριστή άρμονία σά σύνολο. Πού νά όφείλεται αυτή; Είναι, άπλώς, ή γραφικότητα πού δημιουργείται καθώς τό χωριό άναπτύσσεται τυχαία, χωρίς νά άκολουθεί ώρισμένους άγραφους κανόνες; Ό άπαιτητικός θεατής, πού δέ μαγεύεται από την εύκολη γραφικότητα, προσπαθεί νά ξεδιαλύνει τό μυστήριο αυτής της άίσθησης άρμονίας και τάξης πού τού δίνει τό περιδιάβασμα μέσα στα σοκάκια του χωριού. Δέν έχει τόν άπλοϊκό φόβο μήπως ή άποκάλυψη των κρυφών νόμων πού διέπουν την άρμονία αυτή θά καταστρέψει κάτι από τη μαγεία πού έξασκεί άπάνω του Ξέρι πώς οι νόμοι αυτοί δέν είναι ψυχρά κατασκευάσματα ένός στεγνού μυαλού. Είναι ή συλλογική εύαισθησία, πού, χωρίς ή ίδια νά τό καταλαβαίνει, βρήκε τους νόμους πού δέν είναι άκαμπτοι, μά προσαρμόζονται πάντα στις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε περίπτωσης. Κανένας δέν έχασε τη γοητεία από τά παιχνιδίσματα και τσακίσματα πού κάνει

τό νερό, καθώς κατεβαίνει άλαφρό στα βουνόσια ρυάκια, έπειδή ξέρει πώς ό νόμος της βαρύτητας τό κινεί. Στη φύση και στην άληθινή τέχνη οι νόμοι πλάθουν όμορφιά σε άφάνταστη ποικιλία μορφών. Χωρίς, λοιπόν, κανένα φόβο θά προσπαθήσουμε, στην έργασία αυτή, νά έπισημάνουμε μερικά από τά συνθετικά στοιχεία του πηλιορείτικού χωριού.

Θά πρέπει νάχουμε πάντοτε στό νοΰ μας πώς τό χωριό δέν έγινε για νά τό χαίρονται οι έρασιτέχνες άισθητικοί της πόλης αλλά για νά τό ζούν οι χωριάτες, με τους ιδιαίτερους τρόπους έργασίας και κοινωνικής ζωής. Έτσι ή όμορφιά του δέν είναι μιá καλά τοποθετημένη ήθογραφική σκηνογραφία αλλά τό λουλούδι πού βγαίνει μέσα από τό ιδρωποτισμένο χώμα της ζωής. Θά πρέπει άκόμα, νά ξέρούμε πώς οι όροι έργασίας και κοινωνικής ζωής αλλάξαν και ή προσαρμογή του χωριού στις άλλαγές αυτές είναι άπαραίτητη προϋπόθεση της βιοσιμότητάς του. Για νά φέρουμε δύο μόνο παραδείγματα από τη ζωή των πηλιορείτικων χωριών θά σημειώσουμε πώς ή έξαγωγή των προϊόντων δέ γίνεται πιά με καρσάνια ζώων αλλά με αυτοκίνητα και πώς ένα μεγάλο μέρος της παραγωγής της έλης (βασικού προϊόντος του Πηλίου) δέ γίνεται έπί τόπου αλλά σε ειδικά εργοστάσια (π. χ στο μεγάλο κόνσερβοποιείο έλαιών της Άγριάς). Τά δύο αυτά στοιχεία, και άπειρα άλλα είναι φυσικό νά επιφέρουν και τις ανά-

λογες τροποποιήσεις στη σύνθεση του πληθωρείτικου χωριού. Άκριβώς έδω βρίσκεται η αξία της έρευνας των νόμων για τους όποιους μιλήσαμε πιο πάνω. Οι λύσεις που απαιτούνται από την αλλαγή των συνθηκών θα μπορέσουν να προσαρμωθούν στο χαρακτήρα των χωριών όταν έχουμε κάπως προχωρήσει στο πνεύμα της σύνθεσής τους.

Η σημερινή εργασία αποβλέπει περισσότερο στο να επισημάνει το θέμα και τα προβλήματα που απορρέουν από αυτό, παρά στο να δώσει έτοιμες λύσεις, άντικτες σε μια προδρομική προσπάθεια.

ΟΙ ΤΡΙΣ ΤΥΠΟΙ ΠΗΛΙΟΡΕΙΤΙΚΩΝ ΧΩΡΙΩΝ

Πολλά από τα χωριά του Πηλίου δημιουργούνται γύρω από μεγάλα μοναστήρια, (Μακρινίτσα - Παναγία Μακρινίτσα, Πορταριά - Παναγία Πορταρέα, Ζαγορά - Παναγία Σωτήρα, Άγιος Λαυρέντιος - μοναστήρι Άγίου Λαυρεντίου κ. άλλα). Στην ακολουθία του Άγίου Γερασίμου, που τυπώθηκε στην Έλληνική τυπογραφία του Ίασιου, στα 1820 με έξοδα του Μακρινιτσιώτη Γεωργίου Γούση, αναφέρεται για τη Μακρινίτσα (σελ. 25) «Έσυνάχθησαν και έκτισαν όσπητία οι άνθρωποι τριγύρω της εκκλησίας και κατ' όλιγον όλιγον έσυγκροτήθη αρκετή πόλις πολάνθρωπος και φιλόχριστος...». Άλλα χωριά προέρχονται από μικρούς οικισμούς που αναπτύσσονται και άλλα από ομαδικές μετοικεσίες. Στην έκλογή της τοποθεσίας των χωριών σπουδαίο ρόλο έπαιξε και η καταλληλότητα για άμυνα από πειρατικές ή ληστρικές έπιδρομές. Ο Διονύσιος Πύρρος, ο παλιός θεσσαλός λόγιος γράφει στα 1848: «άνέβημεν εις Μακρινίτσαν, πόλιν δυνατήν με κατοίκους 2.000». ¹

Σε τρεις τύπους μπορούμε να χωρίσουμε τα πληθωρικά χωριά. Ο πρώτος, ο απλός, που περιλαμβάνει και τα περισσότερα χωριά, αποτελείται από ένα κύτταρο με κεντρικό πυρήνα, όπου συγκεντρώνεται η κοινωνική ζωή του χωριού θρησκευτική, έμπορική και ψυχαγωγική. Γύρω από τον πυρήνα αυτόν υπάρχει ή μάζα των σπιτιών, με τα καλντιρίμια, που ξεκινούν άκτινωτά και προχωρούν ανάλογα με τη διαμόρφωση του εδάφους. Βασικό στοιχείο του κέντρου του χωριού αποτελεί ή πλατεία. Κοντά της, λίγο πιο πάνω - λίγο πιο κάτω, βρίσκεται ή κεντρική εκκλησία του χωριού. Ωραία

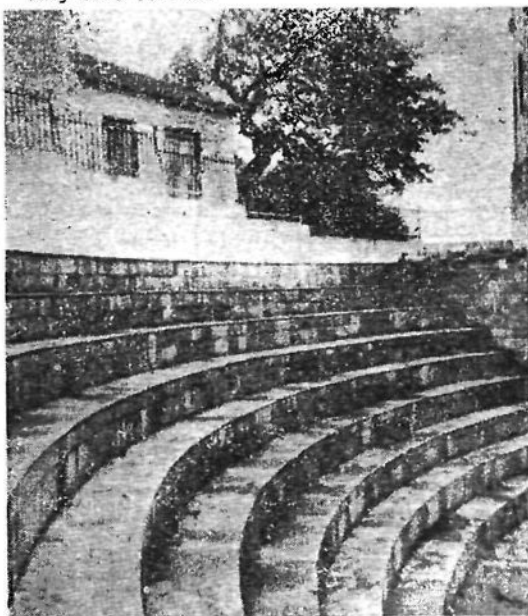
περιγραφή του πληθωρείτικου χωριού δίνει ο Νικόλαος Μάγνης έδω και εκατό περίπου χρόνια:

«Εις τὸ κεντρικότερον μέρος ἐκάστου χωρίου εἶναι κτισμένη μεγαλοπρεπὴς ἐκκλησία προικισμένη καὶ προικιζομένη πάντοτε ἀπὸ τοὺς εὐσεβεῖς μὲ κτήματα. Πλησίον αὐτῆς, εἶναι ἡ πλατεία (παζάρ) λιθόστρωτος, σκιαζομένη ἀπὸ ὑπερμεγέθεις πλατάνους, ἐνὶ ὅς αὐτῆς, ἢ ἐκτὸς εἶναι κρήνη, χέουσα ἀφθονον καὶ ψυχρότατον ὕδωρ. Πέριξ τῆς πλατείας ὑπάρχουσι καθίσματα λίθινα καὶ εἰς ἕν μέρος αὐτῆς στοὰ ἢ περιστύλιον (χαϊτάι). Αὐτοῦ πλησίον εἶναι κτισμένοι ξενῶνες (χαῖρια) οὗτω τοὺς ὀνομάζουσιν ἐκεῖ, εἰς τοὺς ὁποίους καταλύουσιν οἱ διαβάται δωρεάν. Αἱ ἐντὸς τῶν χωρίων ὁδοὶ εἶναι λιθόστρωτοι καὶ αἱ ἀγούσαι εἰς τὰ κεντρικότερα μέρη τῶν κτημάτων...» ²

Τὰ ἴδια περίπου γράφει στὴ «Θεσσαλία» του καὶ ὁ παλιὸς δήμαρχος τοῦ Βόλου, Νικόλαος Γεωργιάδης, μόνο πού — πὸ μεθοδικὸς αὐτὸς — συνδέει τὴν περιγραφή μὲ τὴ λειτουργία τῆς κεντρικῆς πλατείας: «Κατὰ τὸ κέντρον δὲ ἐκάστου χωρίου παρατηρεῖται πλατεία ἰκανῶς

1. Ν. Μάγνης: Περιήγησις ἢ τοπογραφία τῆς Θεσσαλίας καὶ Θεσσαλικῆς Μαγνησίας. Ἐν Ἀθήναις 1860, σελ. 47.

2. Διονύσιου Πύρρου τοῦ Θεσσαλοῦ: Περιήγησις ἱστορικὴ καὶ βιογραφία. Ἐν Ἀθήναις 1848 σελ. 39.

*Αμφιθέατρο Ἀγ. Λαυρεντίου

εὐρεία καὶ καλῶς λιθοστρωμένη, σκιαζομένη ὑπὸ μεγάλων πλατάνων, ὅτι τὴν σκιάν τῶν ὀπίων εὐκτιστοὶ κρῆναι προχέουσι διαυγῆς ὕδωρ. Ἡ πλατεία αὕτη εἶναι ἡ ἀγορὰ τοῦ χωρίου, ἔνθα ἀνὰ πᾶσαν Κυριακὴν καὶ ἑορτὴν συνέρχονται οἱ κάτοικοι συναλλαττόμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ συζητοῦντες τὰ κοινὰ τοῦ χωρίου συμφέροντα.»¹

Βασικὴ ἀρτηρία τοῦ χωρίου εἶναι τὸ ἀνηφορικὸ καλντερίμι ποῦ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ κατώτερο σημεῖο τοῦ χωρίου καὶ ἀφοῦ περάσει ἀπὸ τὴ πλατεία, φτάνει ὡς τὸ ψηλότερο σημεῖο του. Τὸ καλντερίμι αὐτὸ φειδοσέρεται ἀνάλογα μὲ τὶς ὑψομετρικὰς διαφορὰς ὥστε ἡ κλίση νὰ μὴ εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ ἡ ἀνάβαση εὐκόλλη σιτοῦς ἀνθρώπων καὶ στὰ ὑποζύγια. Ἀπὸ τὴν ἀρτηρία αὕτη ξεκινοῦν πλαγιὰ καλντερίμια—προσπελάσεις πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ χωρίου. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὰ πιὸ φροντισμένα καλντερίμια τοῦ χωριοῦ ἔχουν ἀνταπόκριση μὲ τὰ μονοπάτια ἢ τὰ καλντερίμια ποῦ ὀδηγοῦν στὶς κύριες ἀγροτικὰς περιοχὰς, ὅπου βρίσκονται τὰ χτήματα καὶ τὰ καλύβια τῶν χωρικῶν. Δίπλα τους, ὅπου αὐτὸ εἶναι δυνατό, ὑπάρχουν βρύσες.

Ἡ ἀκτινωτὴ διάταξις τῶν κυριότερων δρόμων τοῦ χωριοῦ γύρω ἀπὸ τὸ κέντρο του, ἐξυπηρετεῖ τὴ λειτουργία τοῦ χωριοῦ. Ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ ἐμπορικὸ κέντρο του εἶναι προσιτὰ ἀπὸ ὅλες τὶς συνοικίες. Οἱ χωριάτες γυρίζοντας ἀπὸ τὰ χτήματα τὸ βράδυ περνοῦν ἀπὸ τὴν πλατεία γὰρ ἀνταλλάξουν εἶτε τὰ κοινωνικὰ νέα τοῦ χωριοῦ εἶτε τὶς ἐπαγγελματικὰς πληροφορίας (πορεία τῆς καλλιέργειας, ἐμφάνισις ἀσθενειῶν τῶν φυτῶν σὲ διάφορα σημεῖα κ. τ. λ.). Ἄς μὴν ξεχνοῦμε καὶ τὸ ρόλο τῆς βρύσης τοῦ χωριοῦ στὴ ζωὴ τῶν γυναικῶν. Ἡ ὑπαρξὴ δεύτερης ἢ καὶ τρίτης πλατείας στὸν ἀπλὸ τύπο τοῦ πληθιορείτικου χωριοῦ δὲν ἀλλάζει τὸ βασικὸ χαρακτηριστῆρα του γιὰτὶ μόνον ἡ κεντρικὴ πλατεία συγκεντρώνει τὰ στοιχεῖα ποῦ ἀναφέραμε. Οἱ ἄλλες ἔχουν λειτουργία ἐποχιακὴ ἢ περιστασιακὴ.

Ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ χωριοῦ ἀναπτύσσεται πάντα ὁμόκεντρα ἀπωθώντας πρὸς τὰ ἔξω τὰ στοιχεῖα ποῦ, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἔξω καὶ δίπλα ἀπὸ τὸ χωριό, μὲ τὴν ἀνάπτυξή του ἀγκαλιάζονται ἀπὸ αὐτό. (Παραδείγματα οἱ μεταφορὰς τῶν νεκροταφείων τῆς Μακρινίτσας καὶ τοῦ Λαύκου, τῶν Βυρσοδεφείων τῆς Μακρινίτσας καὶ ἄλλων). Μόνον φυσικὰ ἢ ἄλλα ἐμπόδια ἐπιρρεάζουν τὴν ὁμόκεντρο αὐτὴ ἀνάπτυξη (ἢ ὑπαρξὴ βαθειοῦ ρέμμα-

τος ἢ χαράδρας, μεγάλες ἐκκλησιαστικὰς ἰδιοκτησίαι κ. τ. λ.).

Ἄπλου τύπου χωριά τοῦ Πηλίου εἶναι ἡ Μακρινίτσα, ἡ Πορταριά, ἡ Δράκια, ὁ Ἅγιος Λαυρέντιος, ἡ Βυζίτσα, οἱ Πινაკάτες, οἱ Μηλιές, ὁ Ἅγιος Γεώργιος, ὁ Λαῦκος, τὸ Προμύρι, τὸ Τρίκερι, ἡ Ἀργαλαστή, τὸ Κασαμπάσι, ἡ Νιάου, τὸ Μούρεσι, ἡ Μακρουργάχη, τὸ Ἀνήλιο, τὸ Πουρί, τὸ Κατηχώρι καὶ ἄλλα μικρότερα.

Ὁ σύνθετος τύπος τοῦ πληθιορείτικου χωριοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα ἐφαπτόμενα κύτταρα, μὲ ἰδιαίτερον τὸ καθεῖνα τους ποῦρῃ κοινωτικὴ ζωὴς. Δὲν πρόκειται γιὰ τέσσερα διαφορικὰ χωριά, τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο, ἀλλὰ γιὰ ἓνα ἐνιαῖο σύνολο, ποῦ ξεκινᾷ ἀπὸ ἓνα ἀρχικὸ κύτταρο καὶ ἀτὶ νὰ ἀναπτυχθεῖ σὲ ὁμόκεντρος κύκλους, ἀκολουθεῖ τὸν κυτταρικὸ τρόπο πολλαπλασιασμοῦ, τὸ διαμερισμὸ. Κλασικὸ παράδειγμα ἡ Ζαγορὰ ὅπου ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ κύτταρο τῆς Παναγίας Ζαγορᾶς (Σωτήρος) δημιουργοῦνται καὶ μορφώνονται οἱ συνοικίες τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τῆς Ἁγίας Κυριακῆς καὶ τῆς Περαιχώρας. Κάθε μιά ἀπὸ τὶς συνοικίες αὐτὲς ἔχει ἰδιαίτερη ἐνοριακὴ ἐκκλησία, σχολεῖο καὶ καταστήματα. Πάντως ἓνα εἶναι τὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, ὅχι πάντοτε τὸ ἀρχικὸ, ὅπως στὴ Ζαγορὰ ὅπου τὸ κέντρο μετατοπίστηκε στὸν Ἅγιο Γεώργιο γιὰτὶ ἡ μεγάλη ἐκκλησία τῆς Παναγίας κάηκε καὶ ὁ αὐτοκινητόδρομος Βόλου - Ζαγορᾶς σταματᾷ στὸν Ἅγιο Γεώργιο. Οἱ συνοικίες αὐτὲς συνδέονται μεταξὺ τους μὲ δρόμο ποῦ ἀποτελεῖ καὶ τὴν κύρια ἀρτηρία τοῦ χωριοῦ. Παρὰ τὸ χωρισμὸ τους σὲ συνοικίες τὰ χωριά αὐτὰ ἀποτελοῦν ἓνα σύνολο καὶ τὰ ἀνώτερα ἰδρύματα εἶναι κοινὰ. (Παλιότερα τὸ Ἑλληνομουσεῖον καὶ σήμερ τὸ Πολυμέρειο γυμνάσιο Ζαγορᾶς, ἡ Ἐμπορικὴ Σχολὴ Τσαγκαράδας κ. τ. λ.).

Σύνθετου τύπου χωριά εἶναι ἡ Ζαγορὰ, μὲ τὶς συνοικίες ποῦ ἀναφέραμε, ἡ Τσαγκαράδα (συνοικίες Ταξιάρχη, Ἁγία Παρασκευῆ, Ἁγίου Στεφάνου, Ἁγ. Κυριακῆς) Ἁγ. Βόλος (Ἅγιος Ὀνούφριος, Ἄλλη μεριά Ἀνακασιά, Ἀπάνω Μαχαλάς). Ἰὸ χωρισμὸ αὐτὸ τὸν εἶχαν προσέξει καὶ οἱ παλιοὶ λόγιοι. Γιὰ τὴ Ζαγορὰ οἱ Δημητριοεῖς στὰ 1791 γράφουν: «διηρημένη... εἰς 4 μαχαλάδες εἰς τὴν Πέρα χώρα, Ἁγία Κυριακὴ, Ἁγ. Γιώργη καὶ Ἁγία Σωτήρα». Οἱ ἴδιοι γιὰ τὴν Τσαγκαράδα: «εἶναι διηρημένη εἰς 4 μαχαλάδες μὲ 4 ἐκκλησίες». Ὁ Νικόλαος Μάγνης γιὰ τὰ ἴδια χωριά γράφει: «καὶ διαιρεῖται (ἢ Τσαγκαράδα) εἰς τέσσαρας συνοικίας, (μαχαλάδες) ὧν ἑκάστη ἔχει ἴδιον ἐκκλησίαν».¹ «Διαιρεῖται (ἢ Ζαγορὰ)

1. Νικ. Γεωργιάδου: Θεσσαλία. Ἐν Βόλῳ 1894 σελ. 108.

1. Νικ. Μάγνητος: op. cit. σελ. 82.

εις τέσσαρας συνοικίας, έκαστη τῶν ὁποίων ἔχει ἴδιαν ἐκκλησίαν». ¹ Ὁ Ἰωάννης Ρηματοσίδης γιά τόν Ἄνω Βόλο: Ἡ κωμόπολις αὕτη εἶναι διηρημένη εἰς τέσσαρας συνοικίας τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (Ἀνακασιά), τήν ἄνω συνοικίαν καί τήν Ἄλλην Μεριάν, ἔχουσα έκάστη ἴδιαν ἐκκλησίαν, ἴδιον ἀλληλοδιδασκτικόν σχολεῖον καί ἐν κοινόν ἐλληνικόν κατά τήν ἄνω συνοικίαν». ²

Ἄλλα χωριά μέ τὸ ἴδιο ὄνομα καί μέ τὸ διαχωρισμὸ Ἄνω-Κάτω (Ἄνω Λεχώνια, Κάτω Λεχώνια, Ἄνω Γατζέα — Κάτω Γατζέα) ἀπετολοῦν ἰδιαίτερο τὴ καθένα χωριὸ μέ ξεχωριστὴ λειτουργία καί φυσιογνωμία.

Ὁ τρίτος τύπος, ὁ τύπος τοῦ ἐπιγειοῦ, ἐξυπηρετεῖ τις θαλάσσιες, συγκοινωνιακές ἀνάγκες ἐνὸς μεγάλου χωριοῦ (τὸ Χορευτὸ εἶναι ἐπίνε ο τῆς Ζαγοράς, ἡ Ἁγία Κυριακὴ τῶν Τρικέρων κ. ο. κ.). Ἐδῶ τὸ χωριὸ διαμορφώνεται κατὰ μῆκος τῆς παραλίας, μέ μικρὸ βάθος. Ὅλα τὰ κτίρια ἔχουν στραμμένη τὴν κύρια ὄψη τους πρὸς τὴ θάλασσα. Οἱ δύο ἢ τρεῖς δρόμοι τοῦ βάθους εἶναι παράλληλοι πρὸς τὴν παραλιακὴ ὁδὸ, καί συνδέονται μέ ἀρκετοὺς κάθετους.

Συνήθως τὰ ἐπίνεια βρίσκονται στὸν πῶ κατὰλληλο γιά λιμενισμό ὁρμίσκο τῆς περιοχῆς. Τέτοια χωριά εἶναι ἡ Ἀγριά, ἡ Ἀφησσος, τὸ Χόρτο, ἡ Μηλίνα, ἡ Ἁγία Κυριακὴ, τὸ Χορευτὸ κ' ἄλλα μικρότερα.

Ὅλα τὰ χωριά, καί τῶν τριῶν τύπων ἐκμεταλλεύονται τὴ φυσικὴ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους γιά νὰ ἔχουν καλὸ ἥλιασμό καί ἀερισμὸ. Ὅλα εἶναι στραμμένα πρὸς τὴν ἀνατολὴ ἢ τὴ μεσημβρία. Μόνη ἐξαιρεση τὸ χωριὸ Ἀνήλιο, πού βλέπει πρὸς τὴ δύση. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ (Ἀνήλιο) πού, μέ τὴν ἀντιδιαστολὴ πού κρύβει, δείχνει τὴ συνειδητὴ φροντίδα γιά τὸ σωστὸ ἥλιασμό τῶν πηλιορείτικων χωριῶν.

Πέρα ἀπ' ὅλα αὐτά, ἡ φροντίδα γιά τὴν ἀξιοποίηση, ἀπὸ σπίτια καί πλατεῖες, τῆς θαυμαστῆς θέας πού παρέχει ἡ γύρω φύση, ἡ ἐναρμόνιση τοῦ σχήματος καί τοῦ χρώματος τῶν ἐκκλησιῶν καί τῶν γεφυριῶν στὸ γενικὸ τόνο, ἡ δημιουργία τῶν καλντεριμιῶν, οἱ ἀπροσδόκητες προοπτικὲς πού δημιουργοῦνται σὲ κάθε γύρισμα τῶν δρόμων, ἡ ἀφθονὴ βλάστηση — φυσικὴ καί τεχνικὴ — οἱ καλοχτισμένες βρύσες, τὰ χτιστὰ ρυάκια πού κελαῖδουῦν στὴν ἄκρη τῶν καλντεριμιῶν, ὅλα, σοφὰ στὴν ἀπλότητά τους, δίνουν στὰ πηλιορείτικα χωριά αὐτὴ τὴ μαγευτικὴ ἀρμονία πού σημειώσαμε στὴν ἀρχή.

Ἀμφιθέατρο Ἁγ. Λαυρεντίου (ὄψη τῆς πλατείας ἀπὸ τὴ θέση τῶν θεατῶν)

ΜΕΡΙΚΕΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ

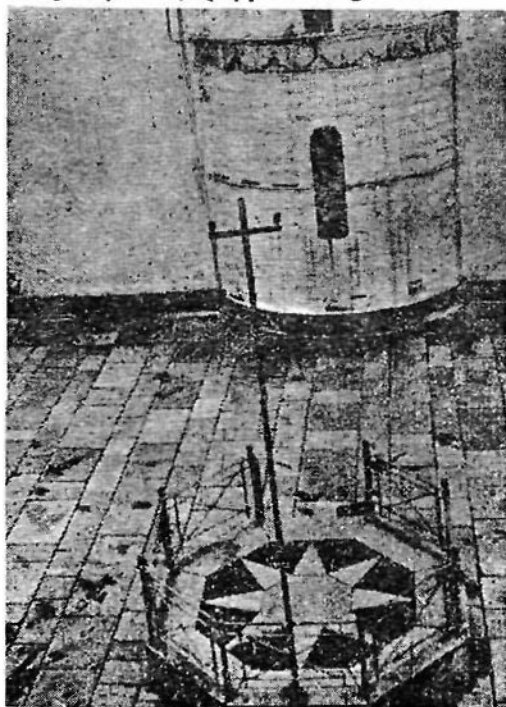
ΕΙΔΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ

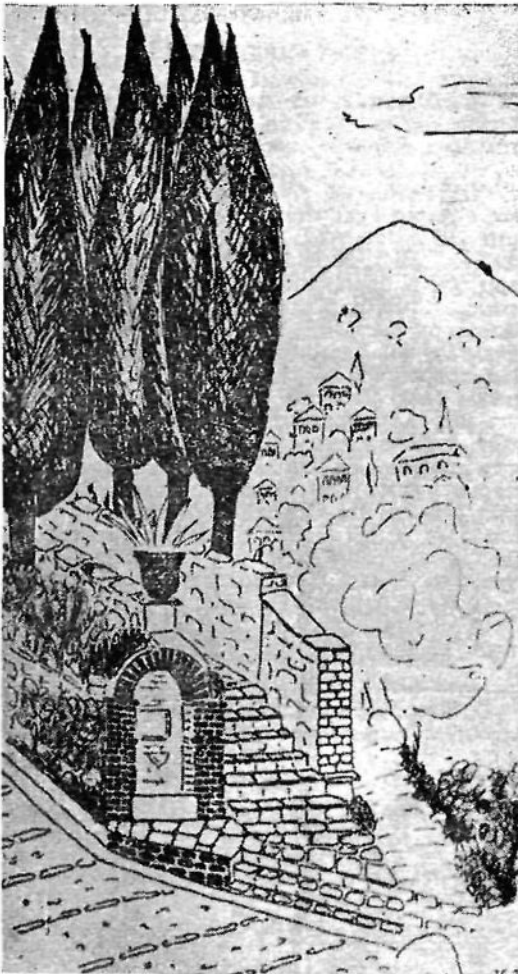
Μ' ὄλο πού τὰ πηλιορείτικα χωριά ἔχουν, σὲ κάθε τύπο, τὴν ἴδια σύνθεση, τὴν ἴδια ἀρχιτεκτονικὴ τῶν σπιτιῶν καί τῶν ἐκκλησιῶν, ὁμοίμορφη βλάστηση τ' ἀνατολικά κ' ὁμοίμορφη τὰ δυτικά, κάθε χωριὸ ἔχει τὴν ἰδιαίτερη φυσιογνωμία του. Κανένα δὲν εἶναι ἀντίγραφο ἐνὸς ἄλλου. Ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι πού θαυματουργεῖ ἡ ἐπισημοποίηση τῶν κατοίκων τους. Κάθε περίπτωσι ζητᾶται καί μὴν ἰδιαίτερη λύση. Καί εἶναι τόσες οἱ περιπτώσεις πού δημιουργοῦν ἀπειρες λύσεις. Νὰ προσπαθοῦσε κανένας νὰ τίς ἐπισημάνει ὅλες εἶναι σὰ νὰ ἐπιχειρεῖ νὰ κάνει μιά λεπτομερειακὴ περιγραφή ὄλων τῶν πηλιορείτικων χωριῶν. Θὰ περιοριστοῦμε μόνο σὲ μερικὲς χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις, πού εἶναι ἀρκετὲς γιά νὰ μᾶς δώσουν μιά κάποια εἰκόνα αὐτῆς τῆς ἱκανότητος νὰ δίνονται λύσεις προσαρμοσμένες τόσο στὶς εἰδικὲς ἐδαφολογικὲς συνθήκες, ὅσο καί στὴν προγραμματισμένη λειτουργία κάθε χώρου.

Στὸ χωριὸ Ἁγίος Λαυρέντιος, πῶ ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου

1. Νικ. Μάγνητος: ὁρ. cit. σελ. 86.

2. Σ. Ρηματοσίδου: Συνοπτικὴ περιγραφή τῆς Θεσσαλίας καί τινων παρὰ τοῖς Θεσσαλοῖς ἐθίμων. Σμύρνη [1874 σελ. 23-24.

Ἡ ὑποδοχὴ τοῦ καλντεριμιοῦ τῆς Μακρινίτσας
(Ἐργ. Φ. Τσιγκικισή)

σθεῖ σὲ ἓνα λαμπρὸ ἀμφιθέατρο μ' ἑννιά τοξοειδεῖς ἀναβαθμίδες. Ἐπειδὴ προορίζεται γιὰ παρακολούθηση λειτουργίας οἱ ἀναβαθμίδες αὐτές δὲν ἔχουν καθίσματα, δίνουν ὅμως τὴ δυνατότητα σ' ὄλους νὰ βλέπουν. Στρωμμένες μὲ πηλιορείτικη πλάκα καὶ χιτιμένες μὲ ντόπια πέτρα προσαρμόζονται περίφημα στὸν περίγυρό τους. Κάτω ἀπλώνεται εὐρύχωρη ἢ πλακόστρωτη πλατεία, καὶ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τῆς ἐκκλησίας δημιουργεῖ ἓνα ἰδεῶδες φόντο πού δὲν ἀφίνει τὰ μάτια καὶ τὴν προσοχὴ νὰ ξεμακραίνουν. Μιά μικρὴ ὀκτάγωνη χτιστὴ ἐξέδρα, καγκελόφραχτη, ὑψώνεται πάνω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς πλατείας γιὰ νὰ εἶναι ὁρατοὶ οἱ λειτουργοὶ κι' ἀπὸ τὸ πλῆθος πού γεμίζει τὸ χῶρο. Σκάλες σοφὰ ρυθμισμένες, μικρὲς ἐξέδρες σὲ διάφορα ἐπίπεδα, ἐκμεταλλεύονται τὶς φυσικὲς ὑψομετρικὲς διαφορὲς καὶ μοιράζουν τὸ πλῆθος σὲ ποικίλους ὀμίλους. Διευκολύνουν τὴν κυκλοφορία καὶ δημιουργοῦν ἀπειρες γωνίες δράσεως τῶν «δρωμένων». Οἱ ὄγκοι, οἱ γωνίες, τὰ ποικιλόσχημα ἐπίπεδα, οἱ κλίσεις ἔχουν συντεθεῖ μὲ σοφία καὶ αἴσθημα.

Τὸ ἀμφιθέατρο τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου εἶναι ἓνας χῶρος μοναδικὸς γιὰ τὴ δημιουργία τουριστικῶν ἐκδηλώσεων μὲ τοπικὸ χρῶμα. Θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ διατυπώσουμε τὴν εὐχὴ νὰ δοθεῖ μεγάλη προσοχὴ στὸ ξαναχτίσιμο τῆς παλιᾶς ἐκκλησίας πού καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς σεισμούς. Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ προσεχτεῖ ἡ διατήρηση τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου τῆς πηλιορείτικης βασιλικῆς, ἡ χρησιμοποίηση ντόπιων ὑλικῶν (τουλάχιστον ὅσων εἶναι φανερά) καὶ ὁ σεβασμὸς στὴ διαρρύθμιση τοῦ χῶρου. Ὅλα ἐκεῖ εἶναι τόσο σοφὰ στὴν ἀπλότητά τους, πού ὅποιαδήποτε παραφωνία θὰ ἐνοχλεῖ πολὺ.

Στὸ χωριὸ Πουρί, στὸ ἀνατολικὸ Πήλιο, ἡ κεντρικὴ πλατεία εἶναι χωρκομένη σὲ τρία ἡμικυκλικά, σχεδὸν ὁμόκεντρα ἐπίπεδα, γιὰ τὸ ἔδαφος εἶναι ἀνηφορικὸ. Σὲ ἄλλα χωριά, σὲ παρόμοια περίπτωση, ἐφαρμόζεται ἡ λύση τῆς πολυτείας-ἐξώστη, πού τὴ συγκρατεῖ ψηλὸς

Ἄποστόλου τοῦ νέου ὑπάρχει μιὰ πλατεία ὅπου γίνεται, στὸ πανηγύρι, υπαίθρια λειτουργία. Τὸ πανηγύρι τοῦ Ἁγίου Ἄποστόλου τοῦ Νέου γίνεται κάθε χρόνο στὶς 16 Αὐγούστου καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ πολυάνθρωπα τῆς περιοχῆς. Ἐρχονται σ' αὐτὸ ὄχι μόνο κάτοικοι τῶν κοντινῶν χωριῶν, μὰ κι' ἀπὸ τὸ Βόλο, τὸ ἑσωτερικὸ τῆς Θεσσαλίας, κι' ἀπὸ τὴ Μακεδονία ἀκόμα. Ὡς τὰ 1875 ἦταν ἓνα μικρὸ τοπικὸ πανηγύρι πού γιορτάζονταν ἀπὸ τοὺς ντόπιους ἀγωγιάτες. Ἄργότερα πῆρε τὴν ἑκταση πού ἔχει σήμερα, καὶ τότε δημιουργήθηκε ἡ ἀνάγκη νὰ διαρρυθμισθεῖ κατάλληλα ἡ πλατεία τῆς ἐκκλησίας. Ὁ χῶρος ἔχει διασκευα-

1. Σωκράτους Βαμβάκου: Ἱστορία τοῦ χωριοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα. Ἀθῆναι 1927 σελ. 52.

ανάλημματικός τοίχος. *Οχι πώς οι λύσεις εκείνες είναι κατώτερες. Τις σημειώνουμε άπλως για να αιτιολογήσουμε την αρχική μας διαπίστωση πώς κάθε χωριό έχει την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του και δέν εφαρμόζει ομοιόμορφες λύσεις. Τα τρία τούτα διαφορετικά επίπεδα, με αρκετή ύψομετρική διαφορά, δίνουν μ' αν άνοδική κίνηση πού άκολουθεί τή φορά τού τοπίου.

*Η πιό ένδιαφέρουσα ειδική περίπτωση βρίσκεται στη Μακρινίτσα, ανάμεσα στις έκκλησίες τού *Αγίου *Αθανασίου και τού *Αγίου Γεωργίου. *Η έκκλησία τού *Αγίου *Αθανασίου, άγνωστο πότε πρωτοχτισμένη, έπισκευάζεται για τρίτη φορά στα 1792. Είναι τρικλιτη ξυλοσκέπαστη βασιλική. Δίπλα στη νότια πόρτα της είναι έντοιχισμένη ανάγλυφη έπιτύμβια έπιγραφή τού μοναχού Νείλου Μαλιασινού, τής γνωστής βυζαντινής οικογένειας πού έχτισε και τó μοναστήρι τής Παναγίας. *Αξίζει νά σάς μεταφέρω μερικούς από τούς τόσο συγκινητικούς στίχους τού έπιτύμβιου:

*Τόν ναόν δειμάμενον, τόν σελασφόρον
ούρανομήμη και τερνότατον δλον
Ποικιλόχροα κατεστημένον έντα
*Αλλ' ώ θθατά, δρα άθρει ξένα
*Ο τύμβος ούτος, οίμοι, φεϋ, και λέγειν
και λίθοι ούτος δε πικρός πώμα πέλλει
εσωθεν κεύδει τόν περιέκλυτον άνδρα,*

Λίγο χαμηλότερα είναι ή έκκλησία τού *Αγίου Γεωργίου, τρικλιτη κι' αυτή βασιλική, χτισμένη γύρω στα 1766.

Τό θέμα, συνεπώς, είναι ή σύνδεση δύο θρησκευτικών χώρων πού βρίσκονται σέ μικρή σχετικά άπόσταση αλλά διαφέρουν ύψομετρικά. Πρέπει νά σημειωθεί άκόμα ότι ή άπόσταση τών δύο έκκλησιών συμπίπτει με την κύρια άνηφορική άρτηρία τού χωριού, πού ξεκινάει από την Κουκουράβα και άνεβαίνει στην πλατεία, για νά συνεχισθεί φειδωτά ως την επάνω συνοικία. Και οι δύο έκκλησίες περιβάλλονται από πλακόστρωτες πλατείες.

Δημιουργήθηκε, λοιπόν, ένα άνηφορικό καλντερίμι, πολύ καλοκαμωμένο, με 81 άνετες άναβαθμίδες, «δρασκελιές». Δεξιά και άριστερά του περιβάλλεται από δυό τοίχους από ξερολιθιά πού στέφονται από προπαντιώτικη πλάκα. Οι τοίχοι άκολουθούν την κλίση τού καλντεριμιού, με άραιές κλιμακώσεις. Κατά διαστήματα, στα χείλια τών κλιμακώσεων αυτών, τοποθετήθηκαν μεγάλες πήλινες γλάστρες με άθάνατους. *Εκείνον πού άνηφορίζει τόν υποδέχεται, ακριβώς στην είσοδο τού διαδρόμου, μιá βρυσούλα με δροσερό νερό. Δίπλα στους τοίχους,

κι από τις δυό πλευρές ύψώνονται ψηλόκορμα κυπαρίσια, πού δίνουν και τόν άνάλογο θρησκευτικό τόνο άφού ένώνουν δυό έκκλησίες. Στις δυό καταλήξεις τού καλντεριμιού υπάρχουν μερικά σκαλοπάτια πού τó άνακουφίζουν από υπερβολική κλίση. Στην επάνω είσοδο, πάνω σέ χτιστές κολώνες καμαρώνουν οι γνωστές πήλινες προτομές τού Ρήγα και τού Διάκου, πού διακομούσαν άλλοτε πάμπολλες αύλόπορτες. Αυτές οι τόσο κοινές προτομές, τοποθετημένες στο περιβάλλον έκείνο παίρνουν μιάν έντελώς άλλη αξία.

Τό κοινόχρηστο άποχωρητήριο, δίπλα ακριβώς από την πλατεία τού *Αγίου *Αθανασίου είναι χωνευτό στόν ανάλημματικό τοίχο πού στηρίζει την πλατεία. *Έτσι, ένώ είναι τόσο προσιτό, συγχρόνως είναι και άθέατο.

Είναι μιá χαρά ν' άνεβαίνεις τó σκιερό αυτό διάδρομο. Τα αρχικά σκαλοπάτια, πού φαρδαίνουν στό άνοιγμα, σέ υποδέχονται σάν άνοιχτή άγκαλιά, ένώ σέ καλωσορίζει τó σιγαλό τραγούδι τής βρυσούλας, πού σέ φιλεύει δροσερό νερό. Καθώς διασχίζεις τó καλντερίμι, οι κολώνες τών κυπαρισκόκορμων σέ συντροφεύουν στην πορεία σου. Αυτή ή ρυθμική επανάληψη τού ίδιου στοιχείου δημιουργεί μιá κίνηση πού παρασύρει τόν διαβάτη. *Επάνω σέ ξεπροβοδούν, οικείοι

*Ο Φίλιππος Ταικριτσιής

μά σοβαροί και αξιοπρεπείς, οι δυο ήρωες. Στην κάθοδο οι ρόλοι αλλάζουν μά στο διαβάτη απομένει ή ίδια εὐχάριστη αίσθηση οικειότητας. Κάποτε σὲ ἀγαπητὸ φίλο ἐξομολογήθηκα πὼς αἰσθανόμουνα δικό μου τὸ κομμάτι τοῦτο τῆς Μακρινίτσας. Μοῦ ἀπάντησε πὼς τὴν ίδια αἴσθηση εἶχε καὶ κείνος ἀν καὶ πρῶτη φορά τὸ ἐπισκέπτονταν. Δὲν ἀμφιβάλλω πὼς ὅσοι τὸ ἐπισκέφθηκαν τὸ ίδιο θὰ αἰσθάνονται.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΤΣΙΚΡΙΚΤΗΣ

Ἡ τελευταία περίπτωση μᾶς ἔφερε στὸ ἔργο τοῦ Φίλιππου Τσικρικτῆ, τοῦ αὐτοδίδακτου πολεοδόμου τῆς Μακρινίτσας. Δικὴ του σχεδίαση καὶ πραγματοποίηση εἶναι ἡ λύση ποὺ σχολιάσαμε παραπάνω. Ἐδῶ πρέπει νὰ μνημονεύσω πὼς τὴν πρώτη ἔνδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ αὐτοσχέδιου ἀλλὰ καταπληκτικοῦ αὐτοῦ πολεοδόμου μοῦ τὴν ἔδωσε ὁ συμπολίτης δικηγόρος καὶ μουσικός, ἀγαπητὸς φίλος Μένιος Μουρτζόπουλος. Ἡ συστηματικὴ ἔρευνα ἔφερε στὸ φῶς καὶ ἄλλα στοιχεῖα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Φίλιππου Τσικρικτῆ. Ἡ ἀποκάλυψη αὐτῆ εἶναι πολύτιμη ὄχι μόνο γιατί διασῶζει μιὰ μορφή ποὺ δὲν τῆς ἔπρεπε νὰ ληθῆ ἀλλὰ καὶ γιατί ἔχουμε μιὰν ἀσφαλῆ ἔνδειξη πὼς οἱ διάφορες λύσεις ποὺ συναντοῦμε στὰ πηλιορείτικα χωριά δὲν εἶναι ἀποτελέσματα καλῆς τύχης, καὶ τῆς δικῆς μας καλοπροαίρετης διάθεσης νὰ θαυμάζουμε, ἀλλὰ σωστὰ προγραμματισμένες ἐφαρμογές. Ἐχουμε χειρογράφα τοῦ Τσικρικτῆ ὅπου ὑποδεικνύονται, μὲ πολλὰ λεπτομέρειες, λύσεις διαφόρων πολεοδομικῶν προβλημάτων τῆς Μακρινίτσας. Τῆ χρήση τῶν χειρογράφων αὐτῶν ὀφείλω στὴν καλωσύνη τοῦ ἀνεψιοῦ του κ. Ἰωάννη Λεμικῆ.

Ἄς σταθεῖμε τώρα γὰρ λίγο στὰ καθέκαστα τῆς ζωῆς τοῦ Φίλιππου Τσικρικτῆ. Ἡ εἰκόνα του, ποὺ διασώθηκε, μᾶς τὸν παρουσιάζει σὲ γερωνικὴ ἡλικία. Ἐνα φαρῶ μέτωπο καταλήγει σὲ πυκνά φρύδια ποὺ σκιάζουν δυὸ φωτεινά μάτια γεμάτα καλωσύνη καὶ ἐνεργητικότητα. Τὸ παχὺ ἄσπρο μουστάκι του ἐνώνεται μὲ τὴν ἀφράτη διχαλωτὴ γενιάδα του. Ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου ἀποπνέει μιὰ ἥρεμὴ ἀποφασιστικότητα καὶ φανερώνει ἄνθρωπο ποὺ ξέρεي νὰ δραματίζεται. Ὁ ἴδιος, ἄλλωστε, σὲ ἕνα του χειρογράφο σημειώνει μὲ μιὰ πικρὴ εἰρωνία «ὄνειρα τῆς νύχτας». Μόνο ποὺ ὁ Τσικρικτῆς εἶχε τὴν ἱκανότητα τὰ ὄνειρα τῆς νύχτας νὰ τὰ κάνει ἔργα τῆς ἡμέρας.

Γεννήθηκε στὴ Μακρινίτσα γύρω στὰ 1825. Ἀκριβῆ χρονολογία τῆς γέννησής του δὲν ἔχουμε γιατί τὰ χαρτιά τοῦ ληξιαρχείου τῆς Μακρινίτσας ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ 1845. Γράμματα δὲν ἔμαθε στὴν παιδικὴ καὶ νεανικὴ του ἡλικία. Στὴν ἀρχὴ

δούλεψε χτίστης στὸ χωριὸ του. Ἡ θητεία του αὐτὴ τὸν πλούτισε μὲ πολύτιμη κατασκευαστικὴ πείρα ποὺ τὴν αξιοποίησε ὀργότερα. Ὅταν πιά ἀποφασίσει νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ πολεοδομικὰ προβλήματα τῆς Μακρινίτσας θὰ ἔχει ἕνα σταθερὸ τεχνικὸ βάθος στὸς δραματισμούς του. Ὑστερα ἀνοίξε δικό του βυρσοδεψεῖο στὴ Μακρινίτσα. Ἦταν ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ κατεργασία τοῦ δέρματος ἦταν ἕνας ὁπὸ τὸς σπουδαιότερους πόρους τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ. Ὁ ἀδελφός του Χρήστος εἶχε βυρσοδεψεῖο στὴν Ὀδησσό. Παντρεύτηκε καὶ ἔκανε δύο παιδιά, τὸν Δημήτριο καὶ τὴν Αἰκατερίνη. Ταξίδεψε πολὺ: στὴ Ρωσία, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἄλλοῦ. Χαρακτηριστικὸ εἶναι πὼς, ἐνῶ εἶναι τόσο ταξιδευμένος, δὲ μεταφέρει στὸ χωριὸ του ἔτοιμες λύσεις, ὅπως κάνουν τόσο ἐπιστήμονες, ἀλλὰ ὅλες του οἱ ὑποδείξεις καὶ οἱ κατασκευὲς εἶναι ἀπόλυτα προσαρμοσμένες στὸ χωρὸ του.

Ὅγδόντα χρονῶν, σὲ ἡλικία ποὺ ἄλλοι ἔχουν ἐγκαταλείψει τὰ πάντα, ὁ Τσικρικτῆς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ μάθει γράμματα. Πῶσα χρωστάει ἡ νεοελληνικὴ ζωὴ σ' αὐτοὺς τοὺς γραμματισμένους τῶν γερατειῶν. Ἄς θυμηθοῦμε τὸ στρατηγὸ Μακρυγιάννη. Ἀγαπάει τὸ χωριὸ του καὶ θέλει νὰ τὸ καλύτερεῖ. Πρέπει νὰ καταστρώσει ὑπομνήματα ποὺ νὰ τὰ στείλει στοὺς κοινοτικὸς ἄρχοντες τοῦ χωριοῦ. Μὲ τὰ κολυβογράμματά του συνθέτει τὰ ὑπομνήματά του. Βέβαια στὴν ἀνορθογραφία του συναγωνίζεται μερικοὺς ὑποψηφίους τοῦ Πανεπιστημίου καὶ οἱ τόνοι του δὲν ἀναποκρίνονται πάντα στὴν τοιμαριὴ συλλαβῆ. Τοῦ τὸ παρατήρησαν. Πικαρισμένος ὁ θαλερὸς γέρος παίρνει καὶ γράφει ἕνα ὑπόμνημα ὅπου δὲν βάζει οὔτε ἕναν τόνο. Ἀφοῦ τελειώσει καὶ ὑπογράψει προσθέτει ἀπὸ κάτω τρεῖς τέσσερες ἀράδες μὲ ὀξείες καὶ περισπωμένες καὶ σημειώνει: Τὶς ὀξείες καὶ περισπωμένες βάλτε τις ἐσεῖς ὅπου ταιριάζει.

Ἐπειδὴ βλέπει πὼς μὲ ὑπομνήματα δὲν πετυχαίνει τίποτα, ἀποφασίζει, σὲ ἡλικία 90 χρονῶν νὰ ἀναμιχθεῖ στὴ διοίκηση τῆς Κοινότητος. Στὶς 24 Μαρτίου 1914 ἐκλέγεται κοινοτικὸς σύμβουλος καὶ μένει δυὸ τετραετίες, ὡς τὶς 6 Μαρτίου 1922. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔργο του ποὺ εἶδαμε, κατασκευάζει τὸ μονοπάτι μὲ τοιχοποιία ἀπὸ τὴν Κουκουράβα ὡς τὸν Ἅγιο Ὀνούφριο, τὸ καλντερίμι ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο ὡς τὴ θέση Φεῖδι στὸ Σαρακηνό, τὴ γέφυρα στὴ θέση τοῦ Βυρσοδεψεῖου Κάπα καὶ ἄλλα ἔργα. Πέθανε σὲ ἡλικία 105 χρονῶν, στὶς 27 Φεβρουαρίου 1930 ἀπὸ γερωνικὸ μαρασμό.

Ὁ Φίλιππος Τσικρικτῆς εἶχε πάντα τὸ χαμόγελο στὰ χεῖλιά καὶ μιὰ διάθεση χιουμουριστικὴ. Ἄπειρα εἶναι τὰ ἀνέκ-

δοτα ποῦ τοῦ ἀποδίδονται. Κατέχουμε ἕνα γράμμα πρὸς τὸ γιό τοῦ ἀπὸ τῆς 25 Μαρτίου 1905. Πρόκειται γιὰ ἕνα γράμμα ποῦ ἀσχολεῖται μὲ οἰκογενειακὰ καὶ οἰκονομικὰ θέματα. Κι' ὅμως, πρὶν ἀρχίσει στὴ θέση τῆς ἡμερομηνίας σημειώνει :

«Τὸ ἔτος καὶ ἡμερομηνία σὰς τὰ γράφει ὁ υἱὸς σας Φίλιππος» Πραγματικὰ στὸ τέλος τοῦ γράμματος προσθέτει λίγα λόγια ὁ ἑγγονὸς του καὶ βάζει καὶ τὴ χρονολογία.

«Ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ χωριοῦ τὸν ἐνδιαφέρουν καὶ σημειώνει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ λυθοῦν. Ἀπὸ τὰ χειρόγραφα, ποῦ μιά καλὴ τύχη μᾶς διαφύλαξε, ἀνθολογῶ μερικὲς παράγραφες ποῦ χαρακτηρίζουν τὸ θετικὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔβλεπε τὰ πράγματα ὁ Τσικρικτοῦ καὶ πρότεινε τὰ μέτρα ποῦ χρειάζονταν.

—«Διὰ νὰ κερδίσουμε τὴ γέφυρα «μέγα ρεῦμα» θὰ κόψωμε τὰ νερά εἰς δύο ρεῦματα ἀπὸ τὸ βουιό. Τὸ ἕνα μέρος εἰς τῆς Πορταριάς τὸ ρεῦμα, τὸ ἄλλο εἰς τῆς Κασσῆς τὸ ρεῦμα καὶ ἀσφαλίζεται ἡ γέφυρα».

—«Τὰ δέντρα ποῦ θὰ φυτευθοῦν ἀπὸ Μπράνη βρῦση ἕως τὰ πλατανάκια θ' ἀνοίγουν οἱ γοῦρνες ἀπὸ ἕνα μέτρον ἢ μία καὶ θὰ φυτεύονται ἀπὸ δυὸ δέντρα εἰς κάθε μία».

—«Εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον εὐρίσκειται μία κακία κι' ἔχει πολλοὺς κλώνους γιὰ φύτεμα».

—«Εἰς τὴν Ἀνωμαλιά νὰ φυτεύσωμε ἀμπέλια».

—«Ἡ πόρτα τῆς Σχολῆς νὰ τὴν γυρῶσιν ἀνατολικὰ».

—«Τὰ μάρμαρα τῆς Ἁγίας Τριάδος νὰ σηκωθοῦν νὰ χρησιμεύσουν διὰ τὴν γοῦρνα εἰς τὴν ἀγοράν.

Δύο μῆνες πρὶν πεθάνει, ὁ Φίλιππος Τσικρικτοῦ, τὴν πρωτοχρονιά τοῦ 1930 ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ κοιμητηριοῦ τῆς Μακρινίτσας. Ὁλόκληρη μελέτη κάνει τεχνικὴ καὶ οἰκονομικὴ.

Βάζει πρῶτα τὴ χρονολογία: 1930 Ἰανουάρι πρῶτη: Ἴδου σημειώνω λίγα σχέδια διὰ τὴν ἐκκλησίαν.

1) Πρῶτον θὰ ἐπιβλέψουν οἱ ἐπίτροποι τῆς Κοιμησῆς νὰ γίνῃ εἰς τὸ κοιμητήριον.

2) Ἡ ἐκκλησία νὰ ἔχει χῶρον ἄνω τῶν 100.

3) Ἄμφια καὶ λοιπὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Κοιμησῆς.

4) Εἰς τὴν βρῦση νὰ ἔλθει τὸ νερό.

5) Μία καμπάνα 100 ὀκάδων.

6) Θὰ γίνοναι καὶ τὰ ἐγκαθίστα.

7) Ἡ ἐκκλησία θὰ γίνῃ νὰ θάπτονται οἱ πλησιέστεροι ἄνω τῆς ἀγορᾶς καὶ πηγαδάκι κατὰ καθὼς βούλεται ὁ καθεὶς.

8) Οἱ συνδρομηταὶ προπληρωτέοι θὰ πληρώνουν.

9) Ζήσης Λιβανός... Ἀκολουθοῦν πολλὰ ὀνόματα γνωστῶν Μακρινιτσιωτῶν.

Ἔστερα θυμᾶται πῶς ἔσχασε νὰ ὀνοματίσει τὴν ἐκκλησίαν. Συμπληρώνει στὴν κάτω ἄκρη τῆς σελίδας.

«Ἡ ἐκκλησία εἰς μνήμην τῶν Ἀρχαγγέλων θὰ ἐορτάζεται».

Ἄν γιὰ τὸ Φίλιππο Τσικρικτοῦ βρέθηκαν στοιχεῖα, δὲ σημαίνει πῶς εἶναι ὁ μόνος ποῦ ἀσχολήθηκε μὲ παρόμοια θέματα στὸ Πήλιο. Εἶμαι ἀπόλυτα σίγουρος πῶς καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα χωριά θὰ ἠπῆρξαν ἀνάλογοι ὀραματιστὲς-ἐκτελεστὲς. Δὲν κρατήθηκε τὸ ὄνομά τους, εἶναι ὅμως τὰ δημιουργήματα ποῦ μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ δημιουργοῦ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἐνα τόσο πλατὺ θέμα, σὰν τὸ θέμα τῆς σύνθεσης τῶν πηλιορειτικῶν χωριῶν δὲ μπορεῖ νὰ δλοκληρωθεῖ, βέβαια, μέσα στὰ στενά ὄρια ἐνὸς ἀρθροῦ. Φιλοδοξία μας σήματι εἶναι, ἀπλῶς, νὰ ξεχωρίσωμε τὸ θέμα σὰν ἀντικείμενο μελέτης καὶ νὰ ποῦμε τῆς πρῶτες μας ἀπόψεις. Τὸ οὐσιαστικὸ εἶναι πῶς τὸ ἀντικείμενο ὑπάρχει.

Στὸν καλὸ αὐτὸ τόπο ποῦ ζοῦμε, δυὸ βήματα ἔξω ἀπὸ τῆς πόλης τὴν ἀχρωμὴ μονοτονία, μᾶς περιμένει ἕνας κόσμος γεμᾶτος ὁμορφιά καὶ ποίηση. Ἐνας κόσμος ποῦ, ἔξωχώρα ἀπὸ τὴν χαρὰ ποῦ προσφέρει στὴν καρδιά μας, ξυπιάει καὶ στὸ μυαλὸ λογῆς ἐρωτήματα καὶ μᾶς ἐανοίγει σὲ ἀπέραντα πελάγη λογισμῶν. Κι' ἂν ἀκόμα οἱ ἀπαντήσεις μας στὰ ἐρωτήματα δὲν εἶναι πάντα ἱκανοποιητικές, μᾶς μένει τὸ μεγάλο κέρδος πῶς τοῦτα τὰ τόσο κοντινὰ καὶ τόσο οἰκεῖα μας πράγματα μᾶς προσφέρουν ἀφορμὲς γόνιμου πνευματικοῦ μόχθου. Καὶ εἶναι γόνιμος καὶ μόνος ποῦ ὑπάρχει. Εὐλογημένος ὁ τόπος ποῦ ἀναπαύει τὴν ψυχὴ καὶ παρακινεῖ τὸ μυαλὸ πάντα κάτι νὰ γυρεῖ.

ΣΤΗΝ ΚΥΡΙΑ ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΔΗΜΟΣ ΖΗΠΑΝΙΩΤΗΣ

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Ζαγοράς, ψηλά, στὴν κεντρικὴ κόγχη τοῦ ἱεροῦ, ἓνα σκαλισμένο πρόσωπο, αἰνιγματικὸ, κοιτάζει πρὸς τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ Αἰγαίου. Εἶναι μιὰ πέτρινη ἀντρίκια μορφή πού ξεπηδαίει ζωηρὰ ἀνάμεσα ἀπὸ ἄλλα χαμηλὰ διακοσμητικὰ ἀνάγλυφα. Παχὺ μουστάκι καὶ τετράγωνο σαγόνι δίνουν μιὰ θεληματικὴ ἔκφραση στὸν ἄντρα αὐτόν. Τὰ χεῖλια εἶναι σὰ νὰ καταστέλλουν ἓνα λόγο πού πήγαινε νὰ ξεπηδήσει. Ἔτσι, καθὼς προβάλλει μόνο ἡ μάσκα, χωρὶς νὰ συνεχίζεται ἀπὸ κορμὶ καὶ λαιμό, εἶναι σὰν ν᾿ἄσπασε τὴν πέτρινη ἐπιφάνεια γιὰ ν' ἀνασάνει τὸν ἀλμυρὸν ἀέρα τοῦ πελάγου. Πολλὲς φορές συλλογίστηκα πῶς τὸ στόμα του θὰ εἶχε μιὰ γοητευτικὴ ἱστορία νὰ πεῖ. Ἐνάμισην αἰὼνα περίμενε ἀμίλητο, μὰ πάντα στὴν ἄκρια τῶν χειλιῶν τρεμόβυεν ὁ λόγος. Καὶ ἡ ὥρα ἦρθε.

Παλιὰ χειρόγραφα, καταχωνιασμένα στὸ παγκάρι τῆς ἐκκλησιᾶς, πέτρινες ἐπιγραφές, σκόρπιες πληροφόριες σὲ βιβλία ἤρθαν νὰ συμπληρώσουν τὸν πρῶτο λόγο ἑνὸς γέροντα Ζαγοριανοῦ, πῶς ὁ σκαλισμένος τοῦτος ἄντρας ἦταν ὁ ἀρχιμάστορας τῆς ἐκκλησιᾶς. Τ' ὄνομά του Δῆμος Ζηπανιώτης. Ὁ ἀναγνώστης πού ξέρει τὴν προηγούμενη ἐργασία μας γιὰ τὸν καπετὰν Στέργιο Μπασδέκη καὶ τὸ γλύπτη Μίλιο¹ συνάντησε τὸν μαστρο - Δῆμο Ζηπανιώτη σὰν ἀρχιμάστορα τῆς κομπανίας πού χρησιμοποιοῦσε τὸ γλύπτη Μίλιο γιὰ διακοσμητὴ. Ἔτσι ἡ σημερινὴ ἐργασία συνεχίζει τὴν προηγούμενη γιατί οἱ δύο λαϊκοὶ τεχνίτες ἐργάστηκαν στίς ἴδιες ἐκκλησίες. Μὰ μόνο αὐτὲς οἱ δύο ἐργασίες εἶναι ἐνωμένες ; Ὅλες οἱ ἐργασίες πού ἀφοροῦν τῇ λαϊκῇ τέχνῃ τοῦ Πηλίου προσπαθοῦν ν' ἀναστήσουν μορφές καὶ τέχνες, ὅσο μποροῦν νὰ χωρέσουν μέσα στὰ βιβλία. Εἴκοσι χρόνια, τώρα, μονογραφίες ἐτοιμάζουν τὴ σύνθεση γιὰ ὀλόκληρο τὸν πολιτισμὸ τοῦ Πηλίου. Ἡ σύνθεση χρειάζεται ὕλικὸ πολὺ καὶ ξεκαθαρισμένο. Μιὰ ἐργασία γιὰ τὴν ξυλογλυπτικὴ τοῦ Πηλίου εἶναι ἐτοιμὴ γιὰ ἐκδοσὴ. Ἡ ὕφαντικὴ τοῦ Πηλίου καὶ ἡ πολεοδομία τῶν χωριῶν του βρίσκονται ἀκόμα στὸ στάδιο τῆς συλλογῆς τοῦ ὕλικου. Τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ τόπου δὲν ἔχουν ἀκόμα συμπληρωθεῖ. Ἔτσι, ὁ δρόμος γιὰ τὴ συνθετικὴ ἐργασία δὲ φαίνεται σύντομος.

¹Ὁ μαστρο - Δῆμος Ζηπανιώτης δὲν εἶναι, βέβαια, ὁ μοναδικὸς ἀρχιτέκτονας πού ἐρ-

γάρσθηκε στο Πήλιο, ούτε το έργο του έχει έντονη προσωπική σφραγίδα. Στη λαϊκή τέχνη ο ρόλος της προσωπικότητας του καλλιτέχνη είναι διαφορετικός από την προσωπική τέχνη. Το ταλέντο, και σε μιὰ ομαδική τέχνη έχει τή σημασία του, αλλά όχι στον ίδιο βαθμό με την προσωπική τέχνη. Η ζωντανή παράδοση δέν εξαφανίζει τήν ατομική αξιούσην αντίθετα, τή βοηθάει γιατί τής δίνει ένα σταθερό βάθρο. Ο μαστρο - Δήμος είναι ένας χαρακτηριστικός εκπρόσωπος τής γενιάς τών αρχιμαστόρων που δούλεψαν στο Πήλιο τούς δυο τελευταίους αιώνας τής τουρκοκρατίας. Μελετώντας τó έργο του και τά καθέκαστα τής δουλειάς του γνωρίζουμε δλη τή γενιά τών αρχιμαστόρων τής εποχής του.

Ο μαστρο - Δήμος έκανε μόνο εκκλησίες - τουλάχιστο γι αυτές υπάρχουν μαρτυρίες. Περιερίζονταν στις κύριες οικοδομικές εργασίες. Οι άλλες εργασίες (τέμπλα, δάπεδα, τοιχογραφίες κτλ.) γίνονταν αργότερα και πολλές φορές ύστερα από αρκετά χρόνια. Στις περιγραφές τών εκκλησιών που έχτισεν ο μαστρο - Δήμος δέν θά περιορισθούμε μόνο στο καθαρά αρχιτεκτονικό μέρος. Το χτίσιμο είναι μιὰ φάση τής κατασκευής μιās εκκλησίας. Θά συμπεριλάβουμε και άλλα στοιχεία γιατί σκοπός μας δέν είναι ν' απομονώσουμε μιὰ προσωπικότητα αλλά νά τήν τοποθετήσουμε μέσα στη διαδοχή τής λαϊκής καλλιτεχνικής δημιουργίας. Παίρνοντας άφορμή από τó λαϊκό αυτό αρχιτέκτονα θά μελετήσουμε τήν εκκλησιαστική αρχιτεκτονική του Πηλίου τó 18ο και 19ο αιώνα.

Καλό θά ήτανε ή εργασία αυτή νά γινόταν από νέον αρχιτέκτονα. Ο συλλέκτης του ύλικου τής, πριν άποφασίσει νά τó έπεξεργασθεί ο ίδιος, τó πρόσφερε σε μερικούς νέους αρχιτέκτονες, αλλά δέν τούς δρήκε πρόθυμους. Αυτό δίνει και τó χαρακτηριστήρα τής μελέτης, που δέν είναι αρχιτεκτονική αλλά λαογραφική. Ακόμα και μερικά στοιχεία που φαίνονται καθαρά αρχιτεκτονικά (τρόπος χτισίματος, άπουτυπώσεις, γλυπτή διακόσμηση, άγκωνάρια κτλ.) στο βάθος είναι λαογραφικά.

Ο μαστρο - Δήμος Ζηπανιώτης, δλοι οι αρχιμαστοροι του Πηλίου, ανώνυμοι και ονοματισμένοι, με τά ταπεινά τους χτίσματα έδωσαν τó αρχιτεκτονικό σχήμα τής λαϊκής θρησκευτικότητας. Καθώς στο χτίσιμο τής εκκλησιάς μεταχειρίζονται ντόπια ύλικά, τήν πέτρα, τó ξύλο, τήν ασβέστη, τήν πλάκα, είναι σά νά κάνουν λειτουργία με τó ντόπιο μαύρο «οίνο», τó πηλιορείτικο «έλαιο» και τόν σταρνέιο «άρτο».

ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ

Οι εκκλησίες του Πηλίου είναι βασιλικές οι περισσότερες, μονόκλιτες ή τρίκλιτες, και λίγα σταυροθόλια. Σε τρεις κύριους τύπους μπορούμε νά τις χωρίσουμε στις μονόκλιτες ξυλόστεγες βασιλικές, στις τρίκλιτες ξυλόστεγες βασιλικές, και στις μανοκλίτες με θόλο. Καθένας από τούς τύπους αυτούς έχει άπειρες παραλλαγές. Κάθε πηλιορείτικη εκκλησία είναι και μιὰ παραλλαγή αυτών τών βασικών τύπων. Πολλοί παράγοντες έπιδρουν στη δημιουργία αυτών τών ποικιλιών: Οι οικονομικές δυνατότητες τών κτητόρων (που έπηρεάζουν και τις διαστάσεις και τά ύλικά), ή διαμόρφωση του έδάφους (αν είναι σε κορυφή λόφου, σε πλαγιά, στο κέντρο μιās πλατείας, σε πολύ κατηφορικό έδαφος), ή θέση τους σχετικά με τó χωριό και τις προσπελάσεις (που καθορίζουν τήν κύρια όψη τής εκκλησίας και τήν είσοδό τής, μιὰ που ο προσανατολισμός τής είναι πάντοτε ο ίδιος), γειτονικές οικοδομές προϋπάρχουσες (που έπηρεάζουν τά φωτιστικά ανοίγματα, τήν τοποθέτηση του νάρθηκα κτλ.), ή χρήση (αν είναι καθολικό μοναστηριού ή ξωκλήσι ή κεντρική εκκλησία χωριού).

Οι μονόκλιτες ξυλόστεγες βασιλικές έχουν μικρές διαστάσεις και είναι συνήθως ξωκλήσια. Έχουν δίρριχτη σκεπή με πλάκες προπαντιώτικες, δηλαδή σχιστολιθικές πλάκες που βγαίνουν κοντά στο πηλιορείτικο χωριό Πρόπαν. Έχουν μιὰ κόγχη ήμικυκλική στον άνατολικό τοίχο (Αγ. Γεώργιος κοντά στον Κισσό) και σπανιότερα τρεις (Αγ. Ιωάννης Μακρονήσας). Μερικά ξωκλήσια δέν έχουν καθόλου άνατολική κόγχη (Αγία Άννα Άνεμούτσας). Πολλές φορές έχουν στη δυτική πλευρά ξύλινο υπόστεγο πλακοσκέπαστο (Παναγία κοντά στον

Κισσό). Είναι χτισμένες με πέτρα και δέν έχουν αξιόλογο γλυπτικό ή ζωγραφικό διάκοσμο. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ μικρὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Μανρυνίτσας, στὴν κεντρικὴ πλατεία τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἔχει ἐπιμελημένη ἰσοδομη τοιχοποιία, χτιστὸ δυτικὸ καὶ νότιο ὑπόστεγο (ἐξωνάρθηκα) καὶ πλούσια γλυπτικὴ διακόσμηση.

Ἐξωτερικὰ φαινόνται σὰν μονόκλιτες γιὰτὴν ἰσοδομήν των, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνωδομήν των εἶναι τρικλίτη. Ἐξωτερικὰ φαινόνται σὰν μονόκλιτες γιὰτὴν ἰσοδομήν των, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνωδομήν των εἶναι τρικλίτη. Ἐξωτερικὰ φαινόνται σὰν μονόκλιτες γιὰτὴν ἰσοδομήν των, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνωδομήν των εἶναι τρικλίτη.

Ἐξωτερικὰ φαινόνται σὰν μονόκλιτες γιὰτὴν ἰσοδομήν των, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνωδομήν των εἶναι τρικλίτη. Ἐξωτερικὰ φαινόνται σὰν μονόκλιτες γιὰτὴν ἰσοδομήν των, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνωδομήν των εἶναι τρικλίτη.

),

),

ΕΙΚ. 1. Συμφωνητικὸ τοῦ μαστρο - Δήμου με τοὺς ἐνορίτες τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Ζαγοράς

Ἐυλόστεγες τρικλίτηδες βασιλικές εἶναι οἱ περισσότερες καὶ μεγαλύτερες ἐκκλησίες τῶν χωριῶν τοῦ Πηλίου. Ἐξωτερικὰ φαινόνται σὰν μονόκλιτες γιὰτὴν ἰσοδομήν των, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνωδομήν των εἶναι τρικλίτη. Ἐξωτερικὰ φαινόνται σὰν μονόκλιτες γιὰτὴν ἰσοδομήν των, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνωδομήν των εἶναι τρικλίτη.

πεδη, και τότε έχει ξύλινο ταβάνι ξυλόγλυπτο ("Αγ. Ἀθανάσιος Ἀγ. Γεωργίου Νηλείας) εἴτε καμαρωτὴ μὲ μπαγδατὶ καὶ μὲ γύψινες διακοσμῆσεις ("Αγ. Γεώργιος Μακρυνίτσας).

Τὰ κλίτη χωρίζονται μὲ δυὸ σειρὲς χτιστὲς κολῶνες ἀνὰ δυὸ ἢ τρεῖς ἢ τέσσερες. Οἱ κιονοστοιχίαι αὐτὲς συνδέονται μὲ τοξοστοιχίαι. Πολλὲς φορές στὸ ταβάνι ὑπάρχουν μικροὶ θόλοι ἢ φουρνικά μὲ τσατμά, πού δὲ φαίνονται ἐξωτερικὰ (Ἁγία Παρασκευὴ Ζαγοράς). Ὁ γυναικωνίτης σὲ σχῆμα Π, πιάνει τὴ δυτικὴ πλευρὰ καὶ μέρος ἀπὸ τὴ νότια καὶ βορεινὴ καὶ στηρίζεται στοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους καὶ σὲ τέσσερες ἢ ἕξι ἀπὸ τὶς κολῶνες. Μερικὲς φορές πάνω ἀπὸ τὸ στηθαῖο τοῦ γυναικωνίτη ὑπάρχει καρφάκι γιὰ νὰ κρύβει τελείως τὶς γυναῖκες ἀπὸ τὰ ἀντρικὰ βλέμματα (Ἐπισκοπὴ Ἁγ. Βόλου). Πάντως οἱ γυναῖκες δὲν πήγαιναν μόνο στὸ γυναικωνίτη ἀλλὰ

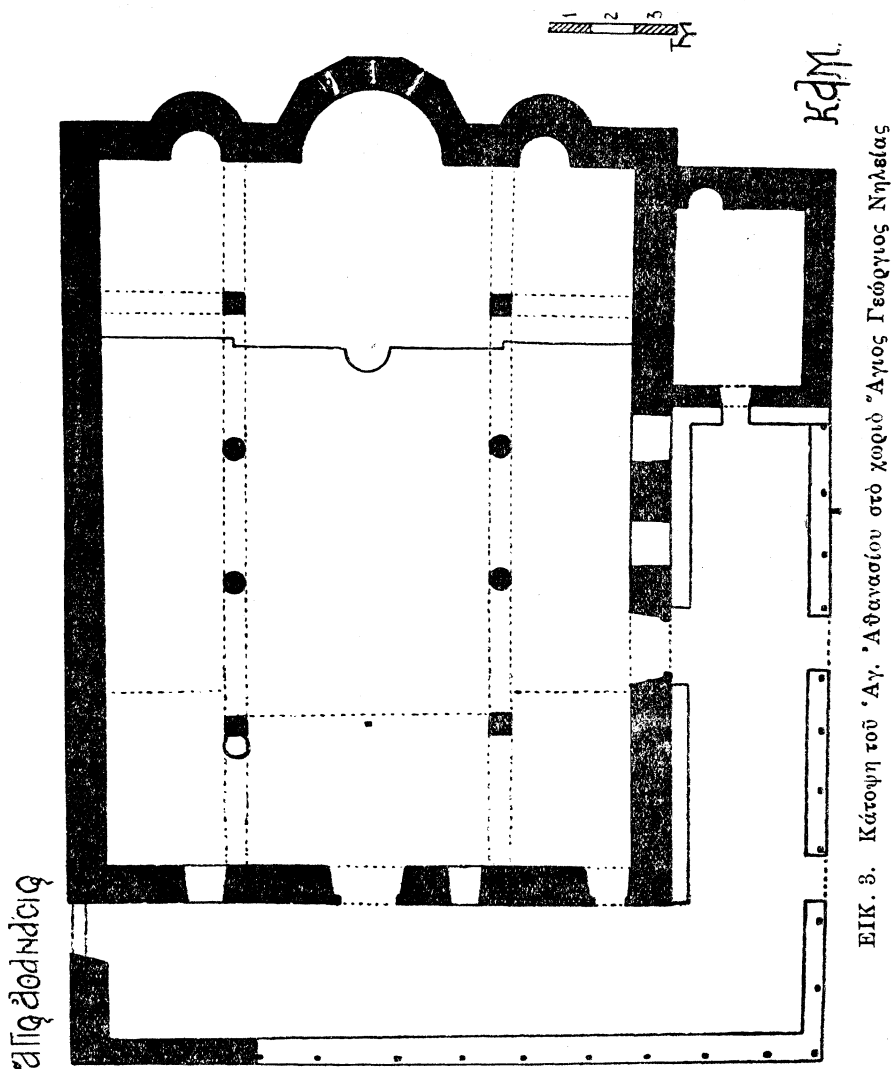
ΕΙΚ. 2. Ὁ μαστρο - Δῆμος (ἀνάγλυφο)

καὶ στὸ ἀριστερὸ ἀπὸ τὰ κλίτη. Ὑπάρχει καὶ ἓνα ἀνέκδοτο πηλιορείτικο δημοτικὸ τραγούδι, πού περιγράφει μιὰ τρίκλιτη βασιλικὴ καὶ καθορίζει τὴ θέση τῶν πιστῶν στὴν ἐκκλησία :

Μάστορα, πρωτομάστορα καὶ πρώτε στοὺς μαστιόρους
 ποῦρθεσ ἀπὸ τὰ Γιάννενα νὰ χτίσεις ἐκκλησία
 κὰν' την τρανή, κὰν' την ψηλή, κὰν' την σὰ δυὸ, σὰ τρία
 Ζερβὰ νὰ εἶν' ἡ Παναγιά μὲ ὄλα τὰ κορίτσια
 δεξιὰ νὰ εἶναι ὁ Χριστὸς μ' ὄλα τὰ παλληκάρια
 στὴ μέση νάσαι ὁ Σταυρός, νὰ στέκουν οἱ Γερόντοι².

Ἐξωτερικὰ ἔχουν ὑπόστεγο εἴτε ξύλινο πλακοσκέπαστο (Ἀγ. Κυριακὴ Ζαγοράς) εἴτε μὲ κολῶνες χτιστὲς (Ἀγ. Ἀνάργυροι Πορταριάς), εἴτε μὲ κολῶνες μαρμάρινες (Ἀγ. Γεώργιος στὸ χωριὸ Ἁγίος Γεώργιος Νηλείας). Τὸ ὑπόστεγο περιβάλλει τὴν ἐκκλησία εἴτε ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς, δυτικὴ καὶ νότια (Παναγία Μακρυνίτσας) εἴτε καὶ στὴ βορεινὴ (Ἁγία Μαρίνα Κισσοῦ) καὶ καταλήγει τὶς περισσότερες φορές ἀνατολικά σὲ παρεκκλήσια. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ ἔχουν τρεῖς συνήθως κόγχες, μὲ τὴ μεσαία μεγαλύτερη. Ἐξωτερικὰ οἱ κόγχες ἔχουν πολλὲς φορές χαμηλὰ διακοσμητικὰ ἀνάγλυφα (Ἀγ. Νικόλαος Πορταριάς). Ἡ τοιχοποιία τους εἶναι εἴτε ἀπλὴ πέτρινη ἀσοδάτιστη, ἢ, πιδ σπάνια σοδατισμένη (Γενέσιο Θεοτόκου Λαύκου) ἢ ἱσοδομικὴ ἀρμολογημένη (Ἀγ. Παρασκευὴ Ζαγοράς).

Μονόκλιτες Βασιλικές με θόλο. Είναι είτε μικρά ξωκκλήσια 'Αγιά Τριάδα στη θέση Πάλιτσι), είτε καθολικά μοναστηριών (Παναγία Λαμπινοῦς), είτε κεντρικές ἐκκλησίες χωριῶν ('Αγ. Ἰωάννης Νιάου). Ὅλες ἔχουν θόλο πού εἴτε κρύβεται ἀπό τήν κλίση τῆς σκεπῆς, πού φουσκώνει ἐλαφρά στήν κορυφή τοῦ θόλου (Παναγία Λαμπινοῦς), εἴτε προβάλλει σάν ἐντονο φούσκωμα τῆς πλακόστρωτης στέγης σέ σχῆμα μισοῦ λεμονιοῦ ('Εκκλησία Σταυροῦ Ἀνεμούτσας), εἴτε ξεχωρίζει σάν πολυεδρικός χαμηλός τροῦλος ('Αγ. Ἀθανάσιος Λαύκου). Ὁ ἀνοιχτός τους ἐξωνάρ-

ΕΙΚ. 3. Κάτοψη τοῦ 'Αγ. Ἀθανασίου στό χωριό Ἁγιος Γεώργιος Νηλείας

θημας εἶναι, εἴτε χτιστός, καί τότε εἶναι μόνο στή δυτική πλευρά ('Αγ. Ἀθανάσιος Λαύκου), εἴτε ξύλινος πλακοσκέπαστος καί τότε μπορεῖ νά προεκτείνεται καί στή νότια πλευρά (Λαμπινοῦ). Ἐχουν ἀνατολικά τρεῖς κόγχες, ἐκτός ἀπό τὰ μικρά ξωκκλήσια, πού ἔχουν μία (Θεοτόκος στή θέση Μούζιες Λαύκου). Ἡ τοιχοποιία εἶναι εἴτε κοινή πέτρινη εἴτε ἰσοδομική ἀρμολογημένη.

Τὰ δάπεδα τῶν ἐκκλησιῶν ὄλων τῶν τύπων εἶναι πλακόστρωτα κι ἔχουν μερικές φορές ἀπλά διακοσμητικά πού σχηματίζονται ἀπό πελεκημένες πέτρες με ἀρ-

μούς από στρογγυλεμένα βότσαλα, ποταμίσια ἢ θαλασσινά (Θεοτόκος Μουρεσιού). Δυστυχῶς πολλά ἀπὸ τὰ δάπεδα αὐτὰ ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀργότερα ἀπὸ τσιμεντένια βιομηχανικὰ πλακάκια.

Ἐντελῶς ἰδιαίτερον τύπο παρουσιάζει ἡ ἐκκλησία τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἁγίου Λαυρέντι, τρίκογχη βασιλικὴ μὲ ψηλοτύμπανο τροῦλο, καὶ τρίπλευρες κόγχες. Λεπτομερῆ τῆς περιγραφῆς δημοσίευσε ὁ ἀρχαιολόγος Νικ. Γιαννόπουλος³.

Ἡ σύντομη αὐτὴ περιγραφὴ τῶν τριῶν βασικῶν τύπων τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ

ΕΙΚ. 4. Ἁγιος Ἀθανάσιος (νότια ὄψη)

Πηλίου τοὺς δυὸ τελευταίους αἰῶνες τῆς τουρκοκρατίας, ἀφήνει πάντα ἀνοιχτὸ τὸ πεδίο γιὰ μιὰ εἰδικὴ μελέτη τοῦ θέματος. Ἐδῶ ἔγινε γιὰ νὰ νὰ τοποθετηθεῖ τὸ ἔργο τοῦ ἀρχιτέκτονα Δήμου Ζηπανιώτη.

ΕΝΑ ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΟ ΣΧΟΛΙΑΣΜΕΝΟ

Πολύτιμο ντοκουμέντο γιὰ τὴ μελέτη τῶν ἔρων μὲ τοὺς ὁποίους ἐργάσθηκε ὁ μαστρο - Δήμος καὶ ὄλοι οἱ ἀρχιτέκτονες καὶ οἱ μαστόροι τῆς ἐποχῆς του στὸ Πήλιο, δημοσίευσε ὁ κ. Ἀπόστολος Κωνσταντινίδης στὸ δυσεῦρετο διβλίο του «τὰ ἐν τῷ Πηλίῳ ὄρει παλαιὰ καὶ σύγχρονα χριστιανικὰ μνημεῖα»⁴. Τὸ ντοκουμέντο αὐτὸ εἶναι τὸ συμφωνητικὸ ποὺ ὑπογράφηκε στὴ Ζαγορὰ στίς 21 Φεβρουαρίου 1803 μεταξὺ τοῦ μαστρο - Δήμου καὶ τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Δημοσιεύεται σήμερα γιὰ πρώτη φορά σὲ φωτοστιγγογραφία (εἰκ. 1). Συνδυασμένο μὲ τὸ ἐξοδολόγιο τῆς ἐκκλησίας, μὲ τίς πέτρινες ἐπιγραφές, μὲ ἄλλους λογαριασμοὺς οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν καὶ μὲ διάφορα ἄλλα στοιχεῖα, φωτίζει τοὺς ὄρους μὲ τοὺς ὁποίους ἐργάζονταν οἱ μαστόροι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τὸ κείμενο τοῦ συμφωνητικοῦ, διορθωμένο ἀπὸ λίγα μικρὰ παραναγνώσματα τῆς ἀρχικῆς του δημοσίευσης, εἶναι τὸ ἑξῆς :

»διὰ τοῦ παρόντος γράμματος φανερώνομεν ἡμεῖς οἱ κάτωθεν ζουπανιότες/δοῦ συμφώνησα ἐγὼ ὁ μαστροδήμος με τοῦ ἐνορίτας τοῦ μαχαλά ἁγίας πα/ρασκευῆς νὰ φτειάσω τὴν ἐκκλησίαν τους ἁγίαν παρασκευὴν μερο/κάματο τὸν ἀνθρωπον πρὸς γρ' : 35 : τριανταπέντε τὴν ἡμέραν, τὸ δὲ/μουλάρι πρὸς γρ' : 25 : εἰκοσιπέντε τὴν ἡμέραν, με αὐτὴν τὴν τιμὴν ἐκα/βουλαρήσαμεν νὰ μὴν πάρωμεν ἄλλο τίποτε διὰ γε-μελίκι, οὔτε μαν/δηλώματα, οὔτε θεμελιάτικα, μόνον νὰ μᾶς δίδουν ἀπὸ μίαν ὀκιά/ράκη τὴν ἡμέραν, νὰ μᾶς κάμωσι καὶ δύο ζειαφέτια, καὶ ὄχι ἄλλο/ἀπὸ αὐτὰ ὡς ἄνωθεν ἐγράψαμεν, πρὸς τοῦτοις καὶ τὰ μουλάρια μᾶς ὅταν/δὲν ἔχει χρεῖαν ἢ ἐκκλη-σία νὰ δουλεύουν, νὰ κάθωνται, καὶ ἀπὸ τὰ/ἐντόπια μουλάρια ἂν πηγαίνουν νὰ βοη-θοῦν χάριν εὐλαβείας, νὰ μὴν ἐμ/ποδίζωνται ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς μαστόρους, καὶ νὰ ἀρ-χῆσωμε τὴν δουλείαν εἰς τὰς/δεκαπέντε τοῦ ἀπριλλίου. ὅθεν ἔγινε τὸ παρὸν εἰς δύο, καὶ βαστά/τὸ κάθε μέρος τὸ ἓνα, διὰ μανδηλώματα νὰ μᾶς δίδουν γρ' : 25./καὶ ὄχι ἄλλο τίποτε ἀπὸ τὰ ἄνωθεν σημειωθέντα καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν :

1803 Φεβρουαρίου : 21

- » ἐγὼ ὁ μαστροδήμος δεβκιώνω
- » ἀναγνώστης σακελλαρίου μάρτυς
- » Νικόλαος Ἰωάννου κασσαβ : μάρτυς
- » δημήτρης γιοργοδόπουλος μάρτης
- » νικόλαος παναγιώτου : γκίκα μαρτυρῶ.
- »
- »

Πρέπει νὰ σχολιάσουμε μερικά σημεῖα αὐτοῦ τοῦ συμφωνητικοῦ :

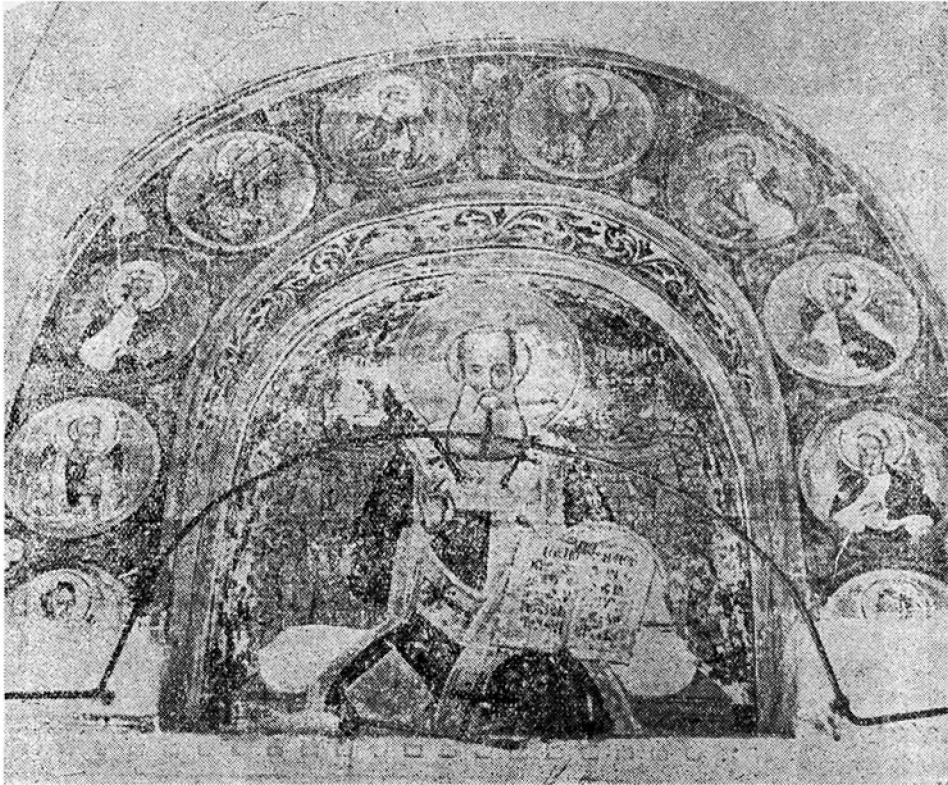
«Φανερώνομεν ἡμεῖς οἱ κάτωθεν ζουπανιότες» : Ζουπανιῶτες, δηλαδή ἡπειρώτες εἶναι οἱ τεχνίτες ποὺ ἀναλαβαίνουν τὸ χεῖσιμο τῆς ἐκκλησίας. Σημειώσαμε σὲ πολλὰς περιπτώσεις τὴ συμβολὴ τῶν τεχνιτῶν τῆς Ἡπείρου στὴν ἀνάπτυξη τῆς λαϊκῆς τέχνης τοῦ Πηλίου. Πολυάριθμοι εἶναι καὶ οἱ ἀρχι-

ΕΙΚ. 5. Ἅγιος Ἀθανάσιος (βορειοανατολική γωνία)

τέκτονες και οι χτίστες που δουλεύουν στο Πήλιο. Ζουπανιώτες είναι και οι μαστόροι που έχτισαν στα 1766 την εκκλησία του Ἁγίου Ἀθανασίου στη Δράκια, όπως και πάμπολα σπίτια, γιοφύρια, εκκλησίες και θρύσες. Οι Ζουπανιώτες τεχνίτες έρχονται σε κομπανίες μ' έναν αρχιμάστορα. Έχουν, ακόμα και σήμερα, μιὰ συνθηματική γλώσσα για νὰ συνεννοούνται χωρίς νὰ τούς καταλαβαίνουν οι άλλοι. Π.χ. για νὰ εἰδοποιήσουν έναν χτίστη πὸν ξεχάστηκε και δὲν ἐνοιωτε πὸς ἦρθε ὁ ἀφέντης τοῦ σπιτιοῦ, τοῦ λένε: «Ἄϊ, μὴ ξιφλιάζεις, ξέτυρι ὁ μ' ἄχος». Για νὰ παραπνεθοῦν για τὴν καθυστέρηση τῆς πληρωμῆς τούς λένε: «Δὲ φ' σάει τσάταλου». Γι αὐτὸ και οἱ Πηλιορεῖτες, όταν θέλουν νὰ ποῦν πὸς ἕνας μιλάει ἀκατάληπτα λένε: Αὐτὸς μιλάει ζουπανιώτικα».

Ἀργότερα βγαίνουν και ντόπιοι ἀρχιτέκτονες, ὅπως ὁ μαστρο - Γιώργος ἀπὸ τὴ Δράκια, πὸν ἔχισε τὰ κελλιά τῆς Παναγίας στὸ νησάκι τοῦ Τρικεραιοῦ, οἱ ἀδελφοὶ Γ. και Π. Κοσμάδες ἀπὸ τίς Μηλιές πὸν ἔχισαν στὰ 1865 τὴ Σχολὴ τῆς Βυτίσας μαζί μὲ τὸν Ζ. Γεράση, και ἄλλοι. «Ὅτι ἐσυμφώνησα ἐγὼ ὁ μα-

ΕΙΚ. 6. Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος (τοιχογραφία)

στροδῆμος»: Ἀπὸ τὴ φράση αὐτὴ φαίνεται πὸς ὁ ἀρχιτέκτονας ἐκπροσωπεῖ ὄλο τὸ συνεργεῖο, διαπραγματεύεται και συνάπτει συμφωνίες για λογαριασμὸ ὄλων. «Μὲ τοὺς ἐνορίτας τοῦ μαχαλαῆ ἀγίας Παρασκευῆς»: Μαχαλαῆς = τούρκικα: συνοικία. Εἴρουμε πὸς πολλές συνοικίες τῶν χωριῶν ἔπαιρναν τὸ δνομά τους ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τους. Ὁ μαστρο - Δῆμος δὲν πρωτοχτίζει τὴν Ἁγία Παρασκευὴ ἀλλὰ τὴν ξαναχτίζει στὴν ἴδια θέση. Ἄλλωστε τὸ ἐξοδολόγιο τῆς ἐκκλησίας ἀρχίζει ἀπὸ τὰ 1740, δηλαδὴ ἐξηντατρία χρόνια πρὶν τὴν ξαναχτίζει ὁ μαστρο - Δῆμος μὲ τούς μαστόρους του. «μεροκάματο πρὸς γρόσια 35».

τὴν ἡμέρα»: Ἡ πληρωμὴ δὲ γίνονταν ξεκοπῆς ἀλλὰ μὲ τὸ μεροκάματο, μὲ τὰ θλικὰ τοῦ ἐργοδότη. Πόσοι ἦταν οἱ μαστόροι τῆς κομπανίας; Στὸ ἐξοδολόγιο τῆς ἐκκλησίας σημειώνονται τὰ ἐξῆς:

«ἀπὸ δεκατρὶς ἀπριλίου εὓς δεκάξι αὐγούστου οὖου φίγανε ἡ μαστορι εστισαν τὰ μεροκάματα

3.478 : προς π. 35 τὸς μαστόρους εστισαν 3.043.10».

Δηλαδή γιὰ 80 περίπου μέρες πραγματοποιοῦν καὶ πληρώνονται 3.478 μεροκάματα. Συνεπῶς ἡ κομπανία πρέπει νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ 43—45 μαστόρους. Εἶναι

χαρακτηριστικὸ πὼς οὔτε στὸ συμφωνητικὸ, οὔτε στὸ ἐξοδολόγιο τῆς ἐκκλησίας ἀναφέρεται ἰδιαίτερη ἀμοιβὴ τοῦ ἀρχιτέκτονα. Αὐτὸς εἰσέπραττε ἔλο τὸ ποσὸ, πλήρωνε τὶς τροφῆς καὶ ὀρισμένα ἄλλα κοινὰ ἐξόδα καὶ ἔδινε στὸν καθένα τὸ μεροκάματό του, ἀρκετὰ χαμηλότερο ἀπὸ αὐτὸ ποῦ εἰσέπραττε. Ἄλλωστε δὲν ἀμιβονταν ἔλο τὸ ἴδιο, ἀλλὰ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξιοσύνη τους καὶ τὸ χρόνο προϋπηρεσίας τους.

Ἄλλες φορῆς ἡ συμφωνία γίνονταν μὲ παροχὴ φαγητοῦ, κυρίως στὸ χτίσιμο ἰδιωτικῶν σπιτιῶν. Τότε τὸ μεροκάματο ἦταν χαμηλότερο. Ὁ ἐπιστάτης στὸ χτίσιμο τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Δ. Ἀθανασάκη στὴ Δράκια, δίνει στὸν ἰδιοκτῆτη σημεῖωμα τῶν ἐξόδων :

«ἰδοῦ συμενοῦ τὰ οσα ἐξόδα ἔχο εἰς ἀργατῆς κὲ λυπα αλα

εἰς Μεροκάματα τὸς Μαστόρους ἔχεν εὓς συμερον/Μεροκαματα 20/τὸν 25 τὸν Ἰ.μεράν Γρ (500, συμπληρώνει μὲ μολύβι δ ἰδιοκτῆτης)

διὰ θροφῦ τοῦ Μάστορός Γρ. 243»

Τὸ χτίσιμο τοῦ σπιτιοῦ κράτησε 60 ἐργάσιμες μέρες γιατί στὸ ἴδιο χαρτὶ σημειώνεται ὁ ἰδιοκτῆτης 60 ἡμερομίσθια τοῦ ἐπιστάτη πρὸς 36 γρόσια. «Τὸ δὲ μολάρια πρὸς γρόσια εἰκοσιπέντε:» Γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ὕλικῶν χρησιμοποιοῦσαν οἱ κομπανίες τῶν μαστόρων δικὰ τους μολάρια. Στὸ ἐξοδολόγιο τῆς ἐκκλησίας ἀναγράφεται :

«1911 μεροκάματα πρὸς 25 : 1.194 15».

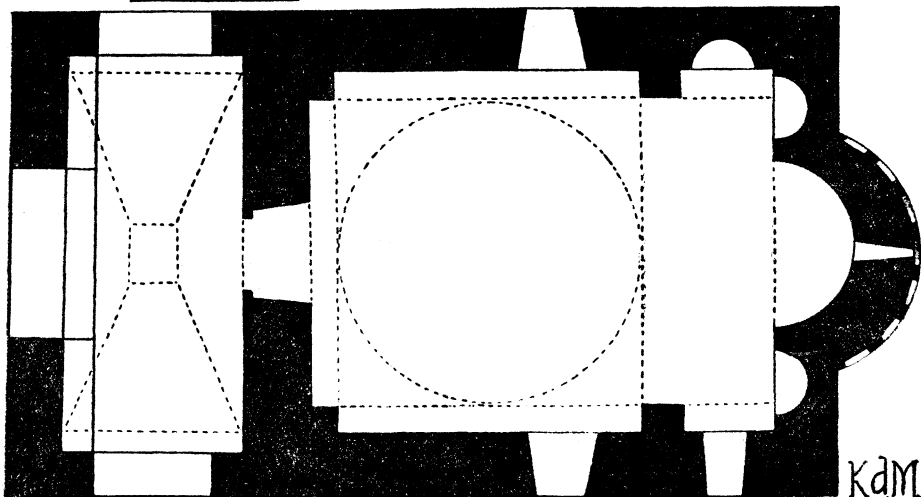
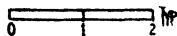
Δηλαδή γιὰ 80 περίπου ἐργάσιμες ἡμέρες πραγματοποιοῦνται 1911 μεροκάματα τῶν μολαριῶν, ποῦ πρέπει νὰ εἶναι γύρω στὰ 25, ἀφοῦ—ἄλλωστε—σημειώνεται στὸ συμφωνητικὸ πὼς «τὰ μολάρια μας δταν δὲν ἔχει χρεῖαν ἡ ἐκκλησία νὰ δοῦ λένου, νὰ κάθωνται καὶ ἀπὸ τὰ ἐντόπια μολάρια ἂν πολεῖνουν νὰ βοηθοῦν χάριν εὐλαβείας, νὰ μὴν ἐμποδίζωνται ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς μαστόρους»: Αὐτὸ σημαίνει πὼς δὲν ἐπιτρέπονταν ἡ μίσθωση ντόπιων μολαριῶν γιὰ τὶς μεταφορῆς οἰκοδομικῶν ὕλικῶν, ἀλλὰ μόνον ἡ δωρεὰν παροχὴ ὑπηρεσιῶν, «χάριν εὐλαβείας» τῶν ἰδιοκτῆτῶν τους. Τὰ μολάρια τῆς κομπανίας ἐβόσκαν σὲ κοινοτικὰ λιβάδια καὶ γιὰ δικαίωμα βοσκῆς ὑποχρεώνονταν οἱ μαστόροι νὰ χτίζουσαν ὀρισμένου μήκους καλντερίμια τοῦ χωριοῦ, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν μολαριῶν καὶ τὶς μέρες παραμονῆς τους. «νὰ μὴν πᾶρω με ἄλλο τίποτε γιὰ γεμελίκι»: Δηλαδή γιὰ

ΕΙΚ. 7. Βασίλ. Γρεβενίτη καὶ Μαργαρίτη Μακριντζιώτη : Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης

διατροφή τους. «ο ὕ τε μα ν δ η λ ῶ μ α τ α»: Ὅταν τελείωνε τὸ χτίσιμο καὶ ἐμπαιναν τὰ ζευκτὰ τῆς σκεπῆς, τοποθετοῦσαν στὴν κορυφὴ τῆς στέγης ἕναν πρόχειρο ξύλινο σταυρὸ στολισμένον μὲ ἕνα στεφάνι ἢ ἕνα μπουκέτο λουλουδιῶν. Ἐπάνω στὸ σταυρὸ αὐτὸ τὸ κορίτσι τοῦ σπιτιοῦ ἢ, ἂν δὲν ὑπῆρχε κορίτσι, ἢ κυρὰ τοῦ κρεμοῦσε μαντήλια, πουκάμισα ἢ ἄλλα εἶδη. Ὅταν ὑπῆρχε πρόσφατο πένθος τοῦ ἰδιοκτῆτη ἢ ἐχτιζαν δημόσιο κτίριο (ὅπως στὴν περίπτωσή μας) δίνονταν τὸ ἀντίτιμό τους σὲ χρῆμα. Τὰ μαντηλώματα ἦταν ἐθιμικὸ δικαίωμα τῶν μαστόρων. Σὸ συμφωνητικὸ φαίνεται πὼς παραιτοῦνται ἀπὸ τὸ δικαίωμά τους αὐτὸ, στὸ τέλος ὁμως, ἀφροῦ μπεῖ

ἄγιος ἀθανάσιος λαύκου
ΚΔΤΟΥΗ

ΕΙΚ. 8. Ἅγιος Ἀθανάσιος Λαύκου (κάτοψη)

καὶ ἡ τελειωτικὴ φράση «δ θ ε ν ἔ γ ι ν ε ν τ ὸ π α ρ ὸ ν εἰς δ ὐ ο καὶ β α σ τ ᾱ τ ὸ κ ᾰ θ ε μ ἔ ρ ο ς τ ὸ ἔ ν α»: μετανοιώνουν καὶ προσθέτουν: «δ ι ᾰ μ α ν δ η λ ῶ μ α τ α ν ᾰ μ ᾰ ς δ ῖ δ ο υ ν γ ρ' 25»: Τὸ πρὸς αὐτὸ ἀναγράφεται καὶ στὸ ἐξοδολόγιό τῆς ἐκκλησίας: «μαντηλώματα τοῦ μαστόρου 0025». Δέχονται νὰ μὴν πάρουν «ο ὕ τε θε με λ ι ᾰ τ ι κ α»: Στὴ θεμελίωση τῶν σπιτιῶν ἢ τῶν γεφυριῶν ἐσφαζαν ἕνα ζῶο (ἄρνι ἢ κόκορα). Ἀφροῦ χύνονταν στὰ θεμέλια τὸ αἷμα, τὸ σφαγμένο ζῶο τὸ ἐπαιρναν οἱ μαστοροί. Συναφῆς μὲ τὸ ἐθιμο αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ παράδοση τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας, ὅπου ἐπρεπε νὰ χτισθεῖ στὰ θεμέλια καὶ ἡ γυναίκα τοῦ ἀρχιμάστορα, γιὰ νὰ στεριώσουν. Ἐπίσης οἱ ἰδιοκτῆτες, καθὼς καὶ γνωστοὶ καὶ γειτόνοι ἐριχναν στὰ θεμέλια νομίσματα, πὸ τὰ μάζευαν οἱ μαστοροί, ἀφήνοντας μόνον ἕνα-δύο πὸ σκεπάζονταν ἀπὸ τὸ χτίσιμο «γιὰ τὸ γούρι». «μ ὄ ν ο ν ᾰ μ ᾰ ς δ ῖ δ ο υ ν ᾰ π ὸ μ ῖ ᾰ ν ὸ κ ᾰ ρ α κ ῆ ν τ ῆ ν ἡ μ ἔ ρ α ν, ᾰ μ ᾰ ς κ ᾰ μ ω σ ι καὶ ὀ ὐ ο ζ ε ι α φ ἔ τ ι α»: Ζεαφέτια=γεύματα. Ἀκόμα καὶ σήμερα στὸ Πήλιο οἱ μαστοροὶ ἀπαιτοῦν ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτῆτες τῶν σπιτιῶν καθημερινὰ μιὰ ποσότητα οὔζου ἢ τσίπουρου. «Ν ι κ ὸ λ α ο ς Ἰ ω ᾰ ν ν ο υ Κ α σ σ α θ: μ ᾰ ρ τ υ ς»: Ὁ Νικόλαος Κασσαβέτης φαίνεται πὼς ἔχει συντάξει καὶ τὸ συμφωνητικὸ. Ὑπῆρξε συμμαθητῆς τοῦ Ρήγα Φεραίου, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Χρ. Περραιβοῦ⁵. Τὴν πληροφορία αὐτὴ ἐπιβεβαιώνει ὁ Φίλιππος Ἰωάννου σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Ν. Μάγνη μὲ χρονολογία 16 Δεκεμβρίου 1859. Ὁ Φίλιππος Ἰωάννου σημειώνει, ἀκόμα, στὸ ἴδιο γράμμα, πὼς «ὁ Νικόλαος Κασσαβέτης ἐδίδαξε πολλὰ ἔτη καὶ μὲ πολὺν κόπον ἐν τῷ ἑλληνικῷ τῆς Ζαγορᾶς σχολεῖω, ἀλλ' οὐχὶ συνεχῶς· διότι ὦν ὑγείας ἀκροσφαλοῦς ἠναγκάζετο

πολλάκις νά παραιτηθεῖ»⁶. Ἡ σωστὴ σύνταξη καὶ οἱ ἀσήμαντες ἀνορθογραφίες τοῦ συμφωνητικοῦ πείθουν δι' συντάκτης του εἶναι ὁ διδάσκαλος Ν. Κασσαβέτης, ἀφοῦ οἱ ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας δὲν εἶναι πολὺ γραμματισμένοι, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τῆς ἀνορθογραφίας καὶ τὴν κακὴ διατύπωση τοῦ ἐξοδολόγιου.

Στὶς δεκάξη Αὐγούστου 1803 παραδίδεται ἡ ἐκκλησία, χτισμένη ἀπὸ τὸ μαστρο - Δῆμο καὶ τοὺς μαστόρους του. Ἡ ἐργασία τους περιορίζεται μόνον στὸ γιανί. Τὰ σοβατίσματα, τὰ ξύλινα κουφώματα καὶ οἱ ἄλλες συμπληρωματικὲς ἐργασίες ἐγίναν ἀπὸ ἄλλους μαστόρους. Στὸ ἐξοδολόγιο τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς σημειώνονται ἄλλα ἐξοδα «καπο δεκαξι ἀυγούστου εος τρις νοεμβριου οπου φίγαν κ αλι μαστορι».

Ἐνάνμεσα στὰ ἐξοδα αὐτὰ ἀναφέρονται καὶ τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ :

«του μαστρογιάνι τζιαμιτζι διὰ μιρουκάματα ἴφου κη γιαλιὰ	153.10
ης : 20 φορτοματα ξιλα κεσανίδια κε ἀμου αγογι του λιανζικου	0005.05
τα ωσα ἐξοδεύθισαν ης το δευτερον ης την πιζουλα	253.35»

Γιὰ νά χτισθεῖ ἢ νά ἐπισκευασθεῖ μιὰ ἐκκλησία χρειάζονταν πρῶτα ἄδεια τοῦ Μητροπολίτη. Ἐνα βεράτι τοῦ Ἀχμέτ τοῦ Α', πρὸ βγῆκε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1604 καὶ καθορίζει τὰ προνόμια τῶν μητροπολιτῶν, γράφει στὸ τέταρτο ἀρθρο «Τὰς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια χωρὶς ἱεροῦ ὀρισμοῦ οὐδεὶς δύναται νά ἀπαλλοτριεῖ ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνευ ἀδείας αὐτοῦ οὐδεὶς δύναται νά ἐπισκευάζῃ ἢ ἀνεγείρῃ ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμελίων ἢ ἐμποδίζει αὐτὰ». Ἄδεια ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς ἀπαιτοῦνταν μόνον γιὰ τὰ Χάσια (Πορταριά, Κατηχώρι, Μηλιές, Τσαγγαράδα, Ζαγορὰ κ.ἄ), ἐνῶ τὰ θακούφια (Μακρυνίτσα, Δράκια, Ἀργαλαστή κ.ἄ.) «κτιζους ἐκκλησiais δταν θέλουν» ὅπως ἀναφέρουν ὁ Κωσταντῆς καὶ ὁ Φιλιππίδης στὴ Νεωτερικὴ Γεωγραφία τους.⁸ Τὸ προνόμιο αὐτὸ καταργήθηκε στὰ 1796 ἐξ αἰτίας μερικῶν «συμβάντων» στὸ χτίσιμο τοῦ Ἀγ. Ἰωάννη Μακρυνίτσας. Γι' αὐτὸ,

ἄΓΙΟΣ ἈΘΑΝΑΣΙΟΣ ΛΑΥΚΟΥ
ΤΟΜΗ ΣΤΟ ΜΑΚΡΟΣ

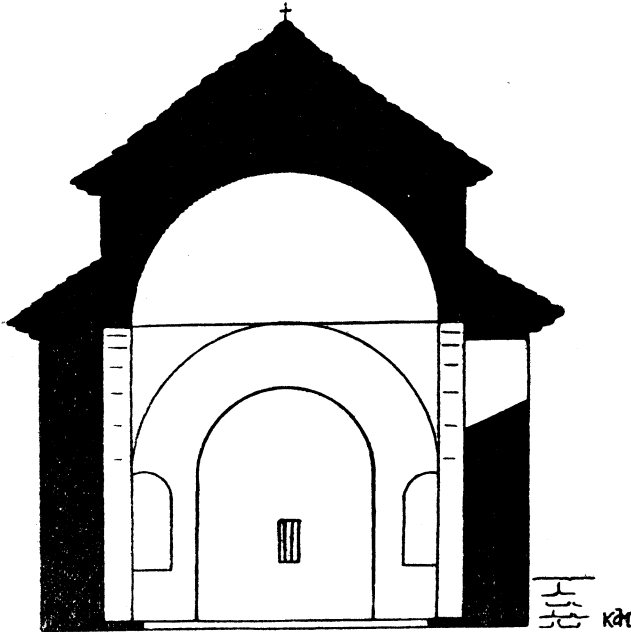
ΕΙΚ. 9. Ἅγιος Ἀθανάσιος Λαύκου (τομὴ στὸ μᾶκρος)

στὰ 1800, οἱ κάτοικοι τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου πήραν ρητὴ ἄδεια ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ Κυβέρνηση γιὰ νά χτίσουν τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου τοῦ Νέου, κι ἐπειδὴ δὲν εἶχαν ἐτοιμὲς πλάκες γιὰ νά σκεπάσουν τὴν ἐκκλησία μέσα στὴν προθεσμία, ἀναγκάστηκαν νά βγάλουν ἀπὸ τὰ σπίτια τους⁹.

Οί εκκλησίες χτίζονταν με έξοδα τών ένοριτών ή με δωρεές και τότε έμπαινε σέ πέτρινη ή γραπτή έπιγραφή τó όνομα τών κτητόρων ("Αγ. 'Αθανάσιος 'Αγίου Γεωργίου Νηλείας κ.τ.λ.).

ΔΗΜΟΣ ΖΗΠΑΝΙΩΤΗΣ

Οί διογραφικές πληροφορίες για τó μαστρο - Δήμο Ζηπανιώτη είναι λειψές. 'Από τά στοιχεία πού προσφέρει τó συμφωνητικό και μερικές έπιγραφές μπορούμε νά τή σκιαγραφήσουμε κάπως. Πρώτα - πρώτα τó έπίθετό του δείχνει τήν καταγωγή του. Είναι ήπειρώτης. Ζουπανιώτες ή Ζηπανιώτες ή Ζηπανιώτες λέγονταν στο Πήλιο όχι μόνον όσοι κατάγονταν από τó Ζαπάνι αλλά έλοι οί ήπειρώτες, όπως έξω

ΕΙΚ. 10. "Αγιος 'Αθανάσιος Λαύκου (τομή στο πλάτος)

από τó Πήλιο έλοι οί πηλιορείτες λέγονταν Ζαγοριανοί. Προτίμησα τόν τύπο Ζηπανιώτης γιατί έμφανίζεται συχνότερα στις έπιγραφές τών εκκλησιών πού έχτισε και για νά μή γίνεται σύγχυση με τó συντοπίτη του και συνεργάτη του γλύπτη Μίλιο Ζουπανιοπόλιτη. 'Εργάσθηκε στο Πήλιο δέκα χρόνια περίπου. Πήγαινε πρώτα μόνος του, έκλεινε συμφωνίες κι ύστερα έπαιρνε και τούς μαστόρους του. Τó συμβόλαιο με τούς ένορίτες τής 'Αγίας Παρασκευής υπογράφηκε στις 21 Φεβρουαρίου και ή έργασία άρχισε στις 13 'Απριλίου 1803 ίσως γιατί στο μεταξ, θά έπρεπε νά τελειώσού

Άλλες υποχρεώσεις πού είχε αναλάβει. Μαζί με τούς μαστόρους του έχει και τó συντοπίτη του γλύπτη Μίλιο πού σκαλίζει τις έπιγραφές, τά υπέρθυρα και άλλα γλυπτά κοσμήματα, καθώς και τις μορφές διαφόρων άγίων σέ χαμηλό ανάγλυφο. Πιθανότατα ό ίδιος γλύπτης σκάλισε σέ ανάγλυφο και τή μορφή τού μαστρο - Δήμου στήν κόγχη τού Ιερού τής 'Αγίας Παρασκευής (Εικ. 2). Τó ανάγλυφο αυτό παριστάνει τó μαστρο - Δήμο σάν ένα νέο σχετικώς άντρα με παχύ καγκλωτό μουστάκι και με τó χαρακτηριστικό πλακαρό ήπειρώτικο κεφάλι. Τó πλατύ του σαγόνι τού δίνει έκφραση θεληματική. Τó ίδιο θεληματική έκφραση έχει και τó στόμα του. 'Αντίθετα με τó σύνολο σχεδόν τών γλυπτών έργων τής εποχής του, πού παριστάνουν συγκεκριμένα άτομα, έδώ υπάρχει φανερή ή πρόθεση τού καλλιτέχνη ν' άποδώσει άτομικά χαρακτηριστικά.

Πρώτη παραγγελία παίρνει από τó Γεώργιο 'Αναγνώστη και τούς δύο γιούς του Νικόλαο και 'Ιωάννη νά χτίσει τήν εκκλησία τού 'Αγίου 'Αθανάσιου στο χωριό "Αγιος Γεώργιος Νηλείας. 'Υστερα γνωρίζεται με τόν πρώτο άρματωλό τού Πηλίου, τόν καπετάν Στέργιο Μπασδέκη, πού τού αναθέτει τó χτίσιμο ή τó ξαναχτίσιμο διαφόρων εκκλησιών, όπως θά δούμε, με λεπτομέρειες, στήν περιγραφή τών έργων του. Μία παράδοση, πού υπάρχει ακόμα στο χωριό Λαύκος, λέει πως ό αρχιτέκτονας

πού έχτισε τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο Λαύκου (δηλαδή ὁ μαστρο - Δῆμος) ἀποκεφαλίστηκε ἀπὸ τὸν καπετὰν Στέργιο Μπασδέκη πού τὸν ἐπίασε νὰ κλέβει στὸ χτίσιμο μιᾶς ἄλλης ἐκκλησίας πού τοῦ ἀνέθεσε. Δὲν ὑπάρχει τίποτα πού νὰ ἐπιβεβαιώνει ἢ νὰ διαψεύδει τὴν παράδοση αὐτή. Πάντως μιὰ τέτοια τιμωρία δὲν ἦταν ἀσυνήθιστη ἀπὸ τὸν καπετὰν Στέργιο. Ὑπάρχει, μάλιστα, στὸ μοναστήρι τῆς Λαμπινοῦς ἀνάγλυφο πού παριστάνει τὸν κτήτορα Στέργιο Μπασδέκη νὰ ἀποκεφαλίζει μιὰ γυναίκα.

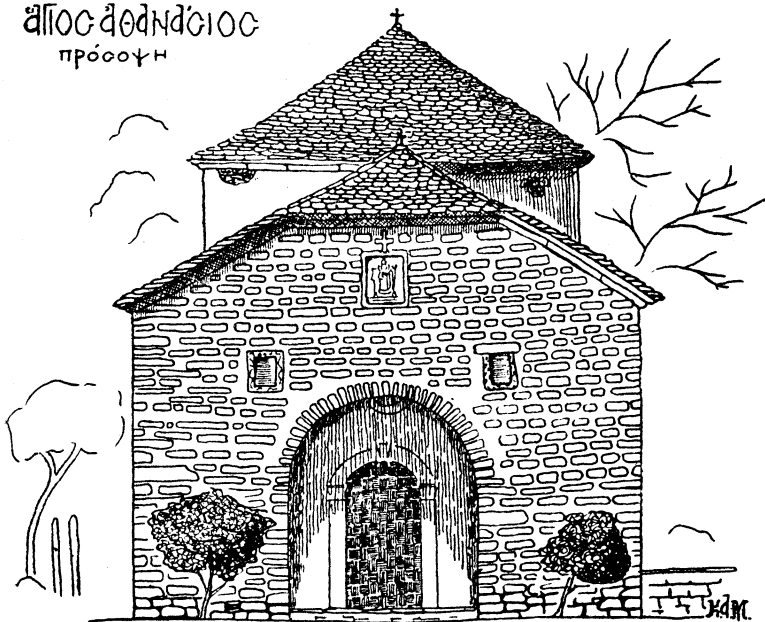
Ὁ μαστρο - Δῆμος ἦταν περήφανος γιὰ τὴ δουλειά του, γι αὐτὸ πάντα σὺς πέτρινες, μαζί μὲ τὸ ὄνομα τῶν κτητόρων ἢ ὄσων συντελέσανε στὴν κατασκευὴ τῆς ἐκκλησίας, σημειώνει καὶ τ' ὄνομά του, πράγμα πού δὲν γίνεται συχνὰ στὸ Πήλιο. Μερικὲς φορές οἱ κομπανίες τῶν μαστόρων θάζουν μιὰ ἐπιγραφή πού ἀναφέρει μόνον τὴν καταγωγὴ τους (Ἅγιος Ἀθανάσιος Δράκας: «1766 ΜΑΣΤΟΡΙ ΖΟΥΠΙΑ-ΝΟΤΕΣ»).

Ἀρχοντικὰ δὲ φαίνεται νὰ ἔχτισε ὁ μαστρο - Δῆμος, εἰδικευμένος στὸ χτίσιμο ἐκκλησιῶν. Θὰ ἔβαζε καὶ ἐκεῖ τ' ὄνομά του σὲ ἐπιγραφὴ, ὅπως ἔκανε ὁ συντοπίτης του Κοσμάς στὸ σπίτι τοῦ Νυντίκα στὴν Ἄλλη Μεριά¹⁰. Ἐχτισε μόνον τὰ κελλιὰ τοῦ μοναστηριοῦ τῶν Ταξιάρχων, ἀνάμεσα Ζαγοράς καὶ Χορευτοῦ.

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΟΥ ΜΑΣΤΡΟ - ΔΗΜΟΥ

Ἅγιος Ἀθανάσιος (1795) Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ θρίσκεται στὴν ἐπάνω συνοικία τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Γεώργιος Νηλείας. Εἶναι τρίκλιτη βασιλική (Εἰκ. 3). Ἐξωτερικὰ τὰ τρία κλιτῆ σκεπάζονται ἀπὸ τὴ δέριχτη πλακοσκέπαστη στέγη (Εἰκ. 4). Τὸ χτίσιμό της εἶναι σχεδὸν ἰσοδομικὸ ἀρμολογημένο. Ἀπὸ τὴ δυτικὴ καὶ νότια πλευρὰ περιβάλλεται ἀπὸ ξύλινο πλακοσκέπαστο ὑπόστεγο, πού καταλήγει στὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τῆς νότιας πλευρᾶς στὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Μοδέστου. Οἱ ξύλινες κολώνες τοῦ ὑπόστεγου ἀκουμποῦν σὲ χαμηλὸ πεζούλι. Μόνον ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ ὑπόστεγου κλείνεται ἀπὸ τοῖχο, πού ἀφήνει μιὰ βορεινὴ πόρτα. Στὸ νότιο τοῖχο ψηλά, πάνω ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ ὑπόστεγου ἔχει πέντε σιδερόφρακτα παράθυρα. Ἄλλα δύο, καθὼς καὶ μιὰ πόρτα ὑπάρχουν κάτω ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ ὑπόστεγου. Στὸ δυτικὸ τοῖχο, πάνω ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ ὑπόστεγου ἔχει τρία παράθυρα, τὸ μεσαῖο

ἅγιος ἀθανάσιος
πρόσοψη

ΕΙΚ. 11. Ἅγιος Ἀθανάσιος Λαύκου (πρόσοψη)

ψηλότερα και τ' άκρινά χαμηλότερα. Κάτω από τη στέγη δύο πόρτες, μία στο κέντρο και μία στενότερη δεξιά, καθώς και δύο σιδερόφραχτα παράθυρα. Ο βορεινός τοίχος δέν έχει κανένα άνοιγμα (Εικ. 5). Στον τοίχο του ίεροϋ έχει κόγχες. Η μεσαία είναι μεγαλύτερη, πεντάπλευρη, με τρία στενά σιδερόφραχτα παράθυρα στις

ΕΙΚ. 12. Άγιος Άθανάσιος Λάουκου (έπιγραφή)

τρεις κεντρικές πλευρές. Οι δύο άκρινές κόγχες είναι μικρότερες, ήμικυκλικές, χωρίς άνοιγμα. Και οι τρεις κόγχες είναι πλακοσκέπαστες.

Πλούσιος είναι ο έξωτερικός διάκοσμος τής εκκλησίας. Πάνω από την πόρτα του νότιου τοίχου, μέσα σε άδαθη κόγχη είναι ζωγραφισμένος ο Άγιος Άθανάσιος. Γύρω, σε σχήμα πέταλου, ζωγραφική ζώνη με τους Δώδεκα Άπόστολους σε προτομή μέσα σε κύκλους, που τριγυρίζονται από κόσμημα (κλήμα). Έπειδή άργότερα ή πόρτα έγινε ψηλότερη από την άρχική, έχουν κοπεϊ οι δύο άπόστολοι που βρίσκον-

ταν στις άκριες του πέταλου. (Εικ. 6) Πάνω από την πόρτα του παρεκκλησιού, μέσα σε άβαθη κόγχη, τοιχογραφία του Άγιου Μόδεστου. Η εικόνα περιβάλλεται από άρατο πεταλόσχημο κόσμημα. Άξιόλογος είναι και ο γλυπτικός, έργο του γλύπτη Μίλιου. Περιγραφή του υπάρχει στο βιβλίο για το γλύπτη Μίλιο. Στο νότιο τοίχο

ΕΙΚ. 13. Μίλιου Ζουπανιοπολίτη : "Άγιος Άθανάσιος

χρωματισμένη ανάγλυφη έπιγραφή δίνει το ιστορικό του χτισίματος της έκκλησίας. Το φόντο της έπιγραφής είναι μαύρο, τα γράμματα και τα κοσμήματα πράσινα. Τα γράμματα και τα κοσμήματα είναι έξώγλυφα.

"Έτος 1795

ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ Α

† ΙΔΟΥ ΝΑΟΣ ΕΚΤΙΣΤΕ ΕΚ ΒΑΘΩΝ ΜΕΓΑΣ / ΕΝ ΥΠΟΡΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΣ
ΠΗΛΙΟΥ ΟΡΟΥΣ / ΕΠΟΝΟΜΑΤΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ / ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥ-
ΟΝΤΟΣ Δ' ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ / ΚΥΠΡΙΟΥ ΕΙΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΝ ΑΥΤΟΥ ΕΚΕΙ-
ΝΟΥ / ΟΤΟΙ ΜΕΝ ΕΙΣΙ ΚΤΙΤΟΡΕΣ ΤΟΥΔΕ ΤΟΥ ΤΟΥ / ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΓΕΩΡ.

ΓΙΟΣ ΥΙΟΣ ΑΥΤΟΥ / ΔΥΩ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΕ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΗΣ / ΚΑΙ ΟΙ ΛΟΙ-
 ΠΟΙ ΟΣΟΙ ΔΕ ΣΥΝΔΡΟΜΟΝΤΕΣ/ ΛΟΓΩ, ΕΡΓΩ ΤΕ ΚΑΙ ΑΓΑΘΗ ΠΡΟΑΙΡΕ-
 ΣΕΙ/ ΕΞΟΙΝΤΟ ΤΟΥΣ ΜΙΣΘΟΥΣ ΑΠΕΙΡΟΠΛΑΣΙΟΥΣ / ΠΑΡΑ ΘΕΟΥ ΤΟΥ
 ΒΛΕΠΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ/ ΠΟΛΥΤΑ ΑΘΑΝΑΣΙΕ ΦΥΛΑΤΤΕ ΤΗΝ
 ΜΟΝΗΝ ΣΟΥ / ΜΗΔΕΙΣ ΩΣ ΘΗΡΑΝΗΜΕΡΟΣ ΕΜΒΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΥΛΗΝ ΣΟΥ
 / ΠΛΗΓΗΝ ΘΑΝΑΤΟΥ ΛΟΙΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΥΡΕΚΤΙΩΝΤΑΣ / ΙΑΤΡΕΥΕ
 ΘΕΡΑΠΕΥΕ, ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΔΑΙΜΩΝΙΩΝΤΑΣ / Ο ΓΑΒΡΙΗΛ ΜΕΝ ΕΓΡΑΨΕ
 ΤΑΥΤΑ ΩΣ ΘΕΩΡΙΤΕ / ΑΝ ΗΝ ΚΑΙ ΜΙΣΘΟΒΑΡΒΑΡΑ ΜΗΝ ΤΑ ΚΑΤΗΓΟ-
 ΡΕΙΤΕ / ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΜΕΝ ΔΗΜΟΣ ΖΗΠΑΝΙΩΤΗΣ*.

Πάνω από την πόρτα του δυτικού τοίχου έγχρωμο ανάγλυφο (μαύρο - πρά-
 σινο - ώχρα). Στο επάνω μέρος του ανάγλυφου υπάρχει σταυρός με το Χριστό σταυ-
 ρωμένο στο μέσο του. Πίσω από το σταυρό, ή λόγχη και ο σπόγγος, σε σχήμα V.
 Πάνω από τα πλαγινά σκέλη του σταυρού τα γράμματα IC XC NI - KA και
 κάτω τους, αριστερά ή Παναγία (MP - ΘΥ) και δεξιά έ "Άγιος Ίωάννης (ΟΑΓ - ΙΩ).
 Στην κόγχη του ιερού, έντοιχισμένα πλαγιαστά, δύο ανάγλυφα κυπαρισσιών. Πάνω
 από τα τρία παράθυρα της κεντρικής κόγχης του ιερού, τρία ανάγλυφα για τα όποια
 γίνεται λεπτομερειακή ανάλυση στο διβλίο για το γλύπτη Μίλιο.

Έσωτερικά ή έκκλησία χωρίζεται σε τρία κλίτη. Τα ταβάνια είναι ξύλινα με
 απλά ξυλόγλυπτα. Το μεσαίο κλίτος είναι ψηλότερο από τα δύο άκρινά. Το πάτωμα
 είναι νεώτερο με βιομηχανικά πλακάκια. Το ξύλινο τέμπλο της έκκλησίας, χαμη-
 λής τέχνης, έγινε στα 1872 από τον Άγιωγιωργίτη Άπόστολο Άθανασόπουλο. Στο
 τέμπλο, μεταξύ των άλλων, έξη εικόνες καμωμένες στα 1866 από το Βασίλειο Γρε-
 βενίτη και το Μαργαρίτη Μακριντζιώτη (Εικ. 7). Τοιχογραφίες δέν έχει έσωτερικά
 ή έκκλησία.

Στή δυτική πλευρά, σε ύψος 2.30 μ. από το δάπεδο υπάρχει γυναικωνίτης.
 Έπάνω στο γυναικωνίτη υπάρχουν δύο φαρδείς ξύλινες βαθμίδες για να παρακολου-
 θούν καλύτερα οι γυναίκες τή λειτουργία.

"Άγιος Άθανάσιος Λαύκου (1795). Το μοναστήρι του Άγιου
 Άθανασίου βρίσκεται στη θέση Κωτίκι, μιάμιση περίπου ώρα πορείας από το χωριό
 Λαύκος. Κτήτορας της έκκλησίας είναι ο καπετάν Στέργιος Μπασδέκης. Είναι μο-
 νόκλιτη Βασιλική με θόλο (Εικ. 8-9-10). Στο κέντρο σκεπάζεται από λόθο που
 στηρίζεται σε τέσσερα τόξα με σφαιρικά τρίγωνα. Άνατολικά, πάνω από το ιερό,
 σκεπάζεται από πέτρινη καμάρα. Ό νάρθηκας είναι χτιστός και αποτελεί ένατο σύν-
 ολο με τήν υπόλοιπη έκκλησία. Η έκκλησία φωτίζεται από τρία νότια παράθυρα
 και ένα βορεινό. Δυτικά ή έκκλησία έχει μιά πόρτα, μετασκευασμένη αργότερα (στα
 1917) με δαπάνη του Χρήστου, του Άλεξίου και του Ίωάννη Κουτσογεώργη. Πι-
 θανότατα το αρχικό υπέρθυρο να ήταν έργο του γλύπτη Μίλιου, ο όποτος έκανε δλο
 το γλυπτικό διάκοσμο. Τόν ίδιο χρόνο (1917) τοποθετήθηκε πάνω από τήν πόρτα
 της έκκλησίας εικόνα του Άγιου Άθανασίου με έξοδα του Δημητρίου Ζαχαράκη.
 Ό νάρθηκας είναι πλακόστρωτος, άνοιχτός από τις τρεις πλευρές νότια, δυτική και
 βορεινή.

Το χτίσιμο είναι σχεδόν ισοδομικό. Το άρμολόγημα έγινε με παχύ στρώμα
 ασβεστοκονίας με όριζόντιες και κάθετες χαρακιές. Στην πρόσψη (Εικ. 11) έχει τρεις

σκαλιστές πλάκες, έργα του γλύπτη Μίλιου. Ἡ ἀριστερὴ πλάκα εἶναι ἐπιγραφή, πλαισιωμένη με κόσμημα ἀπὸ ἓνα σταυρὸ, κυματιστὴ γραμμὴ, πουλιὰ καὶ ρόδακες :

ΟΥΤΟΣ Ο ΘΥΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΝΑΙΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΝΙ-
ΤΕ]ΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΕΚΤΙΣΘΥ ΕΚ ΒΑ]ΘΡΟΥ, ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕ]
ΔΙΑΣ ΚΑΙ ΘΥΟΥ ΖΥΛΟΥ ΚΥΝΟΥΜΕ]ΝΟΣ. ΤΟΥ ΕΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΕΥ-
ΓΕΝΙΟΥ Α]ΡΧΗΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ] ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΟΝΗΣ
ΤΑΥΤΗΣ. ΠΡΟ]ΤΡΟΠΗ ΔΕ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΗΝΗΣΙ, ΤΟΥ]ΕΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΙΣ
ΓΡΙΓΟΡΙΟΥ ΕΚ]ΧΟΡΑΣ ΣΟΥΡΠΗ ΟΣΤΙΣ ΜΟΝΑΖΟΝ] ΚΑΙ ΕΓΦΗΜΕΡΕΥΟΝ
ΕΝ ΤΩ ΘΥΩ ΝΑΩ τούτω (Εἰκ. 12).

Ἡ δεξιὰ πλάκα περιβάλλεται ἀπὸ σχηματοποιημένα φυτικά διακοσμητικά. Δημοσιεύθηκε στὴ μελέτη γιὰ τὸ γλύπτη Μίλιο. Στὴν ἐπιγραφή αὐτὴ ἀναφέρεται πὼς κτήτωρ τῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ Στέργιος Μπασιδέκης καὶ ἀρχιτέκτων ὁ Δῆμος Ζηπανιώτης. Ἡ μεσαία πλάκα εἶναι μεγαλύτερη καὶ παριστάνει τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο καθισμένο σὲ θρόνο (Εἰκ. 13). Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Μίλιου εἶναι ἀπὸ τὰ λαμπρότερα τῆς τέχνης του. Ὅλες οἱ ἀρετὲς τοῦ λαϊκοῦ αὐτοῦ γλύπτη φτάνουν, στὸ ἔργο αὐτό, στὸ πιὸ λαμπρὸ τους ἀποτέλεσμα. Τὸ παιχνίδι τῶν λεπτομερειῶν, ποὺ γεμίζουν τὸ κλει-
στὸ περίγραμμα, δημιουργεῖ ἄπειρα κοσμήματα σὲ μιὰ καταπληκτικὴ σύνθεση. Πάνω ἀπὸ τὸ δεξιὸ χέρι τοῦ ἁγίου ἐξώγλυφα γράμματα ΑΓ ΑΘ (Ἅγιος Ἀθανάσιος). Στὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνας: ΕΝ ΕΤΗ—1795 ΔΕΚΕΒΡΙΟΥ ≡Α.

Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ ἡ ἐκκλησία καταλήγει σὲ ἡμικυκλικὴ κόγχη, πλακο-
σκέπαστη, με στενὸ σιδερόφραχτο παράθυρο. Πάνω ἀπὸ τὸ παράθυρο ἐσώγλυφη ἡ
χρονολογία 1795. Ἡ κόγχη, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συνηθισμένα διακοσμητικὰ ἀνάγλυφα, ἔχει
καὶ τέσσερα ἀνάγλυφα ποὺ παριστάνουν τὴ θεία λειτουργία.

Ἡ στέγη τῆς ἐκκλησίας προεξέχει με διπλὴ σειρὰ ἀπὸ πλάκες. Εἶναι δέρι-
χτη ἀλλὰ στὴ δυτικὴ καὶ ἀνατολικὴ ἄκρη τῆς κορυφῆς τὰ δύο της ἐπίπεδα τέμνον-
ται ἀπὸ τριγωνικὸ πλαγιαστὸ ἐπίπεδο. Ὁ τροῦλος εἶναι ἐξαγωνικός. Ἡ ἀνατολικὴ
καὶ δυτικὴ του γωνία σκεπάζονται ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς δέριχτης στέγης, ἐνῶ οἱ
δύο θορεινὲς καὶ οἱ δύο νότιες ἀποκαλύπτονται ἀπὸ τὴν κλίση τῶν δύο κύριων ἐπι-
πέδων τῆς στέγης.

Ἐσωτερικὰ ἡ ἐκκλησία ἔχει δάπεδο νεώτερο ἀπὸ βιομηχανικὰ πλακάκια, ποὺ
ἔγινε στὰ 1952 με ἔξοδα τοῦ Θεοδόση Κορνά. Πολὺ ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ τοιχο-
γραφίες, ἔργα αὐτοδίδακτου ζωγράφου. Στὰ τέσσερα σφαιρικὰ τρίγωνα εἶναι ζωγρα-
φισμένα χερουβεῖμ. Στὴν κορυφὴ τοῦ θόλου δλόσωμος παντοκράτορας καὶ παρακάτω
τρεῖς δλόσωμοι ἄγγελοι (Εἰκ. 14), κι' ἀνάμεσά τους τρία μικρὰ χερουβεῖμ. Τὸ φόν-
το εἶναι σὲ χρῶμα ὄχρας, ἀπομίμηση χρυσοῦ. Στὴ στεφάνη τοῦ θόλου ἐπιγραφή
σβυσμένη σὲ μερικὰ σημεῖα: ΑΓΙΟΣ ΑΓΙΟΣ ΑΓΙΟΣ ΚΥΡΙΟΣ ΣΑΒΑΩΘ ΠΛΗ-
ΡΗΣ Ο ΟΥΡΑΝΟΣ ΚΑΙ Η ΓΗ ΤΗΣ ΔΩΞΗΣ ΣΟΥ ΟΣΑΝΑ ΕΝ ΤΟΙΣ ΥΨΙ-
ΣΤΟΙΣ... ΟΣ Ο ΕΡΧΟΜΕΝΟΣ†

Τὸ τέμπλο δὲν ἔχει ἀξιόλογα σκαλισματα καὶ εἶναι λαδομπογιατισμένο.

Τὸ ἱερὸ εἶναι πλακόστρωτο.

Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος, Συκῆς (1795). Τὸ μοναστήρι
αὐτὸ βρίσκεται κοντὰ στὸ χωριὸ Συκῆ, δίπλα στὸ δρόμο ποὺ ἐνάγει τὸ χωριὸ με τὸ
δρόμο Βόλου — Ἀργαλαστής. Κι ἐδῶ κτήτορας εἶναι ὁ Στέργιος Μπασιδέκης. Ἡ
ἐκκλησία (καθολικὸ) τοῦ μοναστηριοῦ εἶναι στὸν ἴδιο τύπο με τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο

του Λαύκου με την διαφορά πώς οι δύο πλαγινοί τοίχοι (βορεινός και νότιος) είναι διαμορφωμένοι σε ημικυκλικές κόγχες που φωτίζονται από ένα παράθυρο (Είκ. 15). Η στέγη του είναι πλακόστρωτη και πάνω της προβάλλει ο χαμηλός οκτάγωνος τρούλος. Ο νάρθηκας είναι πλακόστρωτος με χαμηλά πεζούλια στις τέσσερες γωνιές του. Από το νάρθηκα στὸν κυρίως ναό περνάει κανείς από χαμηλή πόρτα, που έχει μαρμάρινο υπέρθυρο, καμωμένο τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1839 ἀπὸ τοὺς τεχνίτες Πέτρο, Ἰωάννη, Κοσμὰ με «τὸς μαστόρος», δηλαδή με τοὺς βοηθούς τους. Δεξιά κι ἄριστερά μαρμάρινα ἀνάγλυφα, σκεπασμένα με ἀπανωτὰ στρώματα ἀσβεστώματος, πὸ ἔχουν ἐνωθεῖ με τὸ μάρμαρο. Χρειαζεται νὰ χρησιμοποιηθεῖ εἰδικὸς καθαριστὴς γιὰ νὰ ξαναφανοῦν τὰ ἀνάγλυφα αὐτά, ἔργα ἀσφαλῶς τοῦ γλύπτη Μίλιου. Τώρα μόλις διακρίνονται κάτω ἀπὸ τὰ ἀσβεστώματα. Ἄριστερά σὲ κείνον πὸν μπαίνει, τὸ ἀνάγλυφο παριστάνει δικέφαλο ἀετὸ πὸν σηκώνει σταυρὸ με τὰ σύμβολα τοῦ μαρτυρίου. Ἐκεῖ σημειώνεται καὶ ὁ χρόνος τοῦ χτίσιματος τῆς ἐκκλησίας, 1795. Τὸ δεξιὸ ἀνάγλυφο εἶναι ἕνας σταυρός. Στὶς δύο ἐπάνω γωνίες εἶναι σκαλισμένοι δύο ἄγγελοι καὶ στὶς κάτω οἱ καθολάρηδες ἄγιοι Γεώργιος καὶ Δημήτριος. Ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρει πὸς :

† ΕΣΤΕΡΕΘΙ ΟΥΤΟΣ Ο ΘΥΟΣ
 ΚΑΙ | ΟΙΕΡΟΤΑΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΤΙΜΗΟΥ
 ΕΝ | ΔΩΕΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ
 ΚΑΙ ΒΑ | ΠΤΗΣΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΕ ΕΞΟ-
 ΔΙΑΣΕΝ ΔΙΑ ΧΙΡΟΣ ΤΟΥ | ΑΕΙΟΜΟΙ-
 ΣΘΩΝ ΕΧΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΤΗ ΚΥ-
 ΡΙ | ΑΚΟΥ ΥΩΣΤΕΡΙΩ ΠΑΖΤΕΚΙ ΚΑΙ
 ΗΚΟΔΟΜΙ | ΘΙ ΔΙΑ ΧΟΙΡΩΣ ΤΟΥ ΜΑ-
 ΣΤΡΟΔΙΜΟΥ ΖΟΥΠΑ.

Στὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ, ἐξωτερικά, ὑπάρχουν τρία μικρὰ ἀνάγλυφα: ἕνα πτηνὸ πὸν ραμφίζει φίδι (Είκ. 16), δύο ἄγγελοι πὸν κρατοῦν σταυρὸ (Είκ. 17), καὶ ἕνας δικέφαλος ἀετὸς.

Τὸ χτίσιμο εἶναι ἰσοδομικὸ. Τοῦ ἀνοικτοῦ νάρθηκα οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες εἶναι σοβατισμένες ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὀροφή, ὅπου οἱ πωρόλιθοι τῆς εἶναι ἀκάλυπτοι.

Τὸ ἐσωτερικὸ τῆς κυρίως ἐκκλησίας φωτίζεται ἀπὸ τὰ δύο μικρὰ παράθυρα πὸν εἶναι στὴ βορεινὴ καὶ στὴ νότια κόγχη. Τὸ ἱερὸ φωτίζεται ἀπὸ ἕνα μεγάλο παράθυρο ἀνοικμένο στὸ νότιο τοῖχο κι ἀπὸ ἕνα πολὺ στενὸ στὴν κόγχη.

Τὸ ἐσωτερικὸ δὲν ἔχει τοιχογραφίες. Τὸ τέμπλο εἶναι νεώτερο, χαμηλῆς τέχνης. Οὔτε οἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τρούλου εἶναι βαμμένο κόκκινο. Τὸ δάπεδο εἶναι πλακόστρωτο με ἀπλὰ γεωμετρικὰ σχέδια.

Ἡ ἐκκλησία περιβάλλεται ἀπὸ αὐλὴ πὸν κλείνεται δυτικὰ καὶ νότια ἀπὸ ψηλὸ τοῖχο. Ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ καὶ τὸ βορρὰ κλείνεται ἀπὸ δίπατο χτίσμα πὸν ἔχει στὸ κάτω πᾶτωμα ἀποθήκες καὶ στὸ ἐπάνω κελιά (Είκ. 18).

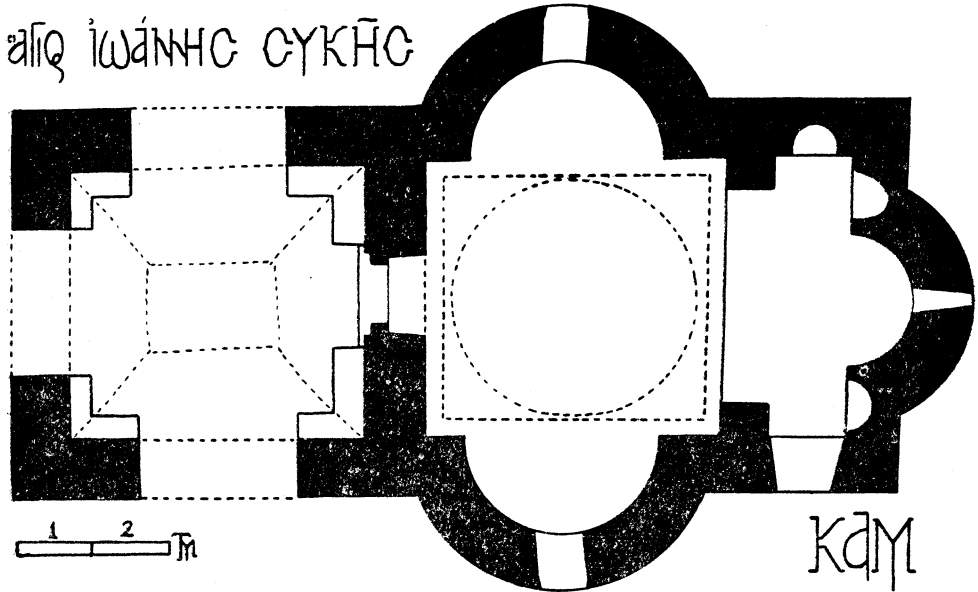
Στὸν τοῖχο ἑνὸς κελιοῦ, πὸν θρίσκειται στὴ νοτιανατολικὴ ἄκρη τοῦ κυρίου

ΕΙΚ. 14. Ἅγιος Ἀθανάσιος Λαύκου (τμ. ἐσωτερικῆς τοιχογραφίας)

υπάρχει αξιόλογο σχεδιάσμα του Ἁγ. Ἰωάννη (Εἰκ. 19). Πιθανόν τὸ δωμάτιο αὐτὸ νὰ ἦταν ἀρχονταρῆκι γιατί ἐκεῖ συνηθίζονταν οἱ τοιχογραφίες. Τὸ σχεδιάσμα αὐτὸ καμωμένο μὲ τὴν τεχνικὴ τοῦ φρέσκου, ἴσως ἀποτελοῦσε τὸ σχέδιο ἐγχρωμῆς ζωγραφίας, ποῦ δὲν τελείωσε.

Ἁγία Παρασκευὴ Ζαγοράς (1803). Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ θρίσκειται στὴ συνοικία Περαιχώρα τῆς Ζαγοράς, τὴν πρώτη ποῦ συναντᾶ κανεὶς καθὼς

Εἰκ. 15. Ἁγιος Ἰωάννης Συκῆς (κάτοψη)

μπαίνει στὸ χωριὸ ἀπὸ τὸ δρόμο Βόλου—Ζαγοράς. Ὁ μαστρο-Δῆμος ἔχτισε στὸν ἴδιον τόπον παλιότερης ἐκκλησίας. Τὸ ἐξοδολόγιό τῆς ἐκκλησίας ἀρχίζει ἀπὸ τὰ 1740, δηλαδή 63 χρόνια πρὶν συμφωνήσει μὲ τοὺς ἐπιτρόπους τῆς τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας.

Εἶναι τρίκλιτη Βασιλική (Εἰκ. 20). Καὶ τὰ τρία τῆς κλίτη σκεπάζονται ἀπὸ δόρυχτη πλακόστρωτη στέγη. Στὰ πλάγια τῆς, βορεινὸ καὶ νότιο, ἔχει ἀπὸ ἓνα ξύλινο πλακοσκέπαστο ὑπόστεγο. Ἀσφαλῶς θὰ εἶχε καὶ στὰ δυτικὰ ἀλλὰ τὸ χάλασαν μὲ τὴ μεταγενέστερη ἐπέκταση τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ξύλινοι στήλαιοι τῆς ἀκουμποῦν σὲ χαμηλὰ πεζούλια. Τὸ πάτωμα εἶναι στρωμένο μὲ ὀρθογώνιες πηλιορείτινες πλάκες. Οἱ τοῖχοι τῆς ἐκκλησίας, ἐξωτερικά, εἶναι σοβατισμένοι ὡς τὸ ὕψος τῶν ὑπόστεγων, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἀπάνω φαίνεται ἡ λιθοδομὴ ἀρμολογημένη. Τὰ δύο ὑπόστεγα καταλήγουν στ' ἀνατολικά σὲ παρεκλήσια. Τὸ νότιο παρεκλήσι, τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονα, ἔχει ἐξωτερικά, πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα, τοιχογραφία τοῦ ἀγίου, καμωμένη στὰ 1937 μὲ ἐξοδα τοῦ Α. Χατζηνικολάου. Καὶ τὸ βορεινὸ παρεκλήσι, τῆς Ἁγίας Ματρῶνας, ἔχει πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα του τοιχογραφία τῆς ἁγίας.

Ἡ νότια πόρτα τῆς ἐκκλησίας ἔχει σκαλιστὸ μαρμάρينو ὑπέρθυρο καὶ ἐπάνω του, μέσα σὲ ἀδαθὴ ἀψίδα, εἰκόνα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἀπὸ τίς δύο πλευρὲς τῆς πόρτας κτητορικὲς ἐπιγραφές.

Τὸ ἱερό ἔχει τρεῖς κόγχες, δύο πλαγινὲς πεντάπλευρες καὶ μιὰ κεντρικὴ ἐνιάπλευρη (Εἰκ. 21). Στὴ μεταία πλευρὰ τῆς κεντρικῆς κόγχης ὑπάρχει ἀνάγλυφο κεφάλι ἀνδρὸς πού, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, παριστάνει τὸν ἀρχιτέκτονα τῆς ἐκκλησίας.

ΕΙΚ. 16. Ἅγιος Ἰωάννης Συκῆς (ἀνάγλυφο)

Δυτικὰ ἡ ἐκκλησία ἔχει ἐπεκταθεῖ, γι αὐτὸ ὄλος ὁ δυτικὸς τοῖχος καὶ μέρος ἀπὸ τὸ βορεινὸ καὶ νότιο, εἶναι νεώτερης κατασκευῆς (1904) ἀλλὰ ἡ ἐπέκτασις ἔγινε τόσο τεχνικὰ πού δὲν ξεχωρίζει καθόλου ἢ παλιὰ τοιχοποιία ἀπὸ τὴν καινούργια. Διαφορὰ μεγάλη μὲ τ' ἄλλα γλυπτὰ παρουσιάζουν τὰ μαρμάρια πλαίσια τῶν παράθυρων καὶ τῆς πόρτας τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Δύο πέτρινα ἀνάγλυφα μὲ σταυρούς, ἐντοιχισμένα στὸν ἴδιο τοῖχο, ἀσφαλῶς προέρχονται ἀπὸ τὸν παλιό. Ἀπὸ τὸν παλιὸ τοῖχο ἀσφαλῶς προέρχονται καὶ μερικὰ ἀγκωνάρια μὲ ποικίλα σκαλισμάτα (Εἰκ. 22).

Ἐσωτερικὰ ἡ ἐκκλησία χωρίζεται σὲ τρεῖς κλίτη. Τὰ δύο πλαγινὰ κλίτη ἔχουν ἐπίπεδη ὀροφή (μπαγαδάτι). Τὸ κεντρικὸ κλίτος ἔχει καμάρα μὲ γύψινα διακοσμητικὰ ἐπιχρυσωμένα καὶ ἀγιογραφίες μέσα σὲ ἐπιχρυσωμένα πλαίσια.

Ἡ γυναικωνίτης, σὲ σχῆμα Π θρῖσκέται στὴ δυτικὴ πλευρὰ καὶ προχωρεῖ στὴ βορεινὴ καὶ στὴ νότια. Τὸ τέμπλο ἔγινε στὰ 1810, πιθανότατα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τεχνίτες πού ἔκαναν καὶ τὸ τέμπλο τῆς ἐκκλησίας τοῦ «Σταυροῦ Ἀνεμούτσας» ¹¹ (Εἰκ. 23). Στοίχισε, ὅπως ἀναφέρει τὸ ἐξοδολόγιο τῆς ἐκκλησίας, γύρω στὶς 2700 γρόσια. Τὸ δάπεδο εἶναι στρωμένο μὲ νεώτερα βιομηχανικὰ πλακάκια, ἐνῶ τὸ ἱερό διατηρεῖ τὴν ἀρχικὴ πλακόστρωτη. Οἱ κόγχες τοῦ ἱεροῦ εἶναι τοιχογραφημένες. Ἡ κεντρικὴ ἔχει ἀσβετωθεῖ καὶ οἱ τοιχογραφίες διακρίνονται ἀμυδρά.

Ἡ ἐκκλησία φωτίζεται ἀπὸ πολλὰ παράθυρα: Πέντε σὲ κάθε μακριὰ πλευρὰ, δύο στὴ δυτικὴ καὶ τρία στενὰ στὶς κόγχες τοῦ ἱεροῦ.

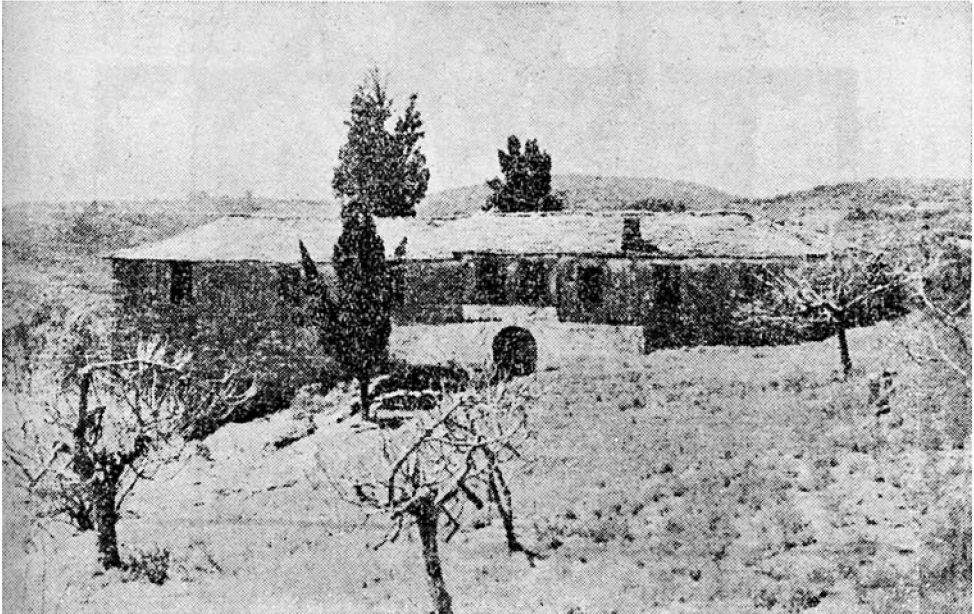
Ἄ λ λ ε ς ἔ κ κ λ η σ ί ε ς. Ὁ μαστρο - Δῆμος Ζηπανιώτης ἔχτισε καὶ ἄλλες ἐκκλησίες πού ἐπαναλαμ-

ΕΙΚ. 17. Ἅγιος Ἰωάννης Συκῆς (ἀνάγλυφο)

βάνουν, με μικρές παραλλαγές, τούς τύπους τῶν ἐκκλησιῶν. Στὰ 1796, με ἐξοδα τοῦ Καπετάν - Στέργιου Μπασδέκη, χτίζει τὴν ἐκκλησία τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Παναγίας Λαμπηδῶνας. Εἶναι μονόκλιτη βασιλική με θόλο. Στὴ δυτικὴ καὶ νότια πλευρὰ ἔχει ξύλινο πλακοσκέπαστο ὑπόστεγο (Εἰκ. 24). Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀξιόλογη γλυπτικὴ διακόσμησή της¹³, ἔχει στὸ δυτικὸ τοῖχο διακόσμηση ἀπὸ ζωγραφιστὰ πιάτα.

Στις 20 Ἀπριλίου 1797 ἀρχίζει καὶ στις 6 Ἰουνίου τελειώνει τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου στὴ Βυζίτσα. Εἶναι τρίκλιτη βασιλική, μονόκογχη, με θόλο καὶ φουρνικά. Δυτικὰ προστέθηκε στὰ 1898 κλειστὸς νάρθηκας. Στὸ νότιο ὑπόστεγο ἀξιόλογα εἶναι τὰ σκαλισματα τῶν ξύλων

ΕΙΚ. 18. Ἁγιος Ἰωάννης Συκῆς : Γενικὴ ἄποψη

του. Τὸ τέμπλο του εἶναι ἀπλὸ με ζωγραφιστὰ στολίδια. Χαρακτηριστικὲς εἶναι μερικὲς εἰκόνες τοῦ τέμπλου (Ἡ Σύναξις τῶν Ἀποστόλων, Μέγας Ἀρχιερεὺς κλπ.) καμωμένες στὰ 1798—1799 «διὰ χιρὸς Κωνσταντίνου μηλιώτου».

Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀποτομῆς τοῦ Προδρόμου, στὸ χωριὸ Νιάου, χτισμένη στὰ 1801 εἶναι τρίκλιτη, τρίκογχη βασιλική. Εἶναι τριτοπόσκατη. Μόνο τὸ μεσαῖο κλιτὸς τιμᾶται στ' ὄνομα τοῦ Προδρόμου. Τὸ νότιο τιμᾶται στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνα καὶ τὸ βόρειο τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης. Τὸ τέμπλο καὶ τὸ παγκάρι εἶναι ξυλόγλυπτα ἐπιχρυσωμένα. Στὸ τέμπλο συναντοῦμε ἔργα ἐνὸς ἄλλου πηλιορείτη ἀγιογράφου, τοῦ «Κωσταντῆ Νιαότη». Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἔχει ὑποστει πολλὲς ἀλλαγές πού ἀλλάξαν τὸν ἀρχικὸ τῆς χαρακτῆρα. Οἱ πλάκες τῆς σκεπῆς ἔχουν ἀντικατασταθεῖ με γαλλικὰ κεραμίδια. Ἡ τοιχοποιία σκεπάστηκε με σουδά. Οἱ ἀνάγλυφες ἐπιγραφές σκεπάστηκαν με ἀπανωτὰ ἀσβεστῶματα καὶ σήμερα δὲ διαβάζονται. Τίς διάβασε πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια ὁ μηλιώτης λόγιος Ρήγας Καμηλάρης¹⁴.

Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ

Ὁ μαστρο - Δήμος δὲ δημιουργήσε. ἑβζαία, δικούς τους ρυθμούς στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Πηλίου. Ἀκολούθησε τούς τύπους πού εἶχαν διάδοση

στην εποχή του και κυρίως την τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική και τη μονόκλιτη με θόλο. Το πρώτο που πρέπει να εξετασθεί είναι γιατί επικράτησαν οι τύποι αυτοί στο Πήλιο περισσότερο από τα μισά του 18ου αιώνα.

Τρίκλιτη βασιλική. Σημαντικό ρόλο στα εκκλησιαστικά πράγματα, αλλά και σ' όλοκληρη την πνευματική και κοινωνική ζωή του τόπου, παίζει ο Πατριάρχης Καλλίνικος. Γεννήθηκε στη Ζαγορά στα 1713. Το κοσμικό του όνομα είναι Κωνσταντίνος Χατζή Δημητρίου Μαυρικού. Τα πρώτα του γράμματα διδάχθηκε από τον καλόγηρο Ραφαήλ στη Ζαγορά. Μετά από μια λαμπρή εκκλησιαστική σταδιοδρομία, ο Καλλίνικος ανέβηκε στα 1757 στον πατριαρχικό θρόνο. Λίγους μήνες

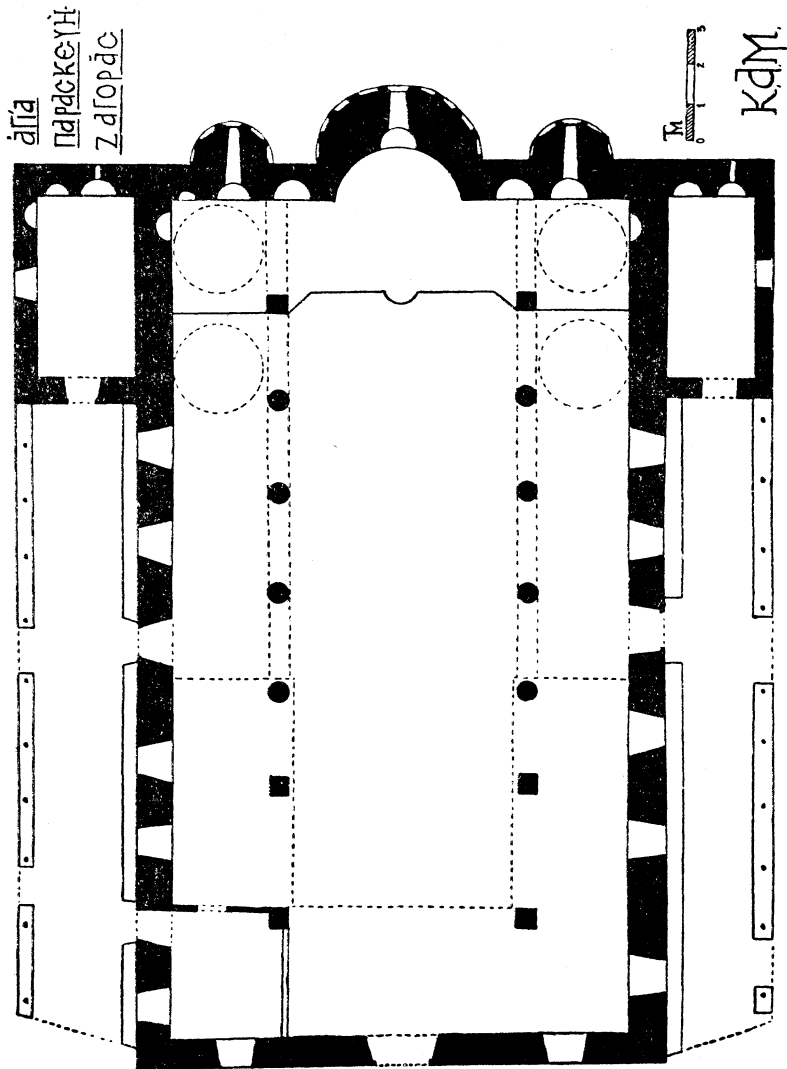
ΕΙΚ. 19. "Άγιος Ίωάννης Συκῆς : Σχεδιάσμα τοιχογραφίας

έμεινε Πατριάρχης από τις 16 Ίανουαρίου ως τις 27 Ίουλίου 1757 όποτε καθαιρέθηκε συνοδικώς και εξορίσθηκε στο όρος Σινά γιατί επικράτησαν οι όπαδοί του αντίπαλου του Κύριλλου. Λίγα χρόνια αργότερα, στα 1762, άθώώθηκε από τη Σύνοδο. Το σχετικό συνοδικό έγγραφο έγραφε : «τήν συντελεσθεΐσαν καθάρειαν κατά τῆς αὐτοῦ Παναγιώτητος άνατραπήναι διόλου και άνασκευασθῆναι και ως ιστόν άράχνης διαλυθῆναι και ως μηδέν γεγονόταν λογισθῆναι». Και προσθέτει παρακάτω το ίδιο έγγραφο : «και το αιδέσιμον τῆς πατριαρχικῆς αξίας ακωλύτως ως και πρότερον συμφορούμενος και συλλειτουργούμενος και ως άρχιερεὺς και Πατριάρχης πρώην Κωνσταντινουπόλεως γνωριζόμενος και τιμώμενος παρά πάντων». Έτσι αποκαταστημένος γύρισε ο Καλλίνικος στη Ζαγορά. Λαμπρή ύποδοχή του έκαναν οι συμπατριώτες του. Τὴν περιγράφει ο ίδιος σε ένα από τα πολλά έμμετρα χειρόγραφα του :

Και άδελφῆν και συγγενεΐς και το ίερατεϊον
Και γέροντας και προσετοὺς και όλον το χωρίον
σχεδόν, εις προϋπάντησιν έξῆλθεν εκ τῆς χώρας
μακρόν επί διάστημα σχεδόν μιᾶς γε ώρας.

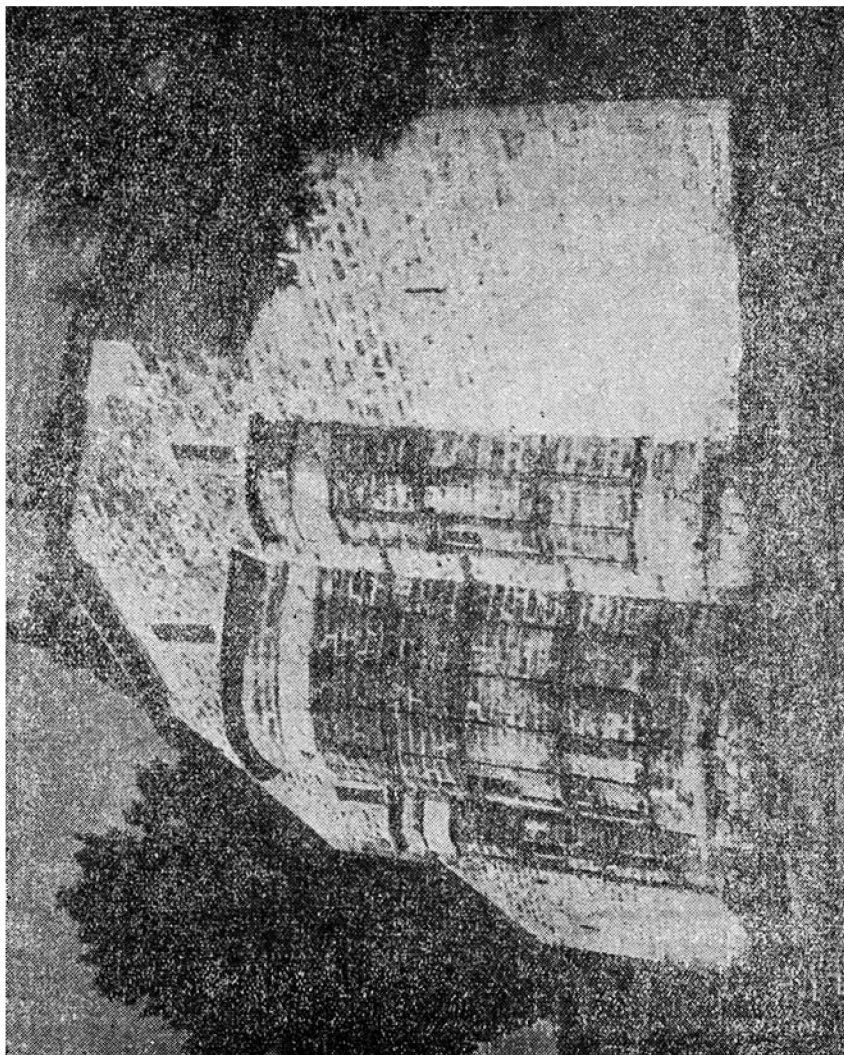
Στη Ζαγορά έμεινε ως το θάνατό του (1792). Έπαιρνε χρονιάτικο επίδομα, λειτουργούσε και δίδασκε τούς πιστούς ¹⁴. Ο τεράστιος ρόλος που έπαιξε στον τό-

πο ο Καλλίνικος θά φωτισθεί όταν δημοσιευθεί ή σχετική μελέτη του αξίου φιλόλο-
 γου, καθηγητή στο Γυμνάσιο Ζαγοράς, κ. Βαγγέλη Σκουβαρά. Έχουμε σημειώσει
 πώς οι τοιχογραφίες του Μοναστηριού του Άγ. Λαυρέντη προέρχονται από έμμετρη
 διήγηση του Καλλίνικου ¹⁵. Ένδιαφέρεται για τὸ χτίσιμο ἐκκλησιῶν καὶ πρωτοστα-
 τεῖ στο χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Ζαγοράς, ἐνὸς ἀπὸ τὰ παλιότερα
 καὶ λαμπρότερα δείγματα τρίκλιτης πηλιορρείτικης βασιλικῆς πού οἱ μεταγενέστερες
 παραμορφώσεις δὲν κατάφεραν νὰ τοῦ σβύσουν τὴν ὁμορφιά. Γράφει ἐπιγράμματα γιὰ

ἐπιγραφές ἐκκλησιῶν, δίνει ὁδηγίες γιὰ τὸ χτίσιμό τους καὶ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν
 ἀρχιτεκτονική τους. Ἀπὸ τὸν καιρὸ πού εἶναι ἐξόριστος μελετᾷ τὴν ἀρχιτεκτονική
 καὶ σχεδιάζει τὴν ἐκκλησία τοῦ Σινᾶ. Τότε κατασταλάζει στὴν προτίμηση πρὸς
 τὶς τρίκλιτες βασιλικές. Στὸ χειρόγραφο 97 τῆς βιβλιοθήκης Ζαγοράς, στὴ σελίδα
 240, κάνει ὁλοσέλιδη «ἐπινογραφία τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιῶν» (Εἰκ. 25). Σχεδιάζει,
 μὲ κάθε λεπτομέρεια, τρίκλιτη τρίκογχη βασιλική καὶ σημειώνει τὸ ὄνομα τοῦ κάθε
 μέρους (πρόθεσις, ἅγια τράπεζα, διακονικόν, κάγκελοι, ἄγιον δῆμα βόρειον κλί-

τος, στάσις τῶν ὑποπιπτόντων, προπύλαια κλπ.). Τὸ σχεδιάσμα αὐτὸ δὲ γίνεται γιὰ μελέτη· ἔχει χαρακτῆρα διδασκτικὸ καὶ παραινετικόν. Τὸ τονίζει ὁ ἴδιος στὴν προηγούμενη σελίδα 239: «Ἰδοὺ ἐσχεδιάσαμεν καὶ τὴν ἰχνογράφιαν τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιῶν ἵνα εὕρισκοντες οἱ πνευματικοὶ εἰς τοὺς κανόνας τῶν πατέρων τὰς στάσεις τῶν μετανοούντων μὴ ἀγνοῶσι κλπ.». Ἀφοῦ ἀναφέρει λεπτομερῶς τὶς διαφορὰς καταλήγει: «Ἐν τοῖς ποροῦσι δὲ χρόνοις διὰ τὴν τῶν ἔθνων οἶμαι ἐπικράτιαν οὐ μόνον τὰ ἐν κανῶσιν ἀκριβῶς οὐ τηρῆται, ἀλλ' ἀγνοοῦνται ὅλως ὑπὸ τῶν πνευματι-

ΕΙΚ. 21. Ἁγία Παφσακενὴ Ζαχοῤῃς (ἀνατολικὴ πλευρὰ)

κῶν αἱ τούτων στά εἰς· ἄς ἕρα ὁ μαθεῖν βουλόμενος· ὄπισθεν εἰς τὴν ἰχνογράφιαν τῶν ἐκκλησιῶν»¹⁶. Μὲ τὴ δημιουργία τοῦ πρότυπου τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Ζαχοῤῃς καὶ μὲ τὶς προτροπὰς τοῦ Καλλίνικου ὁ τύπος τῆς τρίκλιτης βασιλικῆς παίρνει εὐρύτατη διάδοσιν στὸ Πήλιο.

Γιὰ νὰ ἐλαττώσει, ἔμως, ὁ σπόρος ποὺ ἔρριξε ὁ Καλλίνικος ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχε τὸ κατάλληλο ἔδαφος. Πρῶτα ἀπ' ὅλα ἔπρεπε νὰ προσαρμόζεται στὶς δυνατότητες τῶν οἰκοδομικῶν ὀλικῶν τοῦ τόπου: πέτρα γιὰ τὴν τοιχοποιία (ὄλεπε πλιθόχτιστες

έκκλησίες του κάμπου), ξυλεία άφθονη από τους άπέραντους καστανιώνες του άνατολικού Πήλιου, μάρμαρο για τὰ γλυπτά από τὰ λατομεία της Τζιάσταινης (νότιο Πήλιο), σχιστόλιθο από την Πρόπαν. Τά ύλικά, με τή σειρά τους, διαμόρφωσαν τόν ιδιαίτερο τύπο τής πηλιορείτικης βασιλικής.

Πρώτο χαρακτηριστικό τής πηλιορείτικης βασιλικής είναι ή ξέναρμόνισή της με τό φυσικό της περιβάλλον. Οι γραμμές και οι όγκοι της δένονται με τίς γραμμές και τούς όγκους τής γύρω της φύσης και άπο:ελούν μαζί της ένα σύνολο άρμονικό.

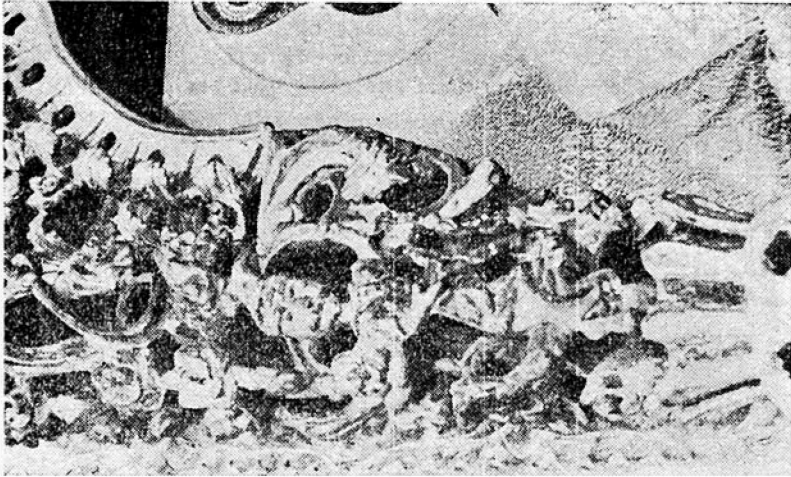
ΕΙΚ. 22. Άγία Παρασκευή Ζαγοράς (ανάγλυφο)

Οι διαστάσεις της είναι στην κλίμακα του φυσικού και τεχνικού της περίγυρου. Ταιριαστή είναι και χρωματική, με τήν πλακόστρωση τής στέγης (που με τὰ χρόνια μουσκληρίζει και παίρνει λεπτότατες γκριζοπράσινες άποχρώσεις), με τή γυμνή ή άρμολογημένη τοιχοποιία (που άφήνει τήν πέτρα στο όρατο φυσικό της χρώμα), με τό σβάσιμα μόνο των έξωτερικών τοίχων που είναι κάτω από τὰ ύπόστεγα (δπου τό φώς είναι λιγότερο και τό άσπρο χρώμα τής άσθέστης χάνει τήν κουραστική λαμπράδα του), με τή μεγάλη χρήση του ξύλου τής καστανιάς (που με τόν καιρό σκουραίνει και φτάνει στον τόνο τής πέτρας).

Δεύτερο χαρακτηριστικό της είναι οι αρχιτεκτονική της σαφήνεια. Έδώ κάθε μέλος έχει έναν προορισμό καθαρό. Τίποτα στην αρχιτεκτονική δέ μπορεί νά είναι άμορφο όταν δέν είναι και στατικά χρήσιμο. Η λειτουργία του κάθε μέρους όχι μόνο δέν κρύβεται αλλά και ύποδηλώνεται με κάθε τρόπο. Οι τοίχοι δέχονται με άνεση τό βάρος τής πλακοσκεπάστης στέγης. Οι ξύλινοι στύλοι των ύπόστεγων παίρνουν τό βάρος τής στέγης των μέτω των «μαξηλαριών», που και με τό σχήμα τους ύπογραμμίζουν τό ρόλο τους. Τά σταυρωτά μακρόστενα άγκωνάρια φανερώνουν τή χρησιμότητά τους, νά ενώνουν δύο κάθετους τοίχους (Εικ. 26).

Μονόκλιτη βασιλική με θόλο. Προέρχονται από βυζαντινά πρότυπα¹⁷. Οι θόλοι και τὰ τόξα χιλίζονται από πωρόλιθους για νά είναι ελαφρότερα. Τό διάστημα ανάμεσα στους τοίχους τής στέγης και στο πλαγιαστό επίπεδο τής πλακόστρωσης γεμίζεται με χώμα, όπως φάνηκε σε έπισκευές έκκλησιών μετά τούς σεισμούς του Άπριλη 1955. Έξωτερικά, από τήν άποψη των οικοδομικών ύλικών, έχουν τίς ίδιες άρετές με τίς τρίκλιτες βασιλικές. Οι μονόκλιτες βασιλικές με θόλο έχουν στέγη με περισσότερη πικικιλία γιατί ό θόλος προβάλλει είτε με τή μορφή πολύγωνου χαμηλού τρούλου, είτε με τή μορφή έξάρματος τής στέγης σε σχήμα μισού λεμονιού. Ο έξωτερικός της χώρος είναι ένιατος και ή ένότητά του αυτή τονίζεται

ἀπὸ τὸν ἡμισφαιρικὸ θόλο. Σὲ δὲδες ἔχουν χτιστὸν καὶ ἀνοιχτὸ νάρθηκα (Λαῦκος—Συ-
κῆ), τὰ μεγάλα χτιστὰ τόξα τοῦ δίνουν ἓνα μνημειακὸ χαρακτῆρα στὴν εἴσοδο.
Μονόκλιτη ξυλόστεγη βασιλικὴ δὲν ἔκανε ὁ μαστρο-Δῆ-

ΕΙΚ. 23. *Αγία Παρασκευὴ Ζαγοράς (λεπτομέρεια τοῦ τέμπλου)

μος. Εἶναι, ἄλλωστε, μικρὰ ξωκλήσια μὲ πενιχρὴ διακόσμηση. Ἡ εὐκόλη σχεδίαση καὶ κατασκευὴ τους δὲν ἀπαιτοῦσε τὴν παρουσία ἀρχιτέκτονα. Σὲ καμιά τους δὲ συναντοῦμε ἐπιγραφὴ μὲ ὄνομα ἀρχιτέκτονα.

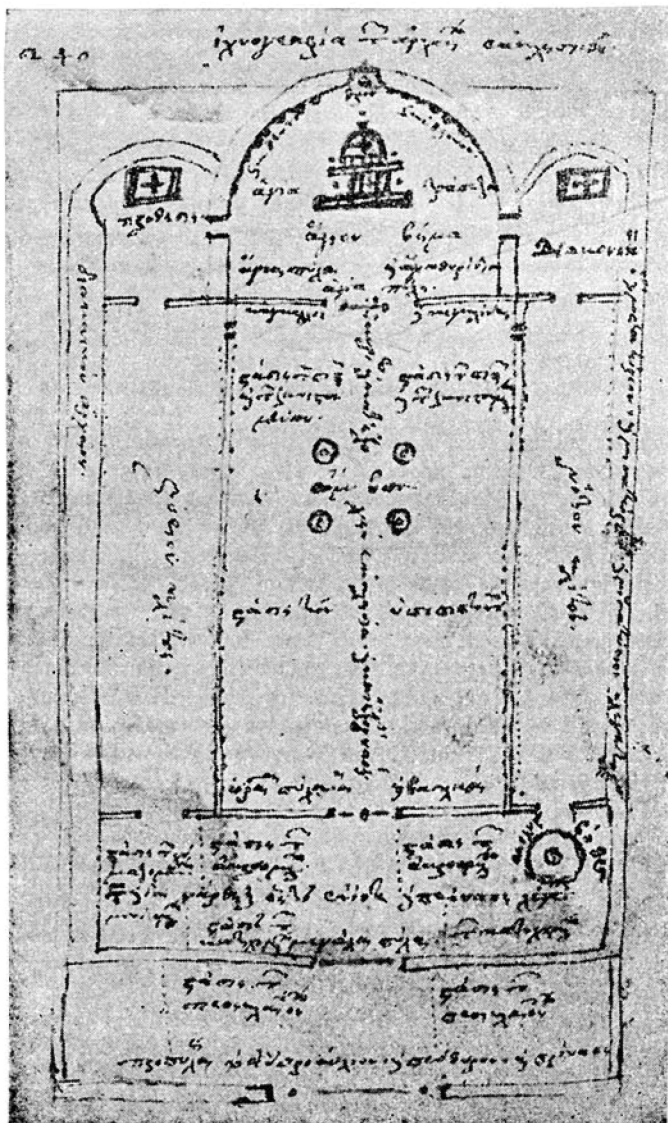
Ὁ Μαστρο-Δῆμος Ζηπανιώτης χτίζει στοὺς παραδομένους τύπους τὶς ἐκκλησίες ποῦ τοῦ ἀναθέτουν, ὅμως κάθε τύπος πρέπει νὰ προσαρμοσθεῖ στὶς εἰδικὲς συνθήκες κάθε τοποθεσίας. Τὸ ἀλάθητο ἐνστικτὸ τοῦ τὸν βοηθεῖ νὰ βρι-

ΕΙΚ. 24. Παναγία Λαμπεδώνα (ἄποψη)

σκει πάντοτε τήν πιδ Ικανοποιητική λύση. Στο μοναστήρι του Ἁγ. Ἀθανασίου Λαύκου, με τήν ὀρθογώνια αὐλή κάνει ὀρθογώνια μονόκλιτη βασιλική. Ἐπειδή ἡ καμαροσκέπαστη πύλη τοῦ μοναστηριοῦ εἶναι ἀπέναντι σχεδόν ἀπὸ τήν εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας, κάνει ἀνοιχτό νάρθηκα με χτιστά μεγάλα τόξα πού εἶναι σά μιὰ ἀνταπόκριση στήν καμάρα τῆς πύλης. Στόν Ἁγιο Ἰωάννη Σουκῆς, ὅπου ἡ αὐλή εἶναι σχεδόν τετράγωνη, διαμορφώνει τούς πλαγίους τοίχους σέ ἡμικυκλικές κόγχες κι ἔτσι ὅλος ὁ χώρος πού περιβάλλει τήν ἐκκλησία παίρνει ζωή. Ἐκτός ἀπὸ αὐτό, ἡ εἴσοδος τοῦ μοναστηριοῦ εἶναι στήν ἀνατολική πλευρά καί ὁ ἐπισκέπτης τοῦ μοναστηριοῦ μπαίνοντας μέσα ἀντικρύζει τίς δύο κόγχες, ἀνατολική καί βορεινή.

Στόν Ἁγιο Ἀθανάσιο Ἁγίου Γεωργίου Νηλείας, ἐπειδή τὸ μέρος ὅπου χτί-

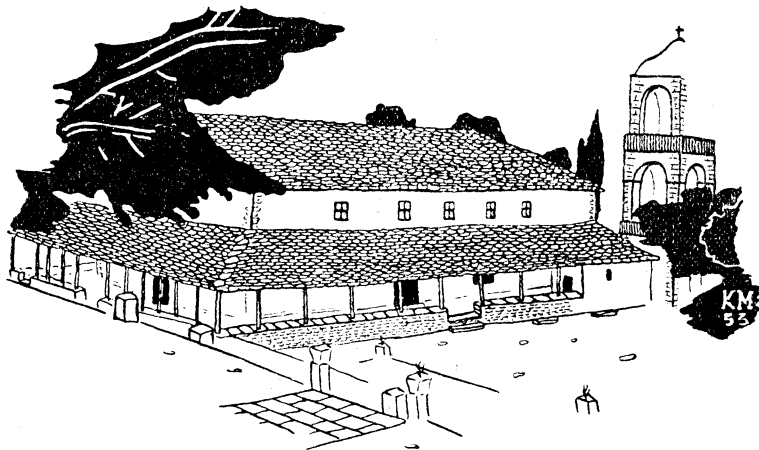

ΕΙΚ. 25. Καλλινίκου : Ἱερογραφία τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιῶν

στηκε ή εκκλησία είναι εκτεθειμένο στους βορεινούς ανέμους, κλείνει τή βρειοδυτική γωνία του υπόστεγου με τοίχο.

Όπως φαίνεται από τις κατόψεις, πολλές εκκλησίες του είναι παράγωνες. Είναι δύσκολο με φωτογραφίες και με λόγια νά δώσει κανένας τήν αισθητική δικαιολόγηση από αυτά τά παραγωνιάματα. Μόνον όταν περπατήσει κανένας τήν κύρια προσπέλαση πρὸς τήν εκκλησία, με τις διαδοχικές αλλαγές τῆς προοπτικῆς, αντιλαμβάνεται με πίσση σοφία είναι υπολογισμένα αυτά.

Ἡ ρύθμιση του ἐσωτερικοῦ φωτισμοῦ ἀπασχολεῖ τὸ μαστρο - Δῆμο. Μιά ἀπό

ΕΙΚ. 23. Ἁγία Μαρίνα Κιοσοῦ

τις πρὸ διαδεδομένες πλάνες είναι ή αντίληψη πὸς οἱ μεταβυζαντινές εκκλησίες είναι ὑπερβολικά σκοτεινές. Όταν οἱ πόρτες τους είναι ἀνοιχτές τότε τὸ φῶς τους είναι ἀρκετό, ὅσο χρειάζεται για νά είναι ἀναπαυτικό και για νά ἀξιοποιοῦνται οἱ ἀναμμένες καντήλες. Με φωτισμὸ πὸς θὰ πλησίαζε σὲ ἔνταση τὸ ὑπαίθρο οὔτε αὐτοσυγκέντρωση είναι μπορετή οὔτε οἱ καντήλες και οἱ πολυέλαιοι δικαιώνονται αισθητικά. Ὁ μαστρο - Δῆμος συγκεντρώνει τὸ φῶς σὸ ἐπάνω μέρος τῆς εκκλησίας, ἀπὸ καὶ νά πέφτει μαλακό. Τὸ τέμπλο, πὸς κοντὰ του ἔχει τις καντήλες και τὰ κεριά, φωτίζεται λιγότερο. Χαρακτηριστικό είναι πὸς στὸν Ἅγιο Ἰωάννη Συκῆς οἱ ἀξονες τῶν πλαγιῶν παραθυριῶν κλίνουν πρὸς τήν εἴσοδο για νά συγκεντρώνουν ἐκεῖ τὸ φῶς.

Ὁ μαστρο - Δῆμος είναι καλὸς κατασκευαστής. Ἡ θεμελίωση, τὸ χίσιμο, ή ἀρμοση τῶν τόξων και τῶν θύλων είναι καμωμένα με μεγάλη ἐπιμέλεια. Είναι χαρακτηριστικό πὸς με τοὺς σεισμούς του Ἀπριλη 1955 καμιά του εκκλησία δὲν ἔπεσε, οὔτε ἔπαθε ἀνεπανόρθωτες ζημιές, ἐνῶ ἄλλες σὸς ἴδιο χωρὶο καταστράφηκαν τελείως (Ἅγ. Γεώργιος Νηλείας).

ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ. ΣΤΑ ΜΑΤΙΑ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥΣ

Σύντομες, μονολεκτικές μερικές φορές, είναι οἱ κρίσεις τῶν λογίων του 18ου και του 19ου αἰῶνα για τις εκκλησίες του Πηλίου. Στὰ 1791 ὁ Κωνσταντὰς και ὁ Φιλιππίδης στή «Νεωτερική Γεωγραφία» τους, κάνουντας μιὰ γενική περιγραφή τῶν χωριῶν γράφουν πὸς είναι «αἱ εκκλησίες τους, καλαῖς, μεγάλας, ζωγραφισμένας αἱ περισσότερες, στολισμένες καλλὰ ἔλαις». Οἱ εὐνοϊκοὶ αὐτοὶ χαρακτηρισμοὶ δείχνουν πόσο οἱ εκκλησίες αὐτές, οἱ πληροετίκες βασιλικές, ἀνταποκρίνονταν στίς αισθητικές ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς τους. Χαρακτηριστικό είναι πὸς οἱ ἴδιοι συγγραφεῖς μιλώντας παρακάτω για τή βυζαντινή εκκλησία τῆς Σωτήρας Ζαγοράς γράφουν πὸς είναι «μεγάλη ἀρκετά, σταυρολθι με κουμπέ, ζωγραφισμένη ἀπὸ τὸ παλαιό, σ κ ο - τ ε ι ν ἠ δ μ ω ς και χω ρ ῖ ς γ ο υ σ τ ο». Ὁ Νικόλαος Μάγνης, στὰ 1860,

στή γενική περιγραφή τῶν πηλιορείτικων χωριῶν σημειώνει πὼς «εἰς τὸ κεντρικότερον μέρος ἐκάστου χωριοῦ εἶναι κτισμένη μεγαλοπρεπὴς ἐκκλησία»¹⁸. Μιλώντας γὰρ διάφορες ἐκκλησίες μεταχειρίζεται συνήθως τὰ ἐπίθετα «περικαλῆς» καὶ «κομφός». Ὁ Ἰ. Ρηματισίδης στὰ 1874¹⁹ γράφει πὼς ἡ Πορταριά ἔχει «δυὸ περικαλεῖς ναοὺς» καὶ ἡ Μακρυνίτσα «πολλὰς ἐκκλησίας, ἐξ ὧν ἡ πλησίον τῆς ἀγορᾶς κειμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου εἶναι ἡ μεγαλυτέρα καὶ ὠραιότερα». Γιὰ τὸν Ἅγιο Λαυρεντίο γράφει πὼς ἔχει «ἐκκλησίας ὠραίας». Ὁ Ζωτιμᾶς Ἐσφιγμένιτης, στὰ 1887, σχολιάζοντας τὴ Γεωγραφία τῶν Δημητριάδων, ἐνῶ ἀναφέρει ἀπειρες λεπτομέρειες γιὰ κάθε ἐκκλησία, ἀκόμα καὶ πόσοι παπάδες τῆς ἦταν ἔγγαμοι καὶ πόσοι ἄγαμοι, δὲν κάνει καμιά καλαισθητικὴ κρίση. Μόνον διὰν ἀναφέρει τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Τριάδας Μακρυνίτσας σημειώνει πὼς «εἶναι ὄλη ἐξωγραφιμένη κάλλιστα». Ὁ Ρήγας Καμηλάρης στὰ 1897 ἀποκαλεῖ τὴν ἐκκλησία τῶν Μηλεῶν «ἐλπίστόρητον» καὶ ὑποσημειώνει: «Ἡ ἐκκλησία αὕτη, πολὺτιμον κειμήλιον διασωθέν, κινδυνεύει νῦν νὰ καταστραφῆ ὑπὸ τῆς μανίας τῶν καινοτόμων εἴτινες ἠβουλήθησαν νὰ ἀνοίξωσι μεγάλα παράθυρα, νὰ καταστρέψωσι τὸν δυτικὸν τοῖχον, νὰ ἰδρῦσωσι καφασιωτῶν γυναικω-νίτην κ. ἄ.»²⁰.

Ἡ λαϊκὴ μοῦσα, ἐκτός ἀπὸ τὸ τραγούδι ποῦ ἀναφέρουμε στὴν ἀρχή, δὲν φαίνεται νὰ ἀσχολήθηκε μὲ τίς ἐκκλησίες. Ἄς μὴν ἐξαχνῶμε, ἔμως, πὼς δὲν ἔγινε συστηματικὴ συλλογὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Πηλίου.

* Ἀπὸ τίς ἐπιγραφές τῶν ἐκκλησιῶν δημοσιεύονται μόνον οἱ ἀνέκδοτες.

1. Κίτσου Ἀ. Μακρῆ: Ὁ καπετὰν Στέργιος Μπασδέκης καὶ ὁ γλύπτης Μίλιος. Βόλος—Ἀθήνα 1955 σελ. 12—16

2. Ὑπαγόρευση κ. Γιάννη Ριζινοῦ, ἀπὸ τὴν Ἀγριά (1952).

3. Ν. Ἰ. Γιαννοπούλου: Ἡ ἐπὶ τοῦ Πηλίου Μονῆ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου (Ἀνατύπωση ἐκ τοῦ ΙΑ τόμου τῆς ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρίας Βυζαντινῶν σπουδῶν). Ἐν Ἀθήναις 1935.

4. Ἀπ. Γ. Κωνσταντινίδη: Τὰ ἐν τῷ Πηλίῳ ὄρει παλαιὰ καὶ σύγχρονα καὶ χριστιανικὰ μνημεῖα. Ἀλεξάνδρεια 1943, σελ. 107—113. (Ἀνατυπώσεις ἀπὸ τὸ «Φάρο» τῆς Ἀλεξάνδρειας).

5. Χριστοφόρου Πεοραιβῶ: Πολεμικὰ ἀπομνημονεύματα καὶ βιογραφία Ρήγα Φεραίου. Ἐπιμέλεια Μ. Παπαϊωάννου. Ἀθήνα 1956—σελ. 314.

6. Νικολάου Μάγνητος: Περιήγησις ἢ τοπογραφία τῆς Θεσσαλίας καὶ Θεταλικῆς Μαγνησίας. Ἐν Ἀθήναις 186)—σελ. 86

7. «Πρωμθεύς». Ἔτος Δ' (Μάρτιος 1892) Βόλος 1892—σελ. 711.

8. Γρηγορίου Ἱεροδιακόνου καὶ Δανιὴλ Ἱερομονάχου: Γεωγραφία Νεωτερικῆ. Βιέννη 1791.

9. Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμένιτη: Σημειώσεις εἰς τὰ ἐκ τῆς Γεωγραφίας τῶν Δημητριάδων Μαγνητικὰ. Ἡμερολόγιον «Ἡ Φῆμη». Ἐν Βόλῳ 1887—σελ. 85

10. Κ. Α. Μακρῆ: Δύο λαϊκοὶ ζωγράφοι. Βόλος 1952—σελ. 31.

11. Κ. Α. Μακρῆ: Ἐνα μετρυβυζα τινὸ τέμπλο στὸ Πήλιο (Ἀνακοίνωση στὸ Θ' Διεθνές Συνέδριον Βυζαντινῶν Σπουδῶν). Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου. Ἀθήναις 1954.

12. Κ. Α. Μακρῆ: Ὁ καπετὰν Στέργιος Μπασδέκης καὶ ὁ γλύπτης Μίλιος. Βόλος Ἀθήνα 1955—σελ. 15 καὶ 23—25.

13. Μ. Ρήγα Καμηλάρη: Ἱεραὶ ἀναγραφαί. «Θεσσαλικά Χρονικά» Τόμος τέταρτος. Ἀθήναις 1934—σελ. 140.

14. Κ. Ἰ. Δουβουνιώτου: Καλλίνικος Γ' (Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως) Ἐν Ἀθήναις 1915—σελ. 30.

15. Κ. Α. Μακρῆ: Ἐπαλήθευση. Ἐφημ. «Θεσσαλία» Βόλου, 26 Ἰουνίου 1952.

16. Καλλίνικου Πατριάρχου: Τόμος Γος. Τὰ ἐν ὑπερορίᾳ γραφέντα. Χειρόγραφο βιβλιοθήκης Ζαγορά: ἀριθ. 97—σελ. 239.

17. Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία. Τομ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1942—σελ. 499.

18. Νικολάου Μάγνητος: Περιήγησις ἢ τοπογραφία τῆς Θεσσαλίας καὶ Θεταλικῆς Μαγνησίας. Ἐν Ἀθήναις 1860—σελ. 47.

19. [Ἰ. Ρηματισίδης]: Συνοπτικὴ περιγραφή τῆς Θεσσαλίας καὶ τινων παρὰ τοῖς Θεσσαλοῖς ἐθίμων. Σμύρνη 1874—σελ. 25, 26 καὶ 28.

20. Ρήγα Καμηλάρη: Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, Βιογραφίαι—Λόγοι—Ἐπιστολαί. Ἐν Ἀθήναις 1897—σελ. 41.

Η 6' έκδοση τυπώθηκε σε 1000 αντίτυπα το Δεκέμβριο του 2007.

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Αρδηττού 12-16, 116 36 Αθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7033
www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

ISBN: 978-960-98043-3-2

Ανάπτυξη παντού. Ανάπτυξη για όλους.

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

